

PROUČEVANJE GRŠKE ZGODOVINE OD RENESANSE DO MODERNE DOBE

Prve pomembne monografije s posameznih področij grške zgodovine so nastale v 16. in 17. stoletju. Prej pomembnejših del o Grčiji ni bilo. V celi vrsti t.i. *svetovnih kronik*, ki so bile (zlasti na Zahodu) napisane po zgledu Hieronimove (Evzebijeve) kronike, je bila grška zgodovina zelo malo opažena, in v teh delih najdemo prav redka omembe vredna poročila. V srednjem veku je – kot edina tema iz grške zgodovine – živelo romanisirano izročilo o Aleksandru Velikem. Vzrok za tako stanje je bila tudi jezikovna pregrada; na zahodu bolj poznani in dostopnejši rimski zgodovinarji niso dosti pisali o stari Grčiji, dela grških avtorjev pa so bila nedostopna ali celo nepoznana. Tudi bizantinska historiografija ni prispevala nobenega pomembnejšega dela o stari Grčiji.

Dela 16. in 17. stoletja (Sigonius: O atenski državi (1564); Meursius: več del o atenski državni ureditvi (od 1622 dalje)) so pretežno komplikatorskega značaja in prinašajo zgodovinsko in pravnozgodovinsko predstavitev grškega sveta, in sicer v prvi vrsti Aten. No, spekter zgodovinskih raziskav pa se je z Aten razširil na ves grški svet z Angležem R. Bentleyem (konec 17. in začetek 18. stoletja). Vsa ta dela so izšla iz klasične filologije.

Nastop Winckelmana z delom *Zgodovina umetnosti v starem veku* je pomenil novo obdobje v raziskovanju grške zgodovine. Z njegovim nastopom je spodbuda za raziskovanje stare Grčije prešla na druge stroke: umetnost, filozofijo, poezijo itd.

Nov mejnik v razvoju, ki pomeni preseganje klasicističnega dojemanja, pomenijo dela Niebuhrja, ki je z *Rimsko zgodovino* (*Römische Geschichte* 1811) postal utemeljitelj modernega kritičnega zgodovinopisja. Nekoliko mlajši Böckh je kot prvi začel preučevati gospodarsko in finančno zgodovino ter pri tem uporabljati kot vir grške napise. Zasnoval je velik korpus napisov (*Corpus inscriptionum Graecarum*, 1. zvezek 1828) in napravil odločilen korak v razvoju od raziskovalnih metod klasične filologije k zgodovinskim raziskavam. Šele pritegnitev napisov z vsega grškega sveta je omogočila preseganje prejšnjega ožjega, na literarnih virih zasnovanega historičnega horizonta. Prvič so bile vzpostavljen povezave med Grčijo in starim Vzhodom, s tem pa ustvarjeni pogoji za preseganje dotedanega izoliranega obravnavanja grške zgodovine. Težišče raziskav se je premaknilo na analizo dotlej manj opaženih virov in na novo tematiko (npr. helenizem).

Izkopavanja Schliemanna (1822 – 1890), pri katerih je poskušal odkriti kraje, kjer so se dogajali homerski epi, so prinesla nove spodbude za raziskovanje zlasti zgodnje grške zgodovine. Z izkopavanji v Troji, Mikenah, Tirinsu in Orhomeni je postal utemeljitelj raziskovanja mikenske kulture. Ta in druga pomembna izkopavanja 19. stoletja v Grčiji (Epidaver, Dodona, atenska Akropola, Delfi, Olimpija, Elevation) in zlasti nekoliko kasnejša izkopavanja Evansa v Knosu na Kreti (od 1899 dalje) so razširila horizont zgodovinskih raziskav na področje materialnih virov. Pojavila se je potreba po sintezi spoznanj literarnega izročila in arheoloških raziskav. Prvi pomemben poskus je naredil Burckhardt (1818 – 1897) z delom *Griechische Kulturgeschichte* (1898 – 1902).

Naslednja generacija zgodovinarjev na prelomu iz 19. v 20. stoletje je prinesla nove razsežnosti v raziskovanju grške zgodovine. Glavni predstavniki te generacije so bili: Pöhlmann, Beloch in Meyer. Pöhlmann je ob upoštevanju Niebuhrjevega univerzalnega zgodovinskega koncepta postavil temelje socialni zgodovini grškega sveta. Beloch je napisal obsežno sintezo, raziskoval je gospodarsko in družbeno zgodovino ter napisal prvo študijo s področja demografije. Meyer je vključil grško zgodovino v celostno predstavitev zgodovine starega sveta in s tem pripomogel k premoščanju izoliranega preučevanja, ki je značilno za klasicistično usmerjeno historiografijo. Njegova sinteza *Geschichte des Altertums* (1884) temelji na avtorjevem odličnem poznavanju vseh virov, ki so se v 19. stoletju zelo

pomnožili. Delo predstavlja odlično sintezo arheoloških raziskav, študija literarnih in epigrafskih virov ter izvrstnega poznavanja virov za zgodovino starega Vzhoda.

Do druge svetovne vojne je na področju raziskovanja grške zgodovine prevladovala nemška znanost. Pomemben povojni nemški zgodovinar je bil Bengtson, avtor danes standardnega pregleda grške zgodovine in cele vrste drugih sintetičnih pregledov.

Za raziskovanje grške zgodovine v Veliki Britaniji je zelo pomembno monumentalno delo *History of Greece*, ki ga je v letih 1846 – 1856 objavil Grote. Arheolog Evans je z odkritjem palače v Knosu postavil temelje raziskovanju minojske kulture. Največji podvig angleških zgodovinarjev moderne dobe je prikaz grške zgodovine v *The Cambridge Ancient History* (3. izdaja od 1870 dalje za najstarejša obdobja, 2. izdaja za klasično in helenistično dobo), ki je najboljšežnejši znanstveni prikaz grške zgodovine, kar jih je bilo napisanih.

V Franciji se je intenzivno raziskovanje grške zgodovine začelo v 19. stoletju. Morda največja podviga francoske historiografije na tem področju sta kolektivni deli *Histoire générale in Peuples et civilisations*. Pomembne so tudi francoske arheološke raziskave in študije s področja grške epigrafike. Iz francoske historiografije so izšli tudi nekateri novejši konceptualni pogledi na grško zgodovino.

Eden od pomembnih raziskovalcev grške zgodovine v prvi polovici 20. stoletja je Rostovtzeff, avtor vrste specialnih študij kot tudi velikih sintetičnih del. Njegovo monumentalno delo *Social and Economic History of the Hellenistic World* (1941) je temeljna sinteza o helenistični dobi, ki združuje rezultate arheoloških, epigrafskih, papiroloških in numizmatičnih raziskav. Ta ruski emigrantski zgodovinar je postal eden najpomembnejših ameriških raziskovalcev antične zgodovine. V 20. stoletju so Združene države z vrsto odličnih strokovnjakov, s posebnimi arheološkimi raziskavami in močnimi znanstvenimi institucijami postale morda vodilno središče raziskovanja grške zgodovine v svetu.

Zaradi izjemnega obsega virov in dejansko nepregledne sekundarne literature danes ni več sinteze grške zgodovine, ki bi zajela celotno ali skoraj celotno vedenje o grškem svetu. Temu se še najbolj približuje *The Cambridge Ancient History*, ki pa upošteva le literaturo v velikih evropskih jezikih. Izredno povečano znanje o grški zgodovini nujno vodi v vse večjo specializacijo in drobitev. Edini možni in smiselni način dela je tesno sodelovanje zgodovinske vede s klasično filologijo in arheologijo. Temu idealu sodelovanja se je najbolj približala francoska antropološko – strukturalistična šola, ki je poskušala doseči povezavo med versko, duhovno, politično in socialno zgodovino.

Raziskovanje vloge ženske v grški zgodovini je v znatni meri povezano z uveljavitvijo ženskih gibanj v moderni družbi. Začetki teh raziskav sodijo v 19. stoletje, zelo opazne pa so postale v zadnjih desetletjih – osredotočile so se na vlogo ženske v grškem mitu, religiji, kulturi, pravu in politiki, dalje na raziskave privatnega življenja, zakona, družine, ljubezenskega življenja itd. Tovrstne raziskave so precej obogatile poznavanje socialne in kulturne zgodovine stare Grčije. Na njihovi podlagi je bil presežen stereotip o družbeni marginalnosti grške ženske. Položaj ženske v grški družbi se je izoblikoval od dežele do dežele in se je v več kot poltisočletnem razvoju spreminjal. Na nastanek preseženega stereotipa je vplivala uporaba zgolj virov za Atene.

Poleg tem iz socialne zgodovine, ki so bile že od začetkov najbolj opažene (raziskave višjih slojev in suženjstva), so se uveljavile tudi nekatere nove, ki se navezujejo na probleme modernega sveta. Taka tema je položaj marginalnih družbenih skupin, zlasti telesno in duševno prizadetih v grški (antični) družbi ali položaj tujcev. Nekatera od raziskovalnih področij povezujejo vprašanja socialne zgodovine s

problematiko kulturne zgodovine. Kot take precej opažene teme, velja omeniti raziskave vsakodnevnega življenja starih Grkov z njihovo materialno in duhovno kulturo ter razvoja športa v stari Grčiji.

Ena osrednjih tem socialne zgodovine je v starejših in novejših raziskavah suženjstvo. Tovrstnim raziskavam so se v zadnjem polstoletju posvečali zlasti v vzhodni Evropi. Pomemben rezultat novejših raziskav je korekcija nekdanj prevladujočih stereotipov (npr. predstave o »sužnjelastniškem redu«). Ob pojavu suženjstva so raziskave usmerjene na vprašanje kdaj, kje in v kolikšnem obsegu se je suženjstvo uveljavilo, kakšna je bila njegova vloga v gospodarskem življenju in kakšen je bil njegov vpliv na zgodovinsko dogajanje.

Zelo so napredovale študije gospodarske zgodovine, pri čemer je interes zgodovinarjev usmerjen na razvoj masovne proizvodnje (»industrije«), oblikovanje svetovnega tržišča in svetovne trgovine ter na razvoj ekonomske misli in sistema ekonomskih vrednot pri Grkih.

PROUČEVANJE GRŠKE ZGODOVINE PRI SLOVENCIH

Raziskovanje grške zgodovine pri nas nima dolge tradicije. Če odmislimo prikaz grške zgodovine in predvsem grške filozofije v Rimski kroniki Janeza Vetrinjskega (*Chronica Romanorum* iz prve polovice 14. stoletja) in posamezne omembe mitološke in geografske vsebine pri Schönlebnu (*Carniola antiqua et nova*), Valvasorju (*Die Ehre des Herzogthumus Krain*) in Linhartu (*Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*), je prvo tovrstno pomembnejše delo pregled grške zgodovine v Staretovi Občni zgodovini (1874/5). Zanimanje za grško zgodovino je pri nas izšlo – tako kot pred tem v evropskem okviru – iz zanimanja za grško književnost, najpomembnejša dela pa so ustvarili klasični filologi. Eden od utemeljiteljev klasične filologije pri nas je Anton Sovre, ki je napisal edini obsežnejši in pomembnejši pregled grške zgodovine od začetkov do okrog 280 pr. Kr. (*Stari Grki*, 1939). Delo odlikuje žlahtno napisana kulturna zgodovina, lep slog in upoštevanje rezultatov dotodanjih znanstvenih raziskav. Danes je to delo zastarelo, predvsem v prvih poglavjih (zaradi izjemnega napredka v preučevanju arheoloških obdobij in začetkov grške zgodovine), za klasično dobo pa je še deloma uporabno.

Raziskovanje grške zgodovine je pri nas še danes zelo slabo zastopano. Iz te tematike skorajda nimamo znanstvenih besedil. Marsikaj prinašajo spremne besede in komentarji k prevodom iz grške historiografije in drugih historično izpovednih zvrsti grške književnosti (epika, lirika, dramatika, filozofija, strokovni teksti itd.).

Študije s področja sorodnih ved prinašajo tudi predstavitev historične tematike, npr. s področja mikenologije, grške literarne zgodovine, filozofije, umetnostne in širše kulturne zgodovine, epigrafike, numizmatike, arheologije in prava.

Domačih historičnih raziskav v ožjem pomenu besede skorajda nimamo. Prevodi tujih zgodovinskih del v slovenščino to stanje le neznatno izboljšujejo, saj gre pri sintetičnih delih bodisi za kratke preglede (npr. *Svetovna zgodovina od začetkov do danes*, CZ), poljudna dela (npr. *Zgodovina v slikah 3 – 5*) ali konceptualno drugače zasnovana dela (*Zgodovina človeštva*). Tudi ob upoštevanju teh del in

posameznih drugih krajših tekstov s področja grške zgodovine velja ugotovitev, da je raziskovanje grške zgodovine eno najbolj deficitarnih področij naše zgodovinske vede.

PERIODIZACIJA GRŠKE ZGODOVINE

Najzgodnejša obdobja sodijo v okvir grške zgodovine le v najširšem smislu.

Prava grška zgodovina se prične v stoletjih po veliki selitvi z nastajanjem (etnogenezo) grškega ljudstva. Ta zgodovina zajema časovno razdobje več kot enega tisočletja. Grška zgodovina se po konvencionalni delitvi deli na štiri obdobja:

- a.) PREDHOMERSKO DOBO (ok. 2000 – ok. 800)
- a.) ARHAIČNO DOBO (homerska Grčija in čas velike kolonizacije, od ok. 800 do ok. 500)
- a.) KLASIČNO DOBO (od grško-perzijskih vojn do smrti Aleksandra Velikega 323)
- a.) HELENISTIČNO DOBO (od Aleksandrove smrti prek dobe diadohov, obdobja ravnotežja helenističnih sil do njihovega zatona in propada, zadnje med njimi 30 pr. Kr.)

Ta navedena konvencionalna periodizacija grške zgodovine pa skriva v sebi veliko nevarnost poenostavljanja. Posebno težko je določiti vsebino t.i. prehodne ali temne dobe (»Dark Ages« ali »srednji vek« grške zgodovine). Posamezne opredelitve so vprašljive, vsebina pojmov ni jasna in strokovnjaki jo večkrat različno razlagajo. Posamezna navedena obdobja (npr. helenistično dobo) nekateri delijo na zgodnjo, visoko in pozno.

NASELITEV IDOEVIROPEJCEV V GRČIJI IN NJIHOVO SOOČANJE S STAROSELCI

Grčija nikoli ni bila dežela izobilja in zato nikoli privlačna za naselitev, saj je bilo rodovitne zemlje malo, prevladuje kraški svet, gozdov ni dosti in tudi ti so bili v antiki močno izkrčeni. Vzhodna obala dežele je zelo prikladna za plovbo, kar je v nasprotju z zahodno obalo, ki ima le en izrazit zaliv (Korintski) in zato za poselitev in pomorstvo manj ugodna.

Dovolj prostora in zemlje za naselitvene aglomeracije je le v **Tesaliji**, **Atiki** in deloma na Peloponezu, in sicer ob večjih rekah, kot so **Alfej (Elida)**, **Pamis (Mesenija)** in **Evrotas (Lakonija)**. Bistvenega pomena v življenju prebivalstva na grškem polotoku je bila v vseh zgodovinskih obdobjih bližina morja.

Nobeno poročilo ne sega v prazgodovino grškega ljudstva. Grki so v zgodovinski dobi že izgubili spomin na to, da je njihova pradomovina ležala izven Grčije, saj so se šteli za avtohtono ljudstvo. Ta predstava je bila v nasprotju z mnenjem več avtorjev, da so bili Pelasagi, Karijci in Lelegi starejši prebivalci dežele.

Sedanje znanje o prazgodovini Grčije temelji na rezultatih prazgodovinskih, jezikoslovnih in naselitveno-topografskih raziskav. Naselitvena podoba indoevropskih prednikov poznejših Grkov je sestavni del preseljevanja ljudstev med srednjo Donavo in Karpati. Ljudstvo s S in SZ so potisnila prednike Grkov s panonskega območja na J. Prehod od stalne naseljenosti k življenjskim razmeram ob selitvi je spremenil družbeno sestavo prebivalstva. Gre namreč za prehod v t.i. vojaško demokracijo. Vojaški način življenja v času selitve je omogočil vzpon izkušenih vodij, kar je vodilo v krepitev knežje oblasti. Religija grških prednikov kaže močne vplive fetišizma in animizma in zelo

močni povezanosti z naravo. Najvišji med bogovi postane varuh družin, varuh celotne "cerkve", skupnosti so se povezovale, komunicirale v enem jeziku. V Panonski nižini so grški predniki živeli predvsem od poljedelstva. Poznali so volno in tkanje, od živine pa so poznali govedo, ovce in koze.

Naselitev indoevropcev na grška tla je potekala v prazgodovinski dobi. Datiranje tega epohalnega procesa ostaja v toliko negotovo, ker se ga ne da časovno uskladiti z dogodki v bližini grškega sveta. Gotovo je, da je naselitev potekala pred vdorom Dorcev na Peloponez (12. stol.), zelo verjetno pa tudi pred prvim razcvetom mikenske kulture (druga polovica 16. stol.). Zelo verjetno je posledica te poselitve katastrofalni propad zadnje heladske kulture (ok. 1900) in uničenje velikega števila naselij na grškem kopnem v širokem pasu od zahodne Grčije do Argolide na vzhodni obali Peloponeza.

Selitve so potekale v več valovih in s tem so se oblikovali dialekti: jonski, eolski in zahodno grški oz. dorski.

Drugače je naselitev Indoevropcev v Grčiji v arheologiji pustila sorazmeroma malo sledi. Očitno so prišli priseljenci pod vpliv višje kulture mediteranskih staroselcev.

MINOJSKA KULTURA

Kreta, največji otok v vzhodnem Sredozemlju, je sprejemala vplive različnih kultur in jih tudi sama izžarevala na različne strani. Zato ni presenetljivo, da je tukaj najprej na grškem območju nastala visoka kultura.

ZGODNJA MINOJSKA DOBA

Vzpon kretske kulture se je pričel ok. leta 2200, sledila je gradnja palač v Knosu in Fajstu. Ok. 1700 je to kulturo zadela katastrofa, ki vsaj okvirno sovпада s prihodom Hiksov v Egipt. Ta prvi padec v razvoju pa je bil kratkotrajen. V Knosu, Fajstu in Maliji so bile zagrajene nove palače. Sledil je nov kulturni vzpon, v katerem se odražajo sproščenost, neobremenjenost in pogum kretskega človeka. Ta kultura je bila leta 1450 skoraj v celoti uničena. Naselitvena podoba Krete in njena kultura odražata usmerjenost proti Vzhodu. Prebivalstvo Krete je prebivalo večinoma po vaseh (po značaju ribiških in poljedeljskih). Izvor tega prebivalstva in njegova etnična pripadnost ostajata neznana.

SREDNJA MINOJSKA DOBA

Razvila se je ok. leta 2000 in sicer na osrednjem delu otoka. To je bila svojevrstna dvorna kultura. Življenje se je odvijalo predvsem v mestnih naselbinah. Starejša, pretežno kmečka kultura, je v precejšni meri propadla. Središče političnega in gospodarskega življenja so postale palače z oljnimi mlini in vsakovrstnimi delavnicami. Življenjski stil te kulture označujejo življenjska radost, uživanje, usmerjenost v tostranstvo. Zaradi varne lege otoka, so bili ti dvorci brez obzidja. Omembe Krete najdemo v tem času pod imeni Keftiu, Kaphor, Kaptara na napisih iz Egipta, Babilonije in Sirije.

Prvi vzpon kretske kulture sovпада z 12. egiptovsko dinastijo srednje države (ok. 1950 -1750). Morda so tedaj kretski rokodelci prišli v Egipt, saj so kretsko keramiko odkrili v Fajumu in nekaj celo v zgornjem Egiptu. Med Kreto in bližnjim Vzhodom je potekala živahna trgovina. V kretskih palačah so našli babilonske pečate iz Hamurabijeve dobe. Na kulturnem področju se je Kreta v tej dobi najbolj naslonila na Egipt. Od tam je bil prevzeta zamisel o oblikovanju hieroglifske pisave, iz Egipta je prišel na Kreto tudi papirus. Egiptovski vplivi so vidni v umetnosti in arhitekturi. Vendar do kakšne politične odvisnosti od Egipta ni prišlo.

Ko je prva visoka kretska kultura ok. 1700 na **katastrofalen način propadla**, je indoevropska selitev že spremenila podobo tedanjega sveta. Vzroka za ta propad se ne da zanesljivo ugotoviti (naravna nesreča, državljanska vojna, vdor tujega ljudstva?).

Po tem padcu, si je Kreta hitro opomogla. V dobi **ponovnega vzpona** (16. stol.) je bila izrazita prevlada Knosa, ki naj bi štel vsaj 50.000 prebivalcev. Poleg osrednje palače je bilo zgrajenih več manjših dvorcev, kjer so prebivali vazali kneza iz Knosa. V dvornem okolju se je razvil naturalistični umetniški slog. Sredi 16. stol. je kretska civilizacija dosegla (drugi) razvojni vrh. Zanj je značilna velika vloga ženske. Življenje višjih slojev je bilo očitno rafinirano, v nekem smislu pomehkuženo, in se je bistveno razlikovalo od sočasnega življenja v Grčiji. Zaradi potreb dvorne pisarne se je izoblikovala prek razvojnih stopenj piktografske in hieroglifske pisave kretska linearna pisava, ki se je razvila v dveh sistemih, kot linearna A in linearna B pisava. Linearna A pisava še ni razrešena, število zapisov v njej je sorazmeroma majhno (ok. 300). Doslej odkriti zapisi v linearni B pisavi (ok. 4000) pa kažejo, da se je ta pisava uporabljala predvsem za sestavljanje seznamov inventarja in zaenkrat ni dokaza, da bi se v tej pisavi razvila književnost.

Večji vpliv kot kretska pisava pa je imela na razvoj v Grčiji **kretska religija**. Njeni pglavitni značilnosti sta tesna povezanost z naravo in velik vpliv ženskega elementa. Od kulturnih simbolov sta za Kreto značilna predvsem dva: rogovi in dvojna sekira. Za kretsko religijo je značilna vera v obstoj demonov in mešanih bitij ter čaščenje stebrov in dreves.

Povezave med Kreto in celinsko Grčijo, ki so bile v zgodnji dobi zelo šibke, so se v tej dobi zelo razvile. Grki so sprejeli številne prvine kretske civilizacije, vendar pod njenim vplivom niso spremenili svojega bistva.

Kretska kultura je zapustila številne spomenike, njena pisava pa ostaja kljub velikim prizadevanjem nerazrešena. Dediščina minojske kulture, ki je postala znana po Evansovih izkopavanjih (od 1899 dalje), je tako velika in bogata, da moremo kretsko civilizacijo šteti v mnogih ozirih za enakovredno visokim civilizacijam Egipta in mezopotamskega prostora.

Temeljni historični problemi pri raziskovanju minojske civilizacije:

0* Nastanek minojske kulture

1* Državna in družbena ureditev Krete

2* Vzroki za zaton minojske civilizacije

3* Datiranje propada minojske civilizacije

MIKENSKA KULTURA

Naselitev Indoevropcev je v Evropi pustila malo sledi, Materialne najdbe kažejo bolj na staroselce kot na prišleke, stiki z zunajgrškim svetom so šibki.

Od srede 16. stoletja se je kultura srednje heladske dobe spremenila (prekinitev s starim kmečkim načinom življenja), prevladuje vojaški element, veselje do boja se kaže v najdbah, upodobitve iz tega časa prikazujejo bojni voz. Sklepati moramo, da se je indoevropski element na družbenem področju uveljavil kot vodilen.

Odras novega načina življenja so utrjeni dvorci, gradovi, kar kaže na razslojenost družbe:

4* Svobodnjaki

5* Plemstvo

V tej dobi se dvignejo Mikene. V Atiki je bila najvažnejša utrdba na atenski Akropoli. Monumentalna arhitektura mikenske dobe odraža vojaškega duha in življenjski slog, ki je povsem različen od onega na Kreti. Na sredini gradu je bila palača z veliko reprezentančno dvorano. To je bil t.i. mégaron, sprva prostor pravokotne oblike, kamor so zganjali živino. V Megaronu je knez s svojimi vazali in gosti obedoval, okrog so bili razvrščeni prostori za služinčad. Mikenska palača se je zaradi svoje urejenosti in pravilnosti bistveno razlikovala od mediteranske arhitekture na Kreti, kjer so se okrog osrednjega dvorišča grmadili različni prostori na tak način, da se je nad celoto izgubljal pregled in je razpored prostorov deloval kaotično (t.i. labirint).

Višek mikenske kulture pade na konec 16. in na začetek 14. stoletja; vmes je bilo 15. stoletje, ki je doba izrazitega padca. Prav v tem obdobju je prišlo do preoblikovanja mikenske kulture pod vplivom Krete. Podoba mikenske kulture posredujejo predvsem najdbe v samih Mikenah, v bližnjem Tirinsu in v Orhomeni. Izjemnega pomena je bilo odkritje jaškastih grobov znotraj mikenskega gradu. Značaj najdbe kaže, da gre za grobove mikenskih knezov. Pet pokopanih moških je nosilo zlate maske (= 1. poskus portretiranja na evropskih tleh). Poleg značilnih grobnih pridatkov (zlat okras in orožje) odražajo vojaškega duha te dobe grobov izklesane in le v fragmentih ohranjene nagrobne plošče. Na eni takih je upodobljen pokojnik na lahkem dvokolesnem bojnem vozu, kar lahko označimo kot prvo upodobitev tega orožja (posebej razširjenega pri Hetitih) na grških tleh.

V mikenski družbi je bila vloga ženske marginalna. Na prehodu iz 16. v 15. stoletje se je uveljavil pokop v kupolaste grobnice. Kupola = velik gradbeni podvig, 1. je zgrajena v Rimu – Panteon. Državna ureditev Grčije v mikenski dobi ni poznana. V Argolidi na v Bojotiji so obstajale večje državne tvorbe. Velika gradbena dosežka teh državnih tvorb sta bila izgradnja cestnega omrežja v Argolidi in izsuševanje zamočvirjenega dela Kopajskega jezera. Ta velika dela, za katera so potrebovali dosti delovne sile, kažejo na obstoj centralne oblasti. Ta velikopotezna gradbena dela so primerljiva z

velikimi gradbenimi podvigi Vzhoda, kot sta npr. gradnja piramid in templjev v Egiptu ter stolpov v Mezopotamiji.

Grška junaška epika pripoveduje o državi kralja Agamemnona v Argolidi, čigar prednikom naj bi sam Zeus podelil oblast. V mitu o Herakleju se omenja mikenski kralj Evristej. Trajneje, večje državne tvorbe očitno niso nastale. Malo verjetna je hipoteza o obstoju velikega ahajskega kraljestva – Grki se nikoli niso povezali v večjo državno celoto. Prav tako je slabo utemeljena domneva, da je že obstajala predstava o vladarski oblasti po božji milosti, kakršno je poznal stari Vzhod. Ob vojaških podvigih so izbrali "vojaškega kralja" (hegemón), vendar je ta institucija po koncu vojne zamrla in jo za mirno dobo ne moremo dokazati. Zdi se, da je bila Grčija razcepljena na celo vrsto državnih tvorb.

Mikenski Grki so bili na začetku kontinentalno ljudstvo. Z njihovim vstopom na morje (najprej kot gusarji, nato kot trgovci) se je podoba Egejskega morja, ki ga je dotlej obvladovala Kreta povsem spremenila. Vrh mikenske pomorske sile pade v čas po propadu kretske prevlade na morju (ok. 1400). Ta prevlada je bila kratkotrajna (14. in 13. stoletje), saj se je zaključila že z dorsko selitvijo v 12. stoletju. Odras te prevlade so postojanke na otokih in trgovanje z območjem vzhodnega Sredozemlja pa tudi z južno Italijo in Sicilijo. Grki so se širili na morje ne pa na območje Male Azije, ker jim je to preprečevala hetitska država. Skupno ime za Grke v mikenski dobi je dobilo Ahajci. Na navzočnost trgovcev na Vzhodu ne kažejo le najdbe mikenske keramike, temveč tudi način pokopa ter celo premeti religiozne narave.

Izredno velikega pomena za razvoj kasnejših obdobij je bila religija mikenskih Grkov. Kasnejši Grki so prevzeli od njih celo vrsto predstav o božanstvih ter krajih in obliki božjega čaščenja. Odras kontinuitete v religiji je prevzem cele vrste mikenskih kulturnih območij v kasnejši dobi (npr. Delfi in Elefzina) ter prevzem mikenskega liturgičnega posodja ter drugega inventarja. V mikensko dobo sega tudi kult mrtvih.

Osrednja vprašanja:

1. **Nastanek mikenske kulture.** Splošno uveljavljeno mnenje je, da so bili nosilci te kulture prišleki, vendar je le-te težko opredeliti. Oznaka Grki je sporna, saj to niso bili Grki v poznejšem pomenu tega imena. To ljudstvo je govorilo jezik, iz katerega se je razvila mikenska grščina, ki je pol tisočletja starejša od homerske. Vprašanje je: na kakšni stopnji je bil ta jezik, kdo ga je uporabljal (večji del prebivalstva ali samo nekateri (višji) sloji družbe) in do kakšne mere je bil ta jezik enoten.
1. **Linearna B pisava in njen pomen.** Poznavanje državne in družbene ureditve mikenske Grčije temelji na tekstih v linearni B pisavi, napisanih na glinastih ploščicah. Ventris, ki je pisavo prvi razrešil, je na začetku menil, da ne gre za grški, temveč za etruščanski jezik. Šele kasneje se je izkazalo, da gre za zelo arhaično grščino.
2. **Družbena in državna ureditev.** Zapisi v linearni B pisavi so za tovrstne raziskave pomembnejši vir kot Homer, pa tudi važnejši od arheoloških najdb. Po vsebini so to slučajno ohranjene notice državne birokracije za interno službeno uporabo. Mnoge besede spominjajo na kasnejše grške izraze in vprašanje je, koliko se da iz kasnejših grških izrazov sklepati na vsebino mikenskih:
 - a) **WA-NA-KA** : dostojanstvenik s tem imenom je dobil pri delitvi (te-me-no) največji del zemljišča, torej po rangi na prvem mestu in je imel tudi važno vlogo v kultu. Nanaša se na vladarja. Iz tega izraza izhaja kasnejši wa-nax, najvišji gospod, pri Homerju oznaka za Agamemnona. To oznako nosijo tudi bogovi.
 - b) **RA-WA-KE-TA** : po položaju druga oseba, ki ima manjše zemljišče, sicer pa podobno vlogo kot že imenovan "kralj". Ni jasno, ali je imel posebno vojaško funkcijo ali pa gre za zastopnika plemstva, ki je bil v opoziciji proti kralju. Homerska vzporednica je lawagétas (vodja ljudstva, vendar se izraz lawos tukaj nanaša na plemstvo).
 - c) **E-QE-TA** : homerski hépetas kot kraljevi spremljevalec v vojaški in (ali) kultni vlogi.
 - d) **QA-SI-RE-U** : nadzornik kovaških delavnic, ki je bil po družbenem položaju nad navadnim ljudstvom, vendar ni spadal k višjim slojem. Etimološko soroden je grški izraz basileús, ki pomeni kralja. Očitno je v "temni dobi" po dorski selitvi propadla vloga dostojanstvenika wa-na-ka in je nosilec naslova qa-si-re-u prevzel njegovo vlogo.
 - e) **DA-MO** : kasnejši demos; izraz je v mikenski dobi pomenil skupino ljudi z določenim pravnim statusom in ne (vseh) svobodnih ljudi kot v kasnejši dobi.

- f) **DO-E-RO** : kasnejši doulos (suženj); izraz se pojavlja vedno v posesivnem genitivu, kar še dodatno kaže na to, da gre za sužnja. Očitno je v mikenski dobi suženjstvo obstajalo, vendar o njem ne vemo dosti.

DORSKA SELITEV

Pred letom 1200 se je pričela na območju Sredozemlja velika selitev ljudstev, ki je zajela svet od Apeninskega polotoka do Mezopotamije, od Panonske nižine do meja Egipta na jugu. V zgodovini civilizacije pomeni velika selitev hkrati tudi prehod iz bronaste v železno dobo. Premiki ljudstev so se ponovno pričeli na področju Panonske nižine. Predniki Ilirov in druga ljudstva so se začela v drugi polovici 2. tisočletja prodirati proti jugu. O vzrokih za to selitev ni nič znanega. Obstajajo le domneve, da so ljudstva želela priti do najdišč železa v Mali Aziji, ki jih nadzorujejo Hetiti. Pritisk prednikov Ilirov so čutila vsa ljudstva, med drugim tudi Dorci, ki so prebivali na severnem goratem delu Grčije in so se tedaj začeli premikati proti jugu.

Premik Dorcev na jug, t.i. dorska selitev pomeni velik preobrat v grški zgodovini, ki je zaključil proces indoevropizacije Grčije. Potek selitve ni poznan. Pri raziskovanju selitve pa je bolje upoštevati dognanja arheologije in jezikoslovja kot pozna poročila zgodovinarjev Hrodota in Tukidida ali pesnikov Tirtaja in Kalina. Selitev je gotovo potekala več desetletij, morda celo več kot eno stoletje.

Dorska selitev je prinesla bistvene spremembe v etnični in jezikovni podobi Grčije. Na Peloponezu so Dorci zavzeli najprej vzhodno obalo in so Ahajce izrinili v notranjost polotoka. Ime Dorieis je v zvezi z izrazom dorimachoi in označuje bojavnike s kopjem. Že pred prihodom Dorcev s severa je mikenska civilizacija zašla v krizo in bila v zatonu, nekatera območja pa so šele v poznomikenski dobi doživela razcvet. Prišleki so brez težav zavzeli središča te civilizacije, Mikene in Tirins. Pustošenja, ki jih je povzročila dorska selitev, so zajela široke dele Grčije. Prizadeti ali uničeni niso bili le centri mikenske kulture v Argolidi, temveč tudi območje Korinta, Kreta in otoki. Selitev je potekala od S proti J. Spomin nanje se je ohranil v mitu o povratku Heraklidov. Imena, ki nastopajo v tem mitu, kažejo na to, da je bil pri Dorcih prisotni ilirski elementi (tako kot pri Makedoncih in Tračanih). Zdi se, da Atike ta selitev ni prizadela; v mitu o kralju Kodru pa naj bi se ohranil spomin na uspešno odvrnitev dorske nevarnosti.

Posledica dorske selitve je popolna preobrazba etnične podobe grškega polotoka in deloma otokov. Ob koncu preseljevanja so bili Dorci vodilni element na vzhodnem in južnem Peloponezu (predvsem v Argolidi in kasneje v Lakoniji). Ahajci so se z njimi postopoma stopili, tako kot so se pol tisočletja prej "mediteranski" staroselci zlili z Ahajci. Dorci so vsekakor povečali delež Indoevropcev na grških tleh.

Analogni procesi kot na večjem delu Peloponeza so potekali tudi v severni in osrednji Grčiji (Tesalija, Ajtolija, Fokida) ter na severnem Peloponezu (Ahaja, Elida), kamor so prodrli tako imenovani SZ Grki. Ti so v Tesaliji prejšnje eolsko prebivalstvo deloma pregnali, deloma pa so si ga podredili. Drugače kot v Tesaliji je v Bojotiji prišlo do mirnega sožitja med starim eolskim in novim "severozahodno-grškim" prebivalstvom. Odraz tega sožitja je nastanek mešanega bojotskega dialekta z dorskimi, eolskimi in jonskimi prvinami.

Propada mikenske kulture ne smemo pripisati samo priselitvi Dorcev in "SZ" Grkov, saj je bila le-ta že dalj časa v zatonu, ki se je nadaljeval v t.i. geometrijsko dobo. Zaton mikenske kulture in pretresi, ki jih je prinesla dorska selitev v 12. stoletju, sta dva sočasna procesa, ki pomenita globoko zarezo v zgodnji zgodovini Grčije.

V nadaljnjem poteku selitve so Dorci prodrli čez morje na Kreto, na južne Kiklade in Sporade, vse do jugozahodne maloazijske obale (Karija) in končno celo v Južne obalne pokrajine (Pamfilija). Posebno pomembna je bila dorska osvojitve Krete. Starejše kretske prebivalstvo se je umaknilo na skrajni Z in V del otoka, ahajski element pa se je stopil z Dorci. Izoblikoval se je pas dorske naselitve od Peloponeza prek otokov v južnem delu Egejskega morja do južne Anatolije.

V istem obdobju kakor vdor Dorcev in SZ Grkov v Helado je potekal vdor traških ljudstev v Malo Azijo.

PREHODNA DOBA

To je t.i. grški srednji vek. Po veliki selitvi je egejski svet, tako kot po prodoru indoevropskih ljudstev v Grčijo v začetku 2. tisočletja, zatopil v temo, ki jo razsvetljuje komaj kakšno zgodovinsko sporočilo. Okrog leta 1100 se je začela v Grčiji železna doba in okvirno v istem času se pojavijo v večjem številu tudi žarni grobovi. Do popolnega preloma s starim ni prišlo, saj so Grki povečini mrtve še naprej pokopavali. Posebno pozornost zasluži vse bolj pogosto dajanje orožja v grob (kot grobni pridelek), v nasprotju z mikensko dobo, ko orožje najdemo samo v reprezentančnih knežjih grobovih. To je odraz dejstva, da je bilo prej izdelovanje in posedovanje orožja plemiških slojev, sedaj pa je to postalo dostopno širšim slojem svobodnjakov.

Epochalni dogodek v prehodni dobi je bila kolonizacija zahodne obale Male Azije (ali t.i. jonska selitev). Predstava, da gre za umikanje severnih Ahajcev (Eolcev) iz Tesalije, oz. Joncev iz Atike in Evboje čez morje pred prodiranjem Dorcev in severozahodnih Grkov, je preveč poenostavljena, poleg tega pa ta procesa ne sovpadata povsem. Vsekakor sta oba, dorska selitev in kolonizacija zahodne maloazijske obale, različna pola enega in istega velikega zgodovinskega fenomena. Trgovske zveze med Grčijo in maloazijsko obalo so obstajale že v poznoheladski dobi, vendar do grške kolonizacije v mikenski dobi ni prišlo (izjema je Milet). Dokler je obstajala hetitska država, je bila Mala Azija za Grke zaprta. Arheološke najdbe kažejo, da se je jonska kolonizacija začela že kmalu po dorski selitvi, verjetno okrog leta 1000 ali še nekoliko bolj zgodaj.

Pohodov na maloazijsko obalo so se udeležili pripadniki vseh grških plemen. Od severa proti jugu so se naselili Eolci, Jonci in Dorci v zaporedju, ki je ustrezalo njihovi razporeditvi na zahodni obali Egejskega morja v matični Grčiji. Nekatera območja (polotok Mimas, otok Hios, mesti Fokaja in Smirna) so bila dolgo časa sporno ozemlje med Eolci in Jonci, vendar je tod ob koncu 8. stoletja prevladal jonski element, ki je prevzel vodilno vlogo med maloazijskimi Grki.

Že v 8. stoletju so se Jonci združili v zvezo (amfiktionijo) politično-sakralnega značaja, ki je povezovala 12 skupnosti. Na čelu te zveze je bil izvoljen kralj (basileus), njeno središče pa je bilo Pozejdonovo svetišče v Mikalah. Dorske skupnosti so se povezovale okrog svetišča Apolona v Knidu, eolske pa morda okrog Apolonovega svetišča v Grineju.

Vsi poskusi, da bi prodrli v notranjost Male Azije, so spodleteli. Kako je potekala poselitev maloazijske obale nam prikazuje Iliada.

V novi domovini, v tujem svetu, so se grški priseljenci zavedli svoje etnične pripadnosti. Tako so se na maloazijski obali v 10. in 9. stoletju izoblikovali temelji grške skupne zavesti. Za razvoj Grkov v državnem smislu je pomembno, da se je na maloazijski obali izoblikovala polis, morda po zgledu podobnih naselbin mestnega tipa v Anatoliji. Sovražni odnosi med Grki in domačim anatolskim prebivalstvom ter stalna nevarnost sta silila koloniste k temu, da so si zgradili utrjene naselbine, torej je življenje potekalo na majhnem obzidanem ozemlju, ki pa je bilo bistveno drugačno od vaškega življenja na grških tleh. Tako so se v Mali Aziji najprej razvile oblike intenzivnega mestnega življenja.

Tamkaj sta se rodila tisti duh in tista politična zavest, ki sta tako značilni za grški svet. Tesno na polis navezani patriotizem, intenzivno notranjepolitično življenje, vse to je bilo v starem svetu nekaj novega. Od slabih strani takega načina življenja velja poudariti zlasti to, da je bil pogled Grkov usmerjen skoraj izključno na domačo skupnost, tako, da so Grki izgubili mero za urejanje odnosov z drugimi podobnimi državnimi tvorbami. Razvoj v Mali Aziji je prehiteval razvoj v matični Grčiji za več stoletij. Zelo verjetno je, da je Grčija dobila iz Male Azije pomembne spodbude, ne le za kulturni, temveč tudi za državopolitični razvoj.

Materialna kultura prehodne dobe kaže na dvojno podobo:

6* OSIROMAŠENJE – zaradi velikih pretresov v dobi dorske selitve;

7* BOJ, VOJNA – SESTAVNI DEL ŽIVLJENJA – glavni motiv v upodabljanju, kar je odraz nemirne dobe;

Ok. leta 900 je prehod h geometrijskemu stilu.

V nasprotju z materialno revščino te dobe je treba poudariti prve stvaritve grškega duha: iznajdbo črkovne pisave in nastanek homerskih epov.

Oba procesa sta nam malo poznana – samo okvirni razvoj. Sta izjemno pomembna, še posebej nastanek epa.

PISAVA

Nastanek grške črkovne pisave je povezan z navzočnostjo Feničanov v grškem svetu. Feničanski vplivi so vidni v grški umetnosti pozne geometrijske dobe (8. stoletje), v jeziku in v pojavu semitskih božanstev na egejskem območju. Vse to je odraz intenzivnih stikov med egejskim svetom in Feničani.

Najvažnejši dosežek teh stikov je prevzem feničanske konzontančne pisave pri Grkih. Zdi se, da je do tega prišlo v 9. ali že 10. stoletju, morda na maloazijskih tleh. Feničani pa niso bili izvirni izumitelji svoje pisave. Prva črkovna pisava je bil alfabet Ugarita v severni Siriji (13., 14. stol.). Gre za izdelano črkovno pisavo v klinopisnih znakih.

Povsem drugače je bilo s pisavo, ki so jo Grki dobili od Feničanov. Grški alfabet je stvaritev genialnega človeka, ki je dobro poznal feničansko pisavo in je obenem vedel tudi za posebnosti grškega jezika. Ta neznan iznajditelj je iz feničanske konzontančne pisave ustvaril popolno glasovno pisavo, ki je prva glasovna pisava v zgodovini človeštva. Najstarejši grški alfabet kaže v posameznostih velike razlike, ki so odraz lokalnih razmer. Izmed vseh grških alfabetov je alfabet s Halkide na Evboji dobil največji pomen. Prek halkidske kolonije Kume v južni Italiji je ta alfabet postal podlaga etruščanskega in italjskih črkovnih sistemov, iz katerih se je kasneje razvila latinska pisava.

Najdbe kažejo, da je bilo že v 8. stoletju pisanje v Grčiji razširjeno. Na prvih zapisih najdemo sezname zmagovalcev, podpise umetnikov, skratka razna imena. Ker se je dala pisava lahko naučiti, je prodrla med širše kroge prebivalstva, v nasprotju s pisavami starega Vzhoda, ki so ostale poznane le v ozkih krogih svečenikov in poklicnih pisarjev.

USTVARITEV JUNAŠKIH EPOV

Homerski pesnitvi sta imeli v grškem duhovnem življenju od arhaične dobe pa vse do pozne antike izjemen pomen. Ta izreden dosežek grškega duha je toliko bolj občudovanja vreden, ker stoji na samem začetku grške književnosti. Grška junaška epika je rezultat daljšega razvoja, čigar korenine segajo v čas dorske selitve. Ta razvoj je prišel do odločilne faze, ko je skrb za junaško epiko prešla od plemstva na sloj poklicnih pevcev, ki so na dvorih veljakov peli o slavi njihovih prednikov. Ni naključje, da so homerski epi nastali na kolonizacijskem ozemlju v Mali Aziji, v Joniji, saj je tamkaj plemstvo najbolj skrbelo za izročilo, ki ga je povezovalo s celotnim grškim svetom. Homerski epi so dali podlago za nastanek grške "nacionalne" zavesti. Vsa grška plemena so namreč priznavala Homerja kot najvišjo avtoriteto. Z nastankom obeh epov, ki zajemata vsebinski sklop vsa grška plemena, se je v tej dobi prvič pojavila ideja grške enotnosti. Homerski epi niso dali Grkom le literarnega jezika, temveč tudi podlago grške "nacionalne" zavesti in skupne religije.

Na podlagi homerskih epov moremo rekonstruirati glavne poteze družbene ureditve tega časa: basileus, plemstvo, svobodnjaki, odvisniki in sužnji.

Ves grški svet je bil v bojnem razpoloženju, v želji po plenu, pri čemer je bil najpomembnejši plen zlato, železo in ženske. Največji homerski junaki se niso sramovali kraje živine, kraja na morju (gusarstvo) pa je veljala za tako rekoč legitimen način pridobivanja premoženja. Nihče se ni zgražal, da so plenili tudi sonarodnjake in celo zaveznike. Kdor je odšel v tujino je bil brezpraven.

STARI VZHOD V ČASU NASTAJANJA GRŠKIH DRŽAV IN NJEGOV VPLIV NA GRČIJO

Grška zgodovina arhaične Grčije je tesno povezana s sočasno zgodovino starega Vzhoda. Predvsem zgodovina maloazijske Jonije je bila tesno povezana z zgodovino celotne Anatolije. Velika grška kolonizacija od srede 8. stoletja dalje je zajela obrobne predele prednjeazijskega sveta, s prihodom grških trgovcev in najemnikov v Egipt v 7. stoletju je bil vzpostavljen stik tudi s to deželo. V arhaični Grčiji se je grški naselitveni prostor močno povečal, saj se je iz egejskega bazena razširil na obsežna področja Sredozemlja (od Španije do Kavkaza, od južne Rusije od Egipta). Zaradi tesnih vezi z Malo Azijo moramo upoštevati vsaj najpomembnejša dejstva v razvoju tega prostora.

Po zatonu države Hetitov (po 1200) se je v Anatoliji izoblikovala **država** indoevropskih **Frigijcev**. Frigijci so se poskušali razširiti proti vzhodu in so ob zgornjem Evfratu ob koncu 12. stoletja trčili na srednjeasirsko državo, ki je zaustavila njihovo ekspanzijo. Prišlo je do ponovnih bojov ob Evfratu in v Kilikiji. Frigijci so imeli tesne politične in kulturne stike z Grki. Kot nekdanj Hetiti, so tudi Frigijci (in deloma Grki) sprejeli anatolijska božanstva (npr. Veliko mater). Prek Joncev je prišlo do stikov tudi med Frigijci in Grki v matični Grčiji, saj se med soustanovitelji omenja tudi frigijski kralj Midas.

V senci močne frigijske države je nastala država Lidijcev na območju reke Hermos. Okrog dve stoletji in pol so Lidijci obvladovali zahodno Malo Azijo. Medtem ko je bilo središče frigijske države v osrednji Anatoliji (Gordion), pa je bilo središče lidijske sile bližje Egejskemu morju. Rezidenca lidijskega kralja je bilo mesto-trdnjava Sarde. V manj kot stoletju so Lidijci prevzeli oblast nad celotno zahodno Malo Azijo.

Na jugovzhodu Male Azije se je razvila samostojna država Kilikija, katere vloga je temeljila na obvladovanju prehodov čez Taurus. Za razvoj v grškem svetu je bila od teh treh maloazijskih držav najpomembnejša najbližja Lidija. Ureditvev maloazijskega prostora v začetku 7. stoletja je bistveno spremenil vpad iranskega ljudstva Kimerijcev z območja današnje Rusije, ki je segel vse do obal Egejskega morja. Frigijska država vpada Kimerijcev ni preživela, lidijska država pa si je kmalu opomogla. Lidija je v naslednjem obdobju usmerila ekspanzijo proti zahodu. S tem se je začelo obdobje nenehnih spopadov med Lidijci in nesložnimi jonskimi mesti. Z vstopom Medijcev v maloazijski prostor – petletna vojna med Medijo in Lidijo se je končala 585 s pogodbo o meji na reki Halis – se je oblikovalo novo razmerje moči med maloazijsko in iransko državo, v katerem je bila vloga Grkov obrobna.

Na razvoj v Grčiji so močno vplivale tudi razmere na Bližnjem Vzhodu. Nastanek asirske velesile v Prednji Aziji je preprečil grško kolonizacijo na obalah Sirije in Fenicije in šele po propadu asirske oblasti v Egiptu so imeli Grki dostop do te dežele.

Obdobju selitev je v prednjeazijskem prostoru sledilo obdobje razcepljenosti in razdrobljenosti, kar je vzporednica k razvoju v Grčiji. Ta politična razcepljenost je omogočila vzpon asirske države v 9. stoletju. Asirija je postala najmočnejša država tedanjega sveta. Njena moč je temeljila na izredno močni vojski, ki je razpolagala z velikimi oblegovalnimi stroji in je kot prva v zgodovini izvajala preseljevanja celih ljudstev. V 8. stoletju je prišlo do stikov med Grki in Asirci, o katerih obstaja historično izročilo.

Asirska osvojitve Egipta (671) pomeni višek v ekspanziji asirske države, ki je tedaj postala svetovna država z ozemljem, segajočim od armenskih gora do Sudana, od osrednje Anatolije do Perzijskega zaliva. V dobi vzpona Asirije v svetovno silo je doživel Egipt enega najhujših padcev. Najemniška vojska je postala dejanski gospodar države. V književnosti in upodabljalnosti je nastopila doba barbarizacije in dekadence. Ob koncu 8. stoletja je prišlo celo do razpada centralne oblasti in nastanka številnih kneževin. Skupaj z grškimi najemniki, ki so bili v več egiptovskih mestih (Dafne, Pelusion, morda tudi v Elefantini), so prišli v Egipt tudi grški trgovci. Psametih je dovolil Milečanom naselitev ob rokavu Nila. Najkasneje sredi 7. stoletja je bila ustanovljena grška kolonija Naúkratis. Od tega časa naprej kažejo na navzočnost Grkov tudi najdbe grške keramike: od ok. 650 v Delti, pred 600 v Navkratis. Prva grška naselbina je na območju kasnejše Aleksandrije (Rhakotis) je nastala v času Psametiha II.

V zadnjih dveh desetletjih 7. stoletja so nastopile na Bližnjem Vzhodu velike spremembe, ki so povezane z vzponom indoevropskih Medijcev in nastankom novobabilonske države. S sklenitvijo zavezništva med tema dvema državama je nastala politična in vojaška zveza, ki je uničila asirsko silo – zavzeli so asirske prestolnice Asur, Ninive, Haran. Babilonci so dobili zgornjo Mezopotamijo in Sirijo, Medijci pa so z osvojitvijo zgornjega porečja Tigrisa postali nevarni sosede Babiloncem, z osvojitvijo nekdanjega ozemlja države Urartu pa tudi Lidijcem.

Ti dogodki so odmevali tudi v Grčiji, zlasti v najbližji Joniji. Zaton Asirije je pomenil veliko spremembo in še pol stoletja po padcu Niniv je slavil Fokilides iz Mileta majhno grško polis, urejeno mestno državo, v nasprotju z veliko državo, kateri so vladale Ninive.

Z večanjem znanja o kulturah starega vzhoda se je pojavilo vprašanje o njihovem razmerju do grške kulture. Pri iskanju odgovorov na to vprašanje so nekateri zašli v pretiravanja, da grška civilizacija ni izvirna, saj naj bi bistvene prvine dobila z Vzhoda. Danes prevladuje zmerno gledanje: ob ugotovljenih odvisnostih in skupnih civilizacijskih podlagah se jasno loči svojstven razvoj grškega sveta. Vpliv Vzhoda naj bi se kazal v razvoju tiranije v grškem svetu (teza je sporna), v grški filozofiji in religiji.

NASTANEK IN RAZVOJ DRŽAV V GRŠKEM SVETU V ARHAIČNI DOBI

Drugače kot Bližnji Vzhod, kjer so prevladovali velike države, je bila Grčija v 8. in 7. stoletju razcepljena na celo vrsto majhnih držav. Te so se oblikovale po razcepitvi plemenskih zvez po koncu dorske selitve. Za te majhne države je značilno, da je na celotnem državnem ozemlju obstajalo samo eno mesto, ki je dalo državi ime. Državnopravna razlika med mestom in podeželjem na začetku ni obstajala. Vendar pa je mesto, polis, kjer se je osredotočilo državno, versko in kulturno življenje, dobivalo postopoma vse večjo prevlado nad podeželjem.

Polis, prva pravno urejena država v evropski zgodovini, je nastala v 8. stoletju, verjetno pod vplivom hitrejšega razvoja na maloazijskem kolonizacijskem področju (ko je asirska država kot utelešenje velike države dosegla svoj vrh). Temelj obstoja države je bila božja ideja. Pri Grkih je bila tej vlogi namenjena cela vrsta mestnih bogov, ki so bili zaščitniki in s tem idejna podlaga za obstoj države. V kultu mestnega boga sta se združevali sfera političnega in svet religioznega sveta.

Polis je bila v idealnem primeru skupnost, ki je združevala pravno ureditev, religijo in gospodarsko življenje. Zunanja značilnost polis je bila prostorska omejenost. To je pomenilo izredno koncentracijo verskega, političnega, gospodarskega in kulturnega življenja na ozemlju take države. Če so si polisi prizadevali za večjimi cilji, so se morali povezovati (politično) z drugimi državami. Te majhne državne tvorbe so bile v velikosti današnjih občin (če odmislimo Atene in Sparto). Največje, Sparta je obsegala 8400 km², Atene 2550 km², Argos 1400 km² in Korint 880 km², so bile daleč nad povprečjem. V Fokidi je bilo na površini okoli 1650 km² kar 22 polis. Na otokih je praviloma obstajala ena polis.

Večje države so se na ozemlju Grčije izoblikovale le v tistih predelih, kjer so geografske danosti to dopuščale: v Tesaliji, v Atiki, v Argolidi in v dolini Evrota na Peloponezu. Vse večje države so ležale v vzhodni Grčiji. V zahodnih grških pokrajinah je vladala popolna razdrobljenost.

NASTANEK SPARTE

Vse grške polis je v 8. in 7. stoletju zasenčil vzpon spartanske vojaške države, ki si ga moremo pojasniti na osnovi specifičnih zgodovinskih, geografskih in socialnih pogojev. Po dorski selitvi, so se Ahajci obdržali le v maloštevilnih naselbinah – postopno je prišlo do sožitja med njimi. Neobzidana naselbina Sparta je postala središče te države. Zemljo so po osvojitvi razdelili med dorske vojščake na podlagi žreba (kleros). Pretežni del doline Evrota so poklonili spartanskim veljakom (spartiatai), manj rodovitne obrobna predele pa ostalim zavojevalcem (perioikoi). Prvotna spartanska kmetija naj bo obsegala 30 hektarjev. Preddorsko prebivalstvo, ki je bilo prej podrejeno ahajskemu plemstvu, je padlo na raven neke vrste državnih sužnjev, ki so se imenovali heloti.

Že v 8. stoletju je naraščanje spartanskega vodilnega sloja vodilo v kronično pomanjkanje zemlje. Ta problem so v arhaični Grčiji reševali ponavadi s kolonizacijo, redko z osvajanji. Sparta pa je vprašanje reševala z osvajanji, saj je bila vojaško bistveno močnejša od sosedov. V dveh velikih vojnah so si

podredili sosednjo Mesenijo. Izročilo o t.i. mesenijskih vojnah je v pretežni meri legendarno. Gotovo je le to, da je že prva vojna v zadnji tretjini 8. stoletja trajala izredno dolgo (in težka vojna je bila) – Mesenijci naj bi klonili šele v dvajsetem letu vojne. Sledila je helotizacija mesenijskega prebivalstva, ki je pomenila praktično popolno zasužnjenje z izgubo zemlje in imetja. S tem je Sparta dobila zemljo, ki jo je potrebovala za oskrbo svojih državljanov. Z zmago v mesenijski vojni je postala največja in najmočnejša država na Peloponezu.

Sredi 7. stoletja je v Meseniji izbruhnil velik upor helotov, ki je Sparto spravil v tako kritičen položaj, da je bila večkrat na robu poraza. Sparta se je nahajala tudi v težki notranji krizi, saj so bile vse glasnejše zahteve po ponovni razdelitvi zemlje. Vojna se je končala s Spartansko zmago. Spartanci so ponovno zavzeli Mesenijo in jo z vrsto vojaških utrd obvladovali. Odtlej pa Sparta ni več osvajala. Vzrok za konec osvajalne politike je bilo tudi dejstvo, da država ni imela več presežka prebivalstva.

NASTANEK ATEN

Po mitološkem izročilu naj bi jo ustanovil Tezej. Kulturna tradicija pa kaže, da je atiška država nastala z združitvijo več majhnih državnih tvorb. Združitev Atike pod vodstvom atenskih knezov z rezidenco na Akropoli je gotovo rezultat daljšega procesa, ki se je zaključil v 8. stoletju. V 7. stoletju se je v atensko državo vključila še elevzinska polis. Proces povezovanja različnih skupnosti, pri čemer je prišlo – povsem drugače kot v Sparti – do popolnega pravnega izenačenja med glavnim mestom in podeželjem, moremo pripisati politični nadrejenosti atenskih knezov.

V arhaični dobi Atene do Solona oz. pozne arhaične dobe (Peloponeških vojn) še niso velesila. Številka 1 postanejo šele v klasični dobi.

SPARTA

Državna ureditev Sparte, kot jo poznamo s konca 6. stoletja, je rezultat stoletja trajajočega obsedenega stanja, v katerem so se nahajali Spartiati zaradi številčne šibkosti v primerjavi s podrejenim prebivalstvom Lakonije in Mesenije. Glavne institucije Spartanske države, kot jih je določala velika retra (izraz označuje zakon, sporočen od bogov v obliki prerokovanja, ok. 700), so bile naslednje: dvojno kraljestvo, tridesetčlanski svet starcev (gerousia; vanj sta bila vključena tudi oba kralja) in vojaški zbor Spartiatov (apella). Retra odraža omejevanje kraljeve oblasti v korist demosa, saj najpomembnejše politične odločitve sprejema zbor Spartiatov, svet starcev je imel funkcijo posvetovalnega značaja (kot konzula v Rimu). Retra ne omenja eforov (5 po številu, institucija naj bi segala vse na sredo 8. stoletja), ki so bili spočetka sakralni funkcionarji, kasneje pa so kot zastopniki demosa vse bolj zmanjševali oblast kraljev, dokler je niso omejili na golo poveljevanje v vojski. Število državljanov Spartiatov je bilo v začetku veliko, vendar zelo majhno v primerjavi s celotnim prebivalstvom Lakonije; z osvajanji se je to razmerje še poslabšalo.

Poleg Spartiatov je bilo veliko Periojkov, ki so sestavljali velik del vojske, vendar pa niso sodelovali v vojaški skupščini. Drugačen položaj so imeli heloti, privezani na zemljo so spartanski gospodi plačevali velike davke. To je omogočilo Spartiatom vojaško življenje in s tem razvoj države.

Temelj državnega življenja je bila spartanska vzgoja (agoge). Značilnost le-te je popolna odsotnost privatnega v življenju. Primitivne življenjske navade in trde razmere v času nenehnih vojn so vodile k izrazito vojaškemu skupnemu življenju, ki v grški – rimski antiki nima analogije. K takemu življenju je

vodila predvsem velika stiska države v 2. mesenijski vojni sredi 7. stoletja. V nasprotju z vojaškim oz. kasarniškim stilom življenja je bila Sparta v 6. in 7. stoletju dojemljiva za tuje kulturne dosežke in se je tudi sama udeleževala kulturnega življenja v Grčiji (udeležba na Oi, navzočnost pesnikov ...). Od konca 7. stoletja je življenje v Sparti začelo dobivati vse bolj temne poteze. Država je stopila na pot še bolj izrazite militarizacije. Enakost na bojnem polju, ki se je pojavila z nastankom falange je zahtevala enakopravnost v državnem življenju in izenačevanje v življenjskih navadah. Udeleženci skupnih (vojaških) obedov so se imenovali „enaki“ (ne glede na morebitne razlike v premoženju), kdor se teh obedov ni mogel udeleževati je bil avtomatično izločen iz skupnosti polnopravnih državljanov. Z vzgojo v vojaškem duhu, gimnastiko so že pri otrocih skušali doseči ideal brezpogojne ubogljivosti in odpoved posvetnim dobrinam. V kasarniškem stilu življenja – dečki so bili s 7. leti ločeni od družine, odraščali so pod nadzorstvom starejših mladeničev, s štirinajstimi leti so bili sprejeti v razred eirenes, z dvajsetimi pa v skupnost vojščakov, ki so ji poslej pripadali. Družina ni igrala tako rekoč nobene vloge razen reproduktivne. Od skoraj popolnem izrinjenju žensk iz družbenega življenja so se zlasti v Sparti uveljavile vezi med samimi moškimi. Temne plati spartanskega življenja so nastopile v izraziti obliki v 6. stoletju. Tedaj se je Sparta kulturno osamila in osiromašila (že tako majhen prispevek v kulturno življenje grškega sveta je padel pod ničlo).

Izgnala je tujce, ukinila uporabo zlatega in srebrnega denarja (namesto tega je bil v uporabi železni) in vzdrževala številčno razmerje v državi z institucijo na vseh področjih družbenega in državnega življenja (kultura, gospodarstvo, politične institucije ...), kot skrajno militarizirana in domala v vseh ozirih neprivilna država, ki ji je za ceno kulturnega padca in vse večje primitivnosti življenjskih navad prebivalstva uspelo obdržati in celo utrditi položaj „velesile“ v grškem svetu.

ATENE

Notranji razvoj Aten je bil bistveno drugačen od razvoja v Sparti, pravzaprav je bil njegov antipod. Ta razvoj ni šel v smeri vojaške države, temveč prek vmesnih stopenj (Solonove reforme, Pezistratova tiranija) v demokratično ureditev.

Množice prebivalstva in kmečki proletariat sta se nahajala v odvisnosti od plemstva, mnogi so postali zadolženi – pridejo v odvisno veleposestništvo = socialna nasprotja so izvor za nestabilnosti v notranjem političnem življenju. Olimpijski zmagovalec Kyron (323) je skušal vzpostaviti tiranijo, vendar je propadel. Prišlo pa je do dogodka, ki je kasneje vplival na notranji razvoj – njegovi privrženci so se zatekli k oltarjem (ki so bili nedotakljivi) in jih uničevali.

Naslednja stopnja je zapis veljavnega prava = Drakonova atenska ustava.

Solonov nastop pade v dobo krize atenske države okrog leta 600 (huda notranja trenja, prvi zaenkrat malouspešni poskusi Aten, da se uveljavijo kot pomorska država) in dobo velikih sprememb v grškem svetu sploh (širjenje denarnega gospodarstva, ki spremeni prej na agrarnem gospodarstvu temelječo državo). Solon je s politično angažiranimi elegijami pokazal na nujnost sprave in pomiritve med različnimi sloji atenske družbe, zlasti med plemstvom in svobodnimi kmeti. 594/593 je Solon postal razsodnik (diatlakies) v notranjih sporih in je začel z obsežnim reformnim programom, ki se nanaša na odpravo družbenih nasprotij in socialnih krivičnosti pospeševanja gospodarstva in končno na reformo državne ureditve (t.i. SOLONOVA USTAVA)

8 Kot najbolj radikalen ukrep moremo označiti odpustitev dolgov in odpravo jamstva z osebno svobodo (in s tem odpravo zaslužnjevanja zaradi zadolženosti). Ukrep pomeni radikalen poseg v privatno lastnino v korist malega in srednjega kmeta in v škodo veleposestnika. Solonova agrarna reforma je postavila Atene na nove družbene in gospodarske temelje, ogrozila je vodilni položaj plemstva in okrepila zavest državljanov, da je skupna (državna) korist pred zasebnimi interesi*

S priključitvijo evbojsko – jonskemu merskemu sistemu je Solon gospodarsko življenje Aten približal najbolj razvitemu delu grškega sveta.

9 Izjemnega pomena je Solonova ureditev atenske družbe z razdelitvijo na 4 razrede na osnovi kmetijske proizvodnje (in s tem premoženja), ki se skladajo z ureditvijo v vojski (dva razreda plemstva – najštevilčnejši razred svobodnega, predvsem kmečkega prebivalstva – skupina revnega in s tem politično brezpravnega prebivalstva).*

- 1. razred katerega člani so pridelali več kot 500 mernikov*
- 2. razred konjenikov (vsaj 300 mernikov)*
- 3. zevgitali (nad 200) – sestavljali so hoplitsko vojsko, člen v falangi*
- 4. teti (pod 200) – revni kmetje*

Ne rod, temveč imetje postane merilo za podelitev političnih pravic. Pri tem ohranijo najvišje funkcije pripadniki najvišjega razreda. Iz tega razreda so lahko izhajali arhonti in zakladarji, druge nižje funkcije so dobili tudi konjeniki. Samo najnižji razred je bil skoraj brez političnih pravic, nekaj veljajo le v skupščini in v ljudskem sodišču. Solonova reforma atenske družbe je pomenila prehod v timokracijo (= oblika ustavne ureditve, kjer so politične pravice državljanov odvisne od njihovega premoženja in dohodkov) pri čemer je nejasno, kako je Solon ocenil oz. uvrstil prebivalstvo, ki se ni ukvarjalo s kmetijstvom. Solonova zakonodaja, ki je segla na celo vrsto področij, pomeni veliko „liberalizacijo“ družbenega življenja in je prek vpliva atenskega prava prešla v vsegrško pravo, nekatere določbe pa tudi v rimsko pravo in v moderna evropska prava (npr. načelo o ustanovitvi družbe = ljudje lahko iz razlogov ustanovijo neko svojo organizacijo „kolegium“, ki so jo Grki imenovali „hetairia“ in odnose uredijo kakor hočejo, le da to delovanje ni v nasprotju z načeli države). Solon je poskušal doseči emancipacijo ljudi in človeka, postaviti v službo državnih interesov in posameznika osvoboditi rodovnih okvirov. S t.i. „popularno tožbo“ (= vsakdo lahko sproži tožbo, če sodi da se mu je zgodila krivica in ta tožba mora biti obravnavana), je dal posamezniku tisto obliko osebnih svobode, ki je postala tipična za zahodne predstave o demokratični ureditvi. Podpiral je tudi trgovino in obrt (prepovedal je izvoz kmetijskih pridelkov razen olja, pritegnil je tuje rokodelce ...). Kot protiutež aeropagu je ustanovil svet 400.

Na podlagi Solonovih reform so se Atene v 5. stoletju razvile v vodilno državo grškega sveta, zato nosi Solon po pravici oznako prvega državnika v evropski zgodovini.

Solonove reforme, ki so bile še najbolj po meri srednjih slojev t.j. obrtnikov, kmetov in trgovcev (t.i. ljudje z obale), so se zdele plemstvu (t.i. ljudje z gor - diakrioi) so pričakovale več in so bile v svojih zahtevah še radikalnejše – so po Solonovem odstopu vodile v napetosti in strankarske boje. Na čelu radikalne skupine revnega prebivalstva se je uveljavil Pejzistrat, ki se je po dveh neuspešnih poskusih utrdil na čelu atenske države kot tiran (ok. 561/0 – 528/7). Njegova oblast je temeljila – tako kot pri vseh tiranih tiste dobe – na nezakonitem nasilju. Njegova prizadevanja na socialnem področju pomenijo dopolnitev Solonovega reformnega programa (krepitev srednjega razreda, zlasti pa malih kmetov). Je prvi atenski državnik, ki je bil izrazito aktiven v zunanji politiki. V ta čas pade velik vzpon atenske čezmorske trgovine, atiški izdelki začnejo konkurirati korintskim. Padec Pejzistratovih naslednikov, sinov Hiparha (514) in končno Hipija (510, ko so Spartanci intervenirali v Atenah), pomeni konec atenske tiranije, ki je imela v celoti gledano bolj blage oblike kot v večini drugih tiranskih režimov.

Z reformami Kleistena (po 508) so Atene na podlagi Solonove ureditve dobile tisto obliko, ki jih je privedla na sam vrh v grškem svetu in v nekaterih ozirih na vrh v celotni antični zgodovini.

10* Da bi izničili razne interese različnih skupin prebivalstva (značilne za dobo tiranov), je Kleisten uvedel novo teritorialno razdelitev države in s tem popolnoma pretrgal vsakršne rodovne povezave. Najmanjša enota je komuna z oznako demos na čelu je ? (župan); vsak večji del je moral oskrbeti eno enoto pešakov in konjenikov.

11* Solonove državne institucije je dopolnil in uvedel prvič v zgodovini proporcionalno zastopstvo prebivalstva v zakonodajnih in oblastnih telesih = svet petstotih je izbran iz deinov z ozirom na število prebivalstva. Teh petsto članov se je po pripadnosti delilo v sekcije po 50 članov, vsaka sekcija je imela 1/10 leta glavno vlogo. Preživljali so se na državne stroške. Ta institucija postane glavna v atenski državi – kolektivna vlada.

12* *Da bi preprečil tiranijo je uvedel ostrarkizem, to je večletni izgon (in s tem izločitev iz države oz. „osamitev“, vendar brez izgube dostojanstva in imetja) za tiste vplivne politike, ki bi lahko državi postali nevarni. S to reformo so Atene daleč prehiteli večino grškega sveta in so pravzaprav postale tujek v aristokratskih ali tiranskih režimih tedanje dobe.*

Po veliki izkušnji, vojn s Perziji, ustanovitvi pomorske zveze in siloviti gospodarski ekspanziji Aten je državna ureditev, ki je pol stoletja prej s Kleistenom dosegla bistvo demokracije (izonomijo = enakost pred zakonom) dobila klasične oblike demokracije. Eliat je 462 praktično odpravil politični vpliv aeropaga kot zadnje plemiške institucije (ta je bil važen le v krvnem sodstvu in v sakralnih zadevah). Vso oblast v državi so si delili svet (boule – nadzor nad državnimi funkcijami), sodišče zapriseženih (heliaia – teoretično je imelo vseh 6000 državljanov pravico do sodstva) in zbor (eklesia). Uvedena je bila tožba protizakoničnosti – če se državljanom zazdi nek sklep protizakonit. Po Eliatovem umoru (461) je Perikles končno uvedel dnevnice za člane sodišča zapriseženih, člane sveta in za državne dostojanstvenike, izbrane z žrebom. Ko so celo najvišji med njimi, arhonti, lahko postali pripadniki sloja svobodnjakov (tretji razred po Solonovi ureditvi; le najrevnejši, teti, niso imeli pasivne volilne pravice), je atenska demokracija dosegla vrh v svoji zgodovini.

Atiška demokracija, ki je izključevala številne sužnje (kar je za antično družbo samo po sebi razumljivo), svobodne prebivalce brez državljanstva (t.i. metoike, kar je bilo v antičnih državah razumljivo) in ženski del družbe (kar je v antičnih družbah pravilo), je ostala omejena samo na svobodne moške državljanke, statistično gledano torej le na kakih 10 do 20% prebivalstva države. Že sodobni opazovalci so opozorili, da je oblast pravzaprav v rokah manjšine, oziroma, da je atenska demokracija v Periklovi dobi pravzaprav oblast enega človeka (Tukidit).

Kljub naštetim pomanjkljivostim in različnim drugim šibkim točkam atenske demokracije (zlasti nevaren za razvoj je bil nastanek poklicnih politikov in s tem nastanek demagogov) pomeni utrditev atenske države pod Periklom vrh demokracije v antičnih razmerah, ki je dal neslutenege poleta ustvarjalnosti atenskega prebivalstva in ki je bil v nekih ozirih presežen šele v novoveški evropski zgodovini.

VELIKA GRŠKA KOLONIZACIJA

Sredi 8. stoletja, skoraj pol tisočletja po koncu dorske selitve in okrog tri stoletja po t.i. jonski selitvi (t.j. kolonizaciji Male Azije) se je začelo drugo veliko širjenje Grkov v sredozemskem svetu. Nosilci gibanja so bili vsi sloji grškega prebivalstva, od plemstva do najrevnejšega kmečkega in mestnega proletariata. Ta selitev je izraz novega elementarnega življenjskega občutka, ko so meje domovine postale pretesne. V primerjavi s prvo kolonizacijo so bile sedaj razsežnosti v prostorskem in političnem smislu neprimerno večje. Ko je bila kolonizacija sredi 6. stoletja v glavnem zaključena, so grška mesta obdajala večji del Sredozemlja, le na Vzhodu je naselitev na obalah Sirije preprečil obstoj prednjeazijskih velikih držav (predvsem Asirije).

V skoraj nobenem primeru ne moremo govoriti o neki centralno vodeni akciji (vodila so jo posamezna mesta in posamezne osebnosti). Za zgodovino Evrope je ta kolonizacija pomembna zato, ker so bile s kolonisti predstavljene v daljni svet tudi grške politične institucije, med njimi kot najvažnejša grška polis. Z veliko kolonizacijo so Grki postali vodilno ljudstvo starega sveta.

Vodstvo pri podvigih je imelo grško plemstvo, iz katerega so praviloma izhajali ustanovitelji novih naselbin (oikistai). Grčija je presežek prebivalstva pošiljala prek velikih pristanišč obalnih polis (Halkida, Eretrija, Megara, Korint, na moloazijskih tleh Milet). Mesto, ki je dalo na razpolago ladje, je poslalo praviloma tudi ustanovitelja. Ta je bil po smrti deležen herojske časti. Tesne vezi med matičnim mestom in kolonijo so se odražale v prvi vrsti na kulturnem področju (kult istega mestnega boga ali bogov, zaščitnikov mesta), pa tudi v politični ureditvi (enaka razdelitev prebivalstva, enaka imena državnih uradnikov). V koloniji so pietetno gojili vezi z metropolo. Večina kolonij pa je bila v odnosu do metropole politično neodvisna (to je bistveno). Izjema so bile v tem oziru kolonije t.i. korintskega kolonialnega imperija v času tirana Periandra (ok. 600), kasneje pa nekatere atenske kolonije (v Periklovi dobi sredi 5. stoletja) in sirakuške kolonije v času tirana Dionizija I. (ok. 390).

Vzroki za izseljevanje (iskati jih je treba v notranjih razmerah v Grčiji):

13* **Prenaseljenost** to nam izpričuje več virov. Npr. Heziod svetuje, naj se zakonci omejijo le na enega otroka (vendar pesnik v nadaljevanju meni, da je več otrok lahko podlaga za boljše gnotne razmere, saj to pomeni več delovnih rok);

14* **Globoka socialna in politična nasprotja** Le-ta so zaradi številnih bojov v mestnih državah (v Megari, Korintu, Atenah, Mitileni na Lezbu) pognali veliko ljudi čez morje. Nasprotovanje dela prebivalstva tiranom je vzrok za odseljevanje mnogih ljudi iz vseh družbenih slojev;

15* **Grška plovba in trgovina v Sredozemlju** Grške izdelke zlasti vaze, zasledimo v 8. in 7. stoletju v številnih pokrajinah na Zahodu od Apulije do južne francoske obale. Te vaze izhajajo iz vseh koncev grškega sveta (s Krete, Kikladov, Bojotije in Korinta). Viri kažejo celo na to, da so bili grški umetniki že v prvi polovici 9. stoletja navzoči v Erturiji in govoriti moremo celi o helenizaciji etruščanske umetne obrti;

KOLONIZACIJA ZAHODNEGA SREDOZEMLJA

Za širjenje na Zahod, so bile razmere ugodne, saj tu ni bilo politične sile, kakršna je bila Asirska država na Vzhodu. Važen predpogoj za kolonizacijo je bil napredek v navtiki (gradnja večjih ladij), poleg tega pa tudi zadostno znanje o zahodnih deželah.

Pri koloniziranju tega območja, so bili na začetku najbolj aktivni Halkidici. Kot prvi so pri plovbi skozi mesinsko ožino dosegli rodovitno Kampanijo. Najkasneje sredi 8. stoletja so ustanovili kolonijo Kýme. Nobena grška kolonija na zahodu ni imela takega kulturnega pomena kot prva halkidska kolonija (mesto je Italiji posredovalo grški svet bogov in halkidski alfabet). Ok. leta 600 so ustanovili Neapolis, ki je pozneje zasenčil svojo metropolo. Kot prvi so prišli na vzhodno obalo Sicilije (ob Etni ustanovili

kolonijo Naxos, naselbini Katane in Ortygia – le-ta je kasneje postala središče korintske kolonije Sirakuze).

Megara (kolonija Megara Hyblaia) in Korinta (kolonija Sirakuze) sta bila na Siciliji tudi dejavna, zaradi česar je kasneje na Siciliji kasneje prevladal dorski element. Halkida je na Siciliji ustanovila naslednje kolonije: Zankle (kasnejša Messana), Mylai in Himera na S obali Sicilije ter Rhegion na južni konici Italije. Na J obali Sicilije so bili prevladujoči kolonizatorji Dorci. Od vzhodnih (maloazijskih) Grkov je bil udeležen le Rodos (koloniji Gela in Akragas). Grki niso mogli prodreti v notranjost otoka, kjer so prebivala ljudstva Sikulov (na V) in Sikaničev (na Z). zahodni del otoka je ostal v rokah Kartadžanov, ki so tu imeli nekaj utrd, od katerih je bila najvažnejša Panormos (Palermo).

Kolonizacija J Italije se razlikuje od kolonizacije Sicilije. Tu glavni motiv ni bila trgovina, temveč pomanjkanje zemlje, ki je tisoče izseljencev s S Peloponeza in iz Lokride privedlo v te kraje. Tako je nastala okrog Tarentskega zaliva cela vrsta naselbin. Od tod so šli Grki čez italsko kopno na zahodno obalo, kjer je med Regijem na jugu in Pozejdonijo v Kampaniji nastala veriga grških naselbin. Najštevilnejše so bile iz Ahaje na severnem Peloponezu (npr. Kroton, Sybaris, Metapontion) in kolonije iz Lokride (npr. Lokroi Epizephyrioi). Tarent je bil in ostal edina spartanska kolonija.

Južnoitalske kolonije so imele veliko vlogo v poznejši grški zgodovini. Poleg Joncev so zlasti Grki južne Italije, med njimi predvsem ahajski priseljenci s S Peloponeza, nastopili v 6. stoletju kot politično in kulturno vodilni v grškem svetu. V 6. stoletju se je za J Italijo uveljavil izraz Velika Grčija. Tam je tudi nastalo ime Graeci za Helene.

Sredi ali proti koncu 7 stoletja so grški pomorščaki s Samosa prvič prepluli Herkulove stebre (Giblartarsko ožino), prišli na odprti ocean in dosegli Tartessos, iberijsko naselbino, ki je bila obenem oporišče za trgovino z britanskimi otoki (srebro, baker, kositer).

DRŽAVNA IN DRUŽBENA UREDITEV GRŠKEGA SVETA V DOBI KOLONIZACIJE

VIRI:

Notranji razvoj grške družbe v arhaični dobi se da rekonstruirati v grobih potezah, saj je virov zelo malo. To so fragmenti najstarejših grških lirikov, nekaj historično pomembnih napisov (zelo malo izpred 6. stoletja), novci in nekaj materialnih virov, katerih interpretacija pa je sporna. Relativno dosti virov je za Sparto in Atene, zelo malo pa za Jonijo in grški zahod. Zaradi takega stanja virov moremo družbeni razvoj rekonstruirati le v grobih obrisih.

Zelo važen vir za družbeno in gospodarsko zgodovino arhaične dobe je Heziod iz Askre v Bojotiji (ok. 700) s pesnitvijo „Dela in dnevi“. To je prva osebnost v grški zgodovini, ki sporoča svojo usodo. Pesnik opisuje kmečko življenje in delo. Delo nastopa kot najvišja moralna vrednota, je hvalnica kmečkemu delu in obenem neke vrste kmečki kalendar, izraža spoštovanje bogov. Prvi zastopnik nemirne kolonizacijske dobe je bil pesnik Arhiloh s Parosa s srede 7. stoletja, ki se je udeležil kolonizacije Tasosa. Ohranjenih je več fragmentov, ki nam slikajo družbene razmere med Grki v tem času. Dve generaciji mlajši je bil Alkaios z Lezba (ok. 600). Njegove pesmi slikajo tudi spopade med plemstvom in tirani v Mitileni na Lezbu. Alkajev sodobnik je bil Solon iz Aten, ki je pisal elegije z namenom, da bi politično vzgajal Atence. Solonove elegije so edini zanesljiv vir o njegovih reformah atenske države. Od dokumentov velja omeniti zelo sporno „Veliko retro“, ki naj bi bila nasvet delfskega preročišča spartanskemu državniku Likurgu, kako naj uredi državo. Od sekundarnih virov velja omeniti Herodota (za starejšo tiranijo), Aristotela (Politeia, Atenska država) in Ksenofonta (Spartanska država).

RAZVOJ GOSPODARSTVA IN DRUŽBE

Notranji razvoj grškega sveta je potekal brez odločilnih vplivov od zunaj. Prehod od plemiške države v timokratsko ureditev, od te v demokratično ureditev (najprej za 600 na Hiosu, ob koncu 6. stoletja v Atenah) je potekal kot rezultat družbenih spopadov, v posameznih le kot rezultat sprememb v organizaciji vojske, na podlagi katerih so vedno širši sloji prebivalstva opravljali vojaško službo. Na razvoj so odločilno vplivale posamezne osebnosti, zlasti zakonodajalci (Zalevkos, Harondas, Drakon, Solon). V razvoju so prednjačila jonska mesta. Atene in Sparta pa sta šli svojsko razvojno pot, ki se je razlikovala od razvoja v drugih grških državah.

Temelj grškega gospodarstva je bilo agrarno gospodarstvo, ki je bilo precej primitivno. Prevladovalo je dveletno kolobarjenje (vse v 4. stol.), niso poznali železnega pluga v velikih delih grškega sveta (zlasti na goratem in nerodovitnem Z) je prevladovala pašna živinoreja. Začetek kovanja denarja in denarnega gospodarstva (v 7. stoletju v Joniji, po 600 tudi v Atenah) sta v bistvu malo spremenila agrarni značaj gospodarstva. Značilen pojav je bilo izrivanje malih kmetov s strani plemiških veleposestnikov ter s tem povezano zadolževanje in izguba svobode zaradi zadolženosti. Prvič v grški zgodovini je dobilo suženjstvo pomembnejšo gospodarsko vlogo (prva grška država, ki je kupovala sužnje, je bil Hios).

Primat v političnem življenju je imelo plemstvo. Kraljevini kot obliki državne ureditve je sledila oblast plemiških družin (aristokratska država), pri čemer se je prehod izvršil v različnih oblikah. Najpogostejša oblika prehoda v aristokratsko ureditev je prek časovno omejene kraljeve oblasti (v Atenah do srede najprej 8. stoletja na 10 let, od 683 pa ji je sledila enoletna oblast arhontov). Kraljevska oblast, ki zaradi tradicije ni mogla biti povsem odstranjena, se je ohranila v sakralni sledi. Monarhična oblast nikjer v Grčiji ni bila nasilno odstranjena (kot kasneje v Rimu) temveč se je prehod v plemiško državo vršil postopoma. Oblast plemstva (temeljila je na privilegiranem gospodarskem in socialnem življenju) je bila zasnovana na izrazito kasni ureditvi. Plemiške družine, ki so imele veliko zemljiško posest so se ukvarjale posebej za plemstvo primarnimi dejavnostmi (reja konj, agonalen način bojevanja, športne tekme, politično in kulturno življenje) in so bile med seboj povezane prek državnih meja (primer: udeležba plemstva iz raznih delov Grčije v t.i. „letantski vojni“ med Eretrijo in Halkido na Evboji). Proti težko oboroženi plemiški konjenici vojska svobodnjakov z lahko oborožitvijo ni dosti zalegla. Nižji sloji prebivalstva so malo zalegli v vojni, zato so imeli tudi majhne politične pravice in jih je plemstvo preziralo (to izraža pesnik Teognis). Težave kmečkega življenja nam slika Hzioid: to je bilo brezupno življenje, polno dela in razočaranj. V nasprotju s to borbo za obstoj, pa je bilo plemiško življenje čisto drugačno, saj so ga izpolnjevale kot najvažnejše dejavnosti bojne igre, tekmovanja z vozovi in lov. V 7. stoletju so dobila olimpijska tekmovanja vsegrški značaj. Na njih je nastopalo plemstvo iz vse Grčije, ki je bilo povezano med seboj s poroko ali institucijo gostoljubja.

DRŽAVNA UREDITEV

Z odstranitvijo kraljevske oblasti je dobilo plemstvo vse pomembne funkcije v državi. Posebnega pomena je, da je imelo plemstvo tudi sodno oblast. Plemiči so bili učitelji zakonov, pojasnjevalci nebeškega in zemeljskega prava, oni so postavljali arhonte in druge državne dostojanstvenike. Zaradi tega je bilo sodstvo razredno pogojeno in množice svobodnjakov so pogosto zelo trpele (Heziod je v delu Dela in dnevi upodobil nepravilne razmere na tem področju. Oznako basilleus je uporabil za oznako pristranskega plemiškega sodnika.)

Seveda podoba plemstva v 8. in 7. stoletju ni samo temna. Plemstvo je imelo zasluge pri številnih kolonizacijskih podvigih in dalo skupinam izseljencev voditelja. V mnogih grških državah je iz plemstva sestavljen posvetovalni organ (npr. aeropag v Atenah) predstavljal element stabilnosti v sicer zelo razburkanem političnem življenju. Spricho vsakoletnega menjavanja nosilcev državnih dostojanstvenikov je odigral podobno vlogo „slabizatorja“ političnega življenja kot kasneje senat v rimski državi. V aristokratskih državah arhaične dobe, ki so dosegle vrh v razvoju v prvi polovici 7.

stoletja so prevladovale konzervativne poteze. Ker se aristokratska država ni mogla prilagoditi spremenjenim gospodarskim in družbenim razmeram (napredek gospodarstva s postopnim uveljavljanjem denarnega gospodarstva, razvojem trgovine, kolonizacija ...), je začela zamirati. Zlasti razvoj trgovine je šel mimo aristokratske polis, ki je temeljila izrazito na agrarni gospodarski in družbeni ureditvi.

PREHOD V TIMOKRATSKO UREDITEV

Do odločilnega preobrata, ki je vodil v globoke družbene spremembe je prišlo v vojaški taktiki. V začetku 7. stoletja so v grškem svetu razvili taktiko bojevanja v falangi (zaključeni skupini vojakov), ki se je od 600 uveljavila v vseh grških državah. Pogoj za to je bil napredek v razvoju kovaške obrti, namreč izdelava za veliko število vojščakov (meč, kopje, lahek okrogel ščit). Taktika bojevanja v falangi je prinesla popolno preoblikovanje vojske. Medtem ko so prej izid bitke odločil posamezni (plemiški) bojevniki, se je sedaj povečalo število aktivnih udeležencev v boju in odločitev je bila v rokah težko oboroženih hoplitov razporejenih v falangi. Ti so zlahka zmagovali v spopadih s plemiški bojevniki na konju ali na vozu. Ta taktika je zahtevala poostrevo discipline v vojski, privzgojen občutek vzajemnosti in odgovornosti: vojak v falangi mora za ceno lastnega življenja ostati na svojem mestu, saj je bila celotna falanga uničena, če je v njej zazijala vrzel.

Sparta je bila prva pomembna grška država, ki je v drugi mesenijski vojni uporabljala to taktiko. Ostali Grki so temu sledili s krajšim ali daljšim časovnim zamikom. V Sparti je uvedba falange vodila v nastanek izrazito vojaške države, v ostali Grčiji pa v hoplitsko državno ureditev, v kateri so bili polnopravni državljani vsi tisti, ki so bili sposobni vojaške službe. Primer take vojaške ureditve je Solonova reforma atenske družbe, po kateri so se državljani delili na tri razrede: konjenike (plemstvo), zevgite (pešce v falangi) in tete (revno prebivalstvo, ki ni opravljalo prave vojaške službe, pač pa le pomožne službe v vojski). Solonova zasluga je, da le razdelitev na razrede, ki je obstajala v vojski, postavil temelj politične ureditve atenske države.

Drugi temeljni element postopne demokratizacije plemiške države je zapis veljavnega prava, ki je stopilo na mesto prejšnjega ustno izročene prava. S tem so Grki postavili temelje evropskemu pravnemu redu. Posamezne pravne določbe (npr. proti razkošju) odražajo demokratičnega duha v grški družbi, ki je bil v nasprotju z navadami in nazori plemstva. Plemstvo se je zapisu prava upiralo, njegov odpor je bil zlomljen šele po hudih notranjih bojih. Najstarejši grški zakonodajalci (Harondas, Drakon, Zaleukos) so na pol legendarne osebnosti. Ohranil se je (epigrafsko, to je kot napis) le en zakonik, in sicer iz mesta Gortyn na Kreti iz 5. stoletja (gortinski zakonik), ki pa odraža mnoge starejše pravne institucije. Namen teh zakonikov je bil preprečiti plemiško samovoljo in vzgajati državljane. Kazni so bile nečloveško trde in stroge, kot npr. pogosto zagrožena smrtna kazen (za tatvino) in zaslužnje zaradi zadolženosti. Velik napredek je pomenil razlikovanje med umorom in nenamernim ubojem (kot nenamerno povzročitev smrti), ki je preprečil krvno maščevanje in pomeni preseganje institucij značilnih za rodovno ureditev. Sparta pri tem razvoju ni bila udeležena; med domnevnimi Likurgovimi določbami, naj bi bila tudi prepoved, da bi se posluževali zapisanega prava.

NASTANEK IN RAZVOJ TIRANIJE

Iz notranjih sporov in strankarskih sporov znotraj plemstva se je razvila tiranija. V njej se kaže prodor posameznika v politiko. Tiranija se pojavi po sredi 7. stoletja v državah ob Isimu (Korint Megara in Sikion v Korintski ožini), nato v Joniji in kasneje na Siciliji. Bila je že približno eno stoletje prevladujoča oblika državne ureditve v velikem delu grškega sveta. Tirani so dali grškim državam enotno izvršno oblast, enotno zunanjo in notranjo politiko. Tiranija je prinesla aktiviranje zunanje politike, kajti pogost cilj tiranov je bila podreditev sosednjih skupnosti. Pri tem so tirani sklepali politične zveze in navezovali

trgovske stike. Vsi tirani so vodili izrazito družinsko politiko, s katero so povezovali državne interese, in so se v splošnem še bolj kot plemstvo med seboj podpirali zlasti z institucijo sovraštva.

Podoba stare grške tiranije je zelo pisana. Najbolj znani so tirani iz Mitilene na Lezbosu, ki so zavladali po težkih bojih s plemiškimi družinami. Vrh v tiraniji pomeni vsekakor vlada korintskega tirana Periandra, na prehodu iz 7. v 6. stoletje pod katerim je Korint dosegel višek svoje gospodarske in politične moči (korintska keramika, nastanek pomorskega imperija). Ta tiran je vodil imperialistično politiko. Le-ta se kaže v ustanavljanju kolonij ob epirski in ilirski obali (za obvladovanje pomorskih in trgovskih poti na Z) in na Halkidiki (kot postojanke v bližini Trakije in Makedonije), ki so bile za razliko od ostalih kolonij politično odvisne od matične polis. Drugi izraz imperalizma tirana Periandra je agresivna politika do sosedov (podreditev Epidaura). V vojni med Korintom in Korkiro je prišlo okoli leta 660 do prve pomorske bitke med samimi Grki. Tirani so v splošnem skrbeli za dvig gospodarstva. Pri vladi so se opirali na ljudstvo (demos), tako da je tiranija v nekem smislu „anticipirana demokracija“. Podpirali so podeželske ljudske kulte (Dionizij). Da bi zatrli plemiško vzgojo, so prepovedali celo recitiranje homerskih epov (tiran Kleistenes iz Sikiona v bližini Korinta).

Spopadi med plemiškimi družinami in tirani so večali število pregnancev, ki so bili elementi politične nestabilnosti. Iz njihovih vrst so se rekrutirali poklicni vojaki, ki jih je življenjska pot vodila v daljne kraje (kot nam kažejo napisi iz Egipta). Na grškem Z se je tiranija najbolj uveljavila na Siciliji. Morda najbolj znan med siciljskimi tirani je bila Falaris iz Agrigenta, ki mu izročilo pripisuje satansko okrutnost (Falarisov bik). Pomembno za razvoj v grškem svetu je dejstvo, da ni Sparta nikdar prišla pod oblast tiranov. Atene pa dokaj pozno in še to v manj izraziti obliki. Sparta in Atene sta edini državi, katerih razvoj je na prehodu iz pozne arhaične dobe v klasično dobo razmeroma dobro poznan.

ZAHODNI GRKI (500 – 480 pr.n.št)

Razvoj na Siciliji in v J Italiji je primerljiv z razvojem v Grčiji. Glavna značilnost Sicilije je tiranija kot državna oblast (na V je tiranija ravno v zatonu zaradi odhoda Perzijcev, ker so tirani držali z njimi, na Z pa se tiranija ravno utrdi) in kot fenomen, da Sicilija ni razvila demokratske oblike državne ureditve.

Tirani so začetniki nove dobe Z Grkov. Tirani so prvič v zgodovini presegli idejo grške polis in v posameznih primerih ustanovili teritorialno večje državne tvorbe. Siciljski tirani so bili ustanovitelji novega političnega koncepta in so prehiteli razmere v Grčiji za 1 stoletje. Ta razvoj je imel tudi negativne posledice, kot npr. izguba osebne svobode državljanov. Cilj tiranov je bil utrjevanje lastne moči, ukinili so politično svobodo (zato jim je uspelo ustaviti Kartažansko nevarnost). Od Siciljskih tiranov sta pomembna dva: Kleander iz Gele, čigar vlada pomeni začetek oblikovanja večje zvezne države. Pod svojo oblastjo je povezal ozemlje, ki je obsegalo 1/3 Sicilije in je segalo od J do S obale otoka. Nasledi ga Gelon in pride do popolne pripojitve Sirakuz. Nastane večja državna tvorba, ki je lahko konkurirala kartažanski sili. S tem Sirakuze dobijo upravi, ki spominja na kasnejše helenistične države – mesta imajo samoupravo vendar tiran odloča o vsem.

Druga večja tvorba je dvojna država ob morski ožini – začetnik Region – država se razširi na Mesino.

Glavni nasprotnik Siciljskih Grkov je bila Kartagina. Kartažanska ofenziva sovпада s Kseroksovimi pohodi. Oba napada razumemo kot rezultat velikega načrta povezovanja Kartagine in Perzije. Najemniška vojska Kartažanov (sestavljala so jo druga ljudstva na ozemlju Kartagine), se je izkrcala na Z Siciliji. Sledi 480 bitka pri Himeri – velika grška zmaga. Gelon vodja Grkov je dal iz vojnega plena zgraditi velike templje, od tistega časa dalje je bil največja osebnost med Grki na Z. Sirakuze pa so postale gospodarsko, vojaško in kulturno vodilna sila na Z.

RAZMERE NA ZAHODU V 2/2 6. STOLETJA (GRKI, ETRUŠČANI, KARTAŽANI)

Razvoj Z je podoben razvoju V – razvije se sila, ki obvladuje skorajda vse. Dejstvo je, da so Kartažani sredi 6. stoletja zaustavili grško ekspanzijo na Zahod.

V italiskem prostoru je glavna sila etruščanska zveza mest; vpliv le-te je segal v Padsko nižino na S in na J v območje Kampanije. Zveza ni trdna, ker Etruščani predstavljajo le majhen del in niso imeli moči. Izven Toskane je bila moč in zveza precej šibka – v ? so 510 izgnali etruščanskega kralja in njegovo družino.

Sicer pa je dominantna Kartagina kolonija Tira (Feničanov), ustanovljena 814/3, ki je v 7. in 6. stoletju postala glavno trgovsko mesto na Z. Podredi si ostale feničanske kolonije v Afriki in sčasoma postane središče pomorsko – trgovsko imperija, s postojankami v Španiji, na vseh otokih (Malta, Sardinija, Sicilija), na apeninskem polotoku, v J Franciji, dan. Maroku in Alžiriji, na V pa so segale do Velike Sirte v Libiji, kjer se je začelo območje pod nadzorom kirenskih Grkov.

Hud poraz grškega (fokajskega) ladjevja v bitki pri Alaliji pomeni preobrat v politiki. Kartažani postanejo vojaška sila in okoli 500 uničijo Tartessos v Andaluziji in tako se uveljavijo tudi na Atlantiku. Naraščanje njihovega vpliva se kaže tudi v meddržavnih pogodbah (z Rimom, Grki).

Grški svet je bil po kolonizaciji (ofenzivi) sedaj v defenzivi, skušali so obdržati že pridobljeno (tudi zaradi notranjih sporov Kroton in Sibaris). Nasprotja v politiki in gospodarstvu so vodila v zaton. Odnosi med grškimi polisi na Z so bili slabi. Ob koncu 6. stoletja dobi veliko vlago sekta Pitagorejcev; Pitagora je zapustil Samos v času Polikratove tiranije in se preselil na Z v Veliko Grčijo (Magna Graecia). Na političnem področju so podpirali aristokratske režime. Glavno vlogo je imelo mesto Kroton, vendar se to spremeni z vzponom tiranije na Siciliji – vzpon Sirakuz: grštvo v J Italiji pa začne izgubljati vlogo.

NASTANEK IN RAZVOJ PERZIJE DO GRŠKO – PERZIJSKIH VOJN

VIRI (kompletnega poročila ni):

16* Posamezna poročila pri Herodotu, Aristotelu

17* Arhitekturni spomeniki (Zeusov tempelj v Atenah)

18* O bojih med Z Grki in Kartažani so pričale razne kronike, ki pa so izgubljene, tako da zgodovina grškega Z ni dobro poznana

19* Perzijski viri: sodobni kraljevski napisi v prestolnicah v več jezikih, ki so bili uradni, vendar pa za samo grško zgodovino ne pridejo toliko v poštev

Perzijci so se sredi 6. stoletja pod vodstvom Kiroso II. osvobodili oblasti Medijcev, tako se začne silovita ekspanzija Perzije. Vzroke moramo iskati v zgradbi države, državni ureditvi ter v ugodnem položaju za ekspanzije. Proti njej so se kmalu povezale Lidija, Babilonija in Egipt. 547 Lidija začne ofenzivo proti V, vendar je bila poražena. Meja je postavljena na reki Halis. Sledi perzijska ofenziva proti Z, odločilna je zmaga pri lidijski prestolnici, kar je konec Lidije. Celo V Sredozemlje je bilo prepričano, da bo zmagala Lidija, zato so bili sedaj pod vtisom velike sile Perzije. Perzijci si nato podredijo vsa jonska mesta razen Mileta, ki je dosegel pogodbo, Jonija postane perzijski vazal. Perzijci v MA ustanovijo 2 satrapiji, kamor so priključili jonska in egejska mesta. MA Grki so občutili nove gospodarje kot dosti bolj trde kot Lidijce (MA je bila prepuščena oblasti lokalnih perzijskih vojakov, ki so se grdo obnašali). Šele po padcu Lidije in osvojitvi Jonije so 539 napadli Babilonijo. To poslabša položaj Grkov, ker nadoblast Perziji priznajo tudi Feničani (huda konkurenca v trgovini). Zadnja leta vlade je Kir II. prebil v vojni proti stepskim nomadom in je leta 530 v vojni proti ljudstvu Masagetov padel.

Po njegovi smrti je nastopil Kambyses, pomemben, ker je osvojil Egipt (525). V Egiptu nastopi v funkciji faraona (27. dinastija). Egipt je postal povezan s Perzijo v personalni uniji. Proti koncu izbruhne v Perziji upor, sledi državljanska vojna, v kateri je zmagal Dareios (iz stranske veje Ahajmenidov).

Darej I. je važen kot reformator perzijske vlade in državi je dal ogromen obseg: Indija, Egejsko morje; Kavkaz, Etiopija (antična). Vodilni element je bil azijski, izhajal je iz osrednje države Perzis (J Iran), vendar so imeli tudi Medijci in Elamiti zaratustrovi religiji – npravstvena čistost: bistvo je, da so bili do drugih religij tolerantni. Med kraljem in ljudstvom je bilo razmerje, ki je temeljilo na moralni obvezi:

brezpogojna pokorščina vazalov, najvišja čast je služiti kralju. Temeljne vrline so bile: streljanje z lokom, resnicoljubnost, bojne veščine. Darej je najpomembnejši reformator: državo je razdelil na 20 davčnih območij („nomoi“), obdržal je satrapije – najbolj viden izraz fevdalne strukture, njihovo število se je spreminjalo; v nasprotju s satrapijami pa so bila ta davčna območja izraz novega absolutističnega sistema vladanja po zgledu Asirije in Babilonije. Uradni jezik je bila državna aramejščina, vendar pri monumentalnih napisih uporabljajo tudi druge jezike. Najvažnejši funkcionarji so satrapi. Satrapije so bile skozi več generacij dedne v več družinah. Satrap ima vojaško in civilno oblast. Prevelika oblast je vzrok za upore, ko od srede 5. stoletja niso več prenehali (tudi vzrok propada). Protitež je bila *državna kontrola*, t.i. „kraljeve oči in ušesa“, ki je nadzorovala satrape in jih ovajala kralju. Bili so ovaduhi in pojavi se nevarnost slabega funkcioniranja države, ker ta sistem omogoča nepoštenje. Glavni opornik sile je vojska = na podlagi vpoklica + posadke trdnjav + podrejena ljudstva. Jedro vojske pa je pešadija (10.000 nesmrtnih) od katerih 1.000 mož postane osebna straža kralja: njen poveljnik je prvi državni minister – veliki vazal, po funkciji takoj za kraljem. Druga opora je zakladnica, kamor se je stekal denar od davkov iz cele države.

Simbol moči države je kraljeva cesta od Efeza (Egejsko morje) do Suze (Perzijski zaliv), s poštnimi postojankami (hlevi, delavnice,...). Gradnja palače v Suzi je velik gradbeni dosežek za katera so angažirali ljudstva v državi.

Deli države so bili različno gospodarsko razviti (Lidija – denarno gospodarstvo, Egipt in prednja Azija – dragocene kovine, denarja še ni, V dežele – agrarno gospodarstvo). Darej začne s kovanjem novega državnega denarja (zlatnik s podobo klečečega kralja z lokom) – dareikos, glede na težo je bil usklajen s fokajskim (stater) in babilonskim (mino) denarjem, zato je lahko postal svetovni denar. To je podlaga gospodarski enotnosti perzijske države. Država gre hitro v gospodarsko ekspanzijo, ki se kaže v kopenskih in pomorskih ekspedicijah (plovba v Rdeče morje – odkrijejo velikost Arabije, spoznajo monsune). Poleg tega je pomembna gradnja kanala od Nilove delte do Rdečega morja.

Status vladarja: vladarji ahajmenidske države so se šteli za naslednike babilonskih kraljev. Ko so se Perzijci pomaknili do V obale Egejskega morja, postane problem status grške polis v perzijski državi. Prizadete so bile tudi polis in državnice ob Črnem in Sredozemskem morju. Grki so videli v Perziji predvsem negativne poteze: dvorno politiko in ceremonial, ki je bil za Grke nesprejemljiv (vsak kontakt z vladarjem je bil možen le s padcem na kolena, medtem ko so Grki tako častili svoje bogove); samovolja satrapov, favoriziranje tiranskih režimov ...

Spopad med Grki in Perziji je bil zaradi dveh tako zelo različnih življenjskih principov, nujen.

GRŠKO – PERZIJSKA VOJNA (500 – 479 pr.n.št); jonski upor in razvoj do bitke pri Maratonu 490

VIRI:

- 20*Materialnih virov je bolj malo, več je njihovih opisov: Pavzanias opisuje sliko maratonske bitke;
- 21*Ohranjeno je darilo (t.i. „kačji steber“) Delfskemu preročišču z imeni 31 grških držav, ki so bile zaslužne za zmago nad Perziji;
- 22*Za grško-perzijske vojne nimamo sodobne literature, imamo le sekundarni vir, t.j. opis Herodota, ki je to pisal generacijo kasneje, dokončal pa v 40-tih letih 5. stoletja;
- 23*T.i. poročilo sla v Peržanih prinaša posamezne, iz drugih virov neznane podobnosti o poteku bitke pri Salamini, kot jih je videl Ajshil, ki se je bitke sam udeležil;
- 24*Pomembni so epigrafski viri; na čas perzijskih vojn se nanaša več, historično pomembnih napisov (npr. posvetilni napis atenskega vojskovodje Kalimaha 490; posvetilo Atencev v Delfih po maratonski zmagi; podobno posvetilo Spartancev v Olimpiji, epitaf Korinčanom, ki so padli pri Salamini, Gelonov posvetilni napis po zmagi pri Himeri; Platajska prisega; posvetilni napisi Grkov po zmagi nad Perziji, nagrobni napisi padlim v vojni);
- 25*Poleg Herodota je to dobo opisovalo več lokalnih kronistov, vendar so njihova dela ohranjena le v fragmentih (npr. Haron iz Lampsaka in Ktezias iz Knida);

Vojna se začne z uporom jonskih Grkov. S tem je Perzija trčila na odpor enega od podložnih ljudstev. Ta upor je bil na skrajnem Z, zajel je le majhno ozemlje, vendar je bil dosti nevaren in je bil zatrt šele po 5 letih. S tem pa se začne serija velikih uporov. Vzroki za to so v perzijski politiki do maloazijskih Grkov, kajti povsod so postavljali na čelo properzijske enote, torej tirane. Tirani so iskali oporo pri Perzijcih – okupacijski režim. Posledica je nazadovanje Jonskih mest (osvojitve Egipta pomeni konec trgovine z jonskimi mesti, propade trgovina z območjem Črnega morja, padec Sibalisa pomeni trganje vezi z Z), gre za omejevanje avtonomije s strani Perzije.

Povod uporov = ekonomsko nazadovanje + politični motivi. Herodot pravi naj bi upor izbruhnil iz osebnih motivov tirana, ki je začel upor proti Perzijcem. Gibanje je začelo MA, vendar pride do izraza politična šibkost upornikov. Perzijce je upor presenetil, saj je bila ogrožena SZ meja. Grki so skušali dobiti pomoč iz matične Grčije; Sparta je pomoč odklonila, Atene in Eritreja pa sta ponudili le malo pomoči. Kasneje so se uporu pridružili še drugi Grki (Libijci, Karijci: Ciper). Perzijska protiofenziva kaže na strateški koncept: najprej so zavzeli Ciper, morske ožine in na morju blokirali Milet. 495/4 so bili Grki v eni pomorski bitki poraženi. Upor je bil zatrt. Milet je bil porušen in postal je drugorazredno mesto. Perzijci so prebivalce mesta deportirali v notranjost države in jih naselili ob spodnjim Tigrisu. To zatetje prizadene Jonijo, ne uniči pa njene ustvarjalnosti. Potrebno je omeniti prizadevanje Perzije, da si utrdijo položaj. Sledi pohod v Trakijo, kjer imajo hude izgube (izgubijo ladjeve), pa vendar dosežejo svoj cilj in Makedonija postane perzijski vazal.

V Atenah pride po Kleistenu do nasprotja med protitirani in demokrati. Obe stranki sta računali na Hipija (Pejzistratovega sina) za prevzem oblasti v Atenah. Leta 496 nastopi Frinij s tragedijo „zavetje Mileta“, s katero je zelo razvnel protiperzijska čustva med Atenci. Frinija je podpiral Temistokles, ki je bil leta 493 izvoljen za arhonta. Uspeh Frinijevе tragedije in izvolitev Temistokla za arhonta sta izraz velike spremembe v javnem mnenju Atencev, ki so ob usodi Joncev v MA spoznali, kaj lahko pričakujejo od Perzijcev. Temistokles je začel z gradnjo ladjevja in pristanišča (Pirej). Leta 493 se je v Atene vrnil Miltiad, ugleden meščan, pripadnik protitiranske „stranke“, ki je začasno zasenčil Temistoklov vpliv in je bil imenovan za poveljnika kopenske vojske.

Vodilna sila takrat je bila Sparta, kjer je prihajalo do nasprotij med kraljema in eforatom, ki je skušal omejiti kraljevo oblast in aktivno zunanjo politiko. 488 nastop kralja Leonida.

Darejeva politika do Grkov je kazala poteze kasnejše perzijske politike (dobri odnosi z delom aristokracije – nato naj bi sledil vojaški udar). Pomembne so bile vezi s tesalskim plemstvom, s tem se meja Perzije približa Bojotiji.

Perzijski poseg se je začel 490 s pomorsko ekspedicijo, katere namen je bil kaznovati Atene in Eretrijo zaradi sodelovanja v jonski vojni. Ekspedicijski korpus naj bi štel 20.000 vojakov. Med plovbo proti Grčiji se jim podredijo številne otoške polis. Najprej so se izkrcali na Evboji in jo kaznovali, prebivalce Eretrije so izselili globoko na področje JZ Irana. Perzijci so se izkrcali na Maratonskem polju na področju, ki ga je naseljevala stranka hribovcev (protitirani). Ta poteza je bila nevarna za Atene, kar pomeni možnost, da se prebivalstvo postavi na stran Perzije. Pomoč iz Sparte pride prepozno. Čeprav so bile Atene že utrjene so se odločili, da gredo nasproti perzijski vojski = maratonska bitka, katere potek je v podrobnostih nejasen. Atenska falanga je zmagala na obeh krilih, vendar ta zmaga ni prinesla odločitve, je pa velikega pomena, ker je to zmaga boljše grške oborožitve in boljše vojaške taktike (Miltiados – poveljnik). Naslednje leto Atenska ekspedicija proti Kikladom, ki je bila neuspešna. Miltiados je ranjen in umre. Protitiranska stranka zaide v krizo. Sledila je vrsta ostrarkizmov (487 – 452), s katerimi so odstranili politične sile. Sledi ustavna reforma, ki pomeni še korak naprej k demokraciji; bistvo nje je, da funkcija arhonta izgubi svojo vlogo in da se bolj uveljavi funkcija strategov (postanejo najvplivnejši ljudje v državi). Izgon političnih nasprotnikov z ostrarkizmom je omogočil Temistoklesu izgradnjo mornarice. Povod za to je bil konflikt s sosednjo Egino. Vzrok je bil ponovno oboroževanje Perzije. Gradnja ladij je pomenila strukturne spremembe v Atenah. Pomenila je vključevanje tetov v velike državne projekte (posadka na ladjah). Da bi izvedli načrt izgradnje, so črpali so sredstva iz državnih rudnikov srebra. Dvig Aten je uspel in postale so prva pomorska sila Grčije, saj so presegle Korint in Egino. Pomen gradnje je velik, pojavi se namreč sila, ki je enakovredna hoplitski vojski. Istočasno se je pripravljala tudi Perzija. V Babiloniji izbruhne upor. 486 nastopi Kserkses, ki je začel z velikimi pripravami na vojno. Zgradil je vojaška skladišča v Makedoniji in Trakiji, rekrutiral vojake. Vojna proti Grkom ni bila obmejna vojna temveč osvajanje v velikem stilu. Načrti presegajo ozemlje

Grčije, Kserkses hoče priključiti ves Evropski JV, doseči hoče tisti cilj, ki se Dareju s skitskim prihodom ni posrečil. Perzijske priprave so se zaključile 481. poleg peloponeške zveze v Grčiji so bile Sirakuze edine, ki bi lahko ogrozile Perzijo. Perzijci sklenejo zavezništvo s Kartažani.

PERZIJSKI POHOD V GRČIJO 480/479

Pohod leta 480 je opisal Herodot.

Perzijska vojska je na dveh mostiščih v Dadanelah prekoračila ožino in po cesti napredovala v Makedonijo. Dejstvo je, da je bila armada ogromna, vendar ima Herodot pretirane številke (1,7 mio), zato ostaja vprašanje velikosti armade odprto. Pred perzijsko vojsko so hodili glasniki in od Grkov zahtevali predajo.

Večina držav v Grčiji se je priključila Atenam in Sparti, nekaj je ostalo nevtralnih, v Tesaliji in Bojotiji je vladalo properzijsko vzdušje. Na sestanku grških držav jeseni 481 je bil razglašen mir za vse grške polis, tistim Grkom, ki pa so simpatizirali s Perzijo, so grozili z uničenjem. Prvič je bilo sklenjeno zavezništvo, ki je združevalo vse protiperzijske sile. Vojni načrt je delo Temostokla in Spartancev. Odločitev naj bi padla na morju, naloga grške kopenske vojske je bila zadržati prodor toliko časa, da bi atenska mornarica premagala perzijsko mornarico. Soteska Termopila: teren je preprečeval, da bi se v boj vključila cela perzijska vojska, bližnja morska ožina pa je dajala pogoje za mornarico. Vojaške sile Grkov za varstvo Termopil so bile majhne (7.000 mož), veliko ladjevje (270) pa se je zadrževalo blizu Evboje z nalogo, da stisne Perzijce v ožino (med kopnim in Evbojo). Pri plovbi proti J so Perzijci doživeli hud vihar in imeli veliko žrtev. Istočasno pride do bitke pri Termopilah in Artemiziju. Pri Termopilah se Perzijci po večdnevnih poskusih, da bi prebili grško blokado nazadnje s pomočjo lokalnih vodnikov obšli Grke, jim prišli za hrbet in začeli napad. Kljub obkolitvi je morala grška vojska zadržati Perzijce, da je še zadnja grška ladja odšla. V obeh bitkah so imeli Perzijci veliko izgube, vendar zmagajo in si s tem odprejo pot v celinsko bitko. Perzijci požigajo deželo, prizanesejo samo Tebam in Delfom; prebivalstvo beži iz Aten. Po padcu srednje Grčije postane pomembna tretja obrambna linija, ožina pri Korintu, Salamini. Grki so se zbrali pri Salamini (okoli 300 ladij). Načrt je dal Temistokles: sporno je vprašanje o resničnosti tajnega poslanstva, ki naj bi perzijskega kralja obvestila, da Grki bežijo – prevara. Odločitev je padla v najožjem delu ožine s podobno taktiko kot prej pri Artemiziju. V 12 urni bitki Grki popolnoma premagajo perzijsko floto, odločitev pa je prinesel napad atenskega ladjevja na krilu. Dejstvo je, da perzijska mornarica ni bila slabša od grške, ampak: perzijsko ladjevje je bilo močno poškodovano od viharja, slabo je poznalo grško obalo, nesposobni poveljniki, mornarji pa so bili suženjsko odvisni od poveljnikov. Grki so se bojevali za svobodo, Perzijci pa za odlikovanje.

Kserkssov pohod je bil s to bitko ustavljen, vendar Grki niso bili sposobni izkoristiti zmage. Kserkses se je pripravljajl a nov pohod: vendar zaradi tega izbruhnejo upori med podjarmljenimi ljudstvi v Babiloniji na Halkidi; ta upor je tudi preprečil, da bi poslali novo vojsko proti Grkom. Perzijski poveljnik kopenske vojske je skušal razbiti zavezništvo med Grki, sploh pa Atene. Spomladi 479 pride do tega, da v Atene pride kot pogajalec makedonski kralj Aleksander I., ki jih je skušal pridobiti na perzijsko stran. V Atenah je med tem prišlo do sprememb: kljub zaslugam Temistokles ni bil izbran za stratega ampak je bil namesto njega Aristeides. Atene so morali izprazniti, kajti v mesto so vdrl Perzijci in mesto do konca porušili. Na atenske prošnje je prišla nasproti Perzijcem vojska s Peloponeza – ko so se pridružile še ostale sile iz Grčije, so zbrali 30.000 mož, nasproti je stala vojska s 45-50.000 možmi. Do kopenske bitke je prišlo pri Platajah v Bojotiji. Perzijski napad je ustavila spartanska falanga in kljub nedisciplini Grkov je sledila grška zmaga (v tej bitki zaslovi vojskovodja Pavzanij). Grški zmagi pri Platajah je sledil obračun s Tebami. Tebanski properzijski veljaki so bili usmrčeni na spartansko zahtevo. S tem je bil perzijski pohod končan. Grki so po teh zmagah prešli iz defenzive v ofenzivo.

Sledila je grška pomorska odprava v Jonijo. Grki so zajeli perzijsko ladjevje pri Mikenah – ta zmaga je pomenila odpad Jonije od Perzije. Da ne bi postali žrtev perzijskega maščevanja, so Jonci prosili za vstop v helensko zvezo, vendar Sparta to zavrne. Spartanci so predlagali, da bi se Jonci preselili v Grčijo, kjer bi dobil tista mesta, ki so držala s Perzijci – to se ni zgodilo. Atenci pa so sklenili določene pogodbe z nekaterimi mesti = začetek poznejše Atiške pomorske zveze.

Bitki pri Platajah in Atenah sta pomenili velik preobrat, vojna s Perzijo je nato trajala še 30 let do sklenitve formalnega miru leta 449 – Kalijev mir.

Perzijska nevarnost je prvič v zgodovini aktivirala občutek skupne pripadnosti. Sledi povezovanje na politični ravni (ki ga antična Grčija na pozna). Atenci so morali 2x zapustiti svojo državo, svoje ladjeve so postavili pod poveljstvo spartanskih vojskovodij – več jim je bilo do skupne stvari. Panhelenska ideja je bila zelo živa, vendar v praksi ni mogla obstajati. Po zmagi nad Perzijo so te vezi vedno bolj rahle.

Svetovno zgodovinski pomen zmag nad Perziji:

26*Grki so ustavili vpliv V;

27*nasprotno ne bi bilo klasičnega elementa v Grčiji;

28*zмага je dala politični in kulturni polet v Grčiji;

29*z ozirom na velikost Perzije je bila Perzija tretjerazredna država – bila je razbita;

30*pomen grško osvajalnega boja kaže, da je bila v antiki važnejša človekova ustvarjalnost, kot pa vse ostalo;

PENTEKONTAETIA; NASTANEK DELSKO-ATIŠKE POMORSKE ZVEZE; ODNOSI S SPARTO

Grški vojni proti Perziji sledi obdobje petdesetletja. Izraz, ki označuje vrh v zgodovini stare Grčije (zlata doba) in traja do peloponeške vojne (478 – 431), vendar to ni obdobje miru. Ta doba je izredno dobro poznana, poznamo glavne tendence razvoja osebnosti, detajle.

VIRI:

MATERIALNI: ostanek atenskega obzidja, več historiografsko pomembnih napisov

TUKIDID s Peloponeško vojno, daje nam sintetičen opis tega obdobja, vendar je njegova ocena razvoja pristranska.

POLITIČNA PUBLJCISTIKA: odraža notranje življenje v Atenah. Razvoj v drugih državah je slabše poznan.

ZLATA DOBA GRŠKE TRAGEDIJE: grška tragedija kot zgodovinski vir ne pride v poštev, njena tema je namreč vzeta iz mitologije.

ATIŠKA KOMEDIJA: komiki so si privoščili politike.

PLUTARH: njegovi življenjepisi atenskih državljanov.

GLAVNI HISTORIČNI PROBLEMI:

Rekonstrukcija je dokaj zapletena, kronologija je nejasna.

Ali se je zveza širila po Kalijevem miru (ali je bil razvoj zveze zaključen v 40-ih letih, ali se je zveza širila in zaključila ob začetku peloponeških vojn), vprašanje uradnikov, vprašanje odpadnikov.

Prvi pomemben proces je proces povezovanja držav pod atensko hegemonijo z ustanovitvijo Delsko-atiške pomorske zveze. S tem so si Atene ustvarile instrument vojaške in politične moči. Kmalu po zmagi nad Perzijo se pokažejo nasprotja med Atenami in Sparto. Spor je izbruhnil zaradi gradnje obzidja okoli Aten. Ta gradnja naj bi iz Aten naredila trdnjavo, ki je ne bi mogel nihče zavzeti. Temistoklu je bilo jasno, da ne bodo imeli kopenske vojske, ki bi bila močnejša od spartanske. To obzidje pa naj bi bila dopolnitev izgradnje atenske mornarice. Na obeh gradnjah je temeljil strateški položaj Aten do konca peloponeške vojne. To so odklanjali Spartanci – lahko so protestirali, ker so bili hegemon v Grčiji. Atenci so za gradnjo zidu porabili ves razpoložljiv material, celo nagrobne kamne. Atenci so začeli sistematično graditi Pirej (pristaniško naselje). Atene naj bi postale močna kopenska in morska utrdba, obzidje je bilo zaključeno proti koncu 60. let.

Prosto pot je dal Atenam umik vojske. Atenska mornarica je bila edina sila, ki bi preprečila povratek Perzijcev. Prišlo je do sporazuma jonskih in eolskih skupnosti z Atenci o nastanku Delsko-atiške

pomorske zveze. Najbolj zaslužen je bil Atenec Aristejd. Nastala je nova zveza, katere namen je bil, nadaljevati vojno proti Perzijcem in varovati maloazijske Grke pred Perzijci. Po zunanji obliki je bila to obrambna zveza, bila je časovno neomejena (ta klavzula je bila odločilnega pomena – izstop iz zveze ni bil mogoč – ko so Atene pritiskale na ostale države, te niso mogle izstopiti). Ta zveza je prehajala v zvezno državo. Večje države so morale dajati svoje ladje, manjše pa so plačevale davek (v templju Apolona na Delosu). Višina davka se je spreminjala zaradi boljših pogojev in več članov. V tej zvezi so se razvile vse grške institucije. Predstojniki so nosili take naslove, da so kazali, da gre za vsegrške institucije. Vsak je imel en glas – demokratični princip. Ena največjih napak je bila, da je bila ta zveza ustanovljena za vse večne čase. Atene so to brutalno izkoristile, tako da so zatrlje vse poskuse osamosvojitve (prvi primer državne tvorbe, ki je ostala federativna). Zveza je bila teritorialno precej obsežna: Jonsko in Egejsko področje, MA, vsi otoki, J Egeje, Rodos in ozemlje ob Tračanski obali.

Ob nadaljevanju vojne s Perzijci so imeli Atenci kritje v Sparti. V 70. letih se kaže veliko nasprotje med Temistoklesom in novim politikom Kimonom. Temistokles je poskušal za vsako ceno okrepiti Atene, ne glede na Sparto. Konservativno usmerjen Komon pa se je zavzemal za dobre odnose s Sparto – oba sta si bila složna v tem, da je treba vojno nadaljevati. Ob koncu 70. let se je Perzija ponovno zavzemala za vojno. Perzijski napad so preprečili Atenci. Napadli so perzijsko mornarico v J MA in jo uničili – bitka pri Evrimedontu 469 ali kasneje. Grki so s to zmago postali polni gospodarji Egejskega morja vse do Cipra. Tudi tokrat kot pri Salamini so grške ladje premagale feničansko mornarico. To je bil prvi podvig Delsko-atiške pomorske zveze. Od tedaj je ta zveza nastopala kot glavni nasprotnik Perzijcev. Sparta stopi v ozadje. Kimonova zmaga nad Perzijo pomeni začetek atenske velesile. Pojavilo se je mnenje, da varstvo atenske flote ni več potrebno, ker Perzija ni več nevarna. Tako je zveza prišla v krizo, nekaterim državam se članstvo ni zdelo več potrebno. Atenci so začeli gospodarsko izkoriščati svoje zaveznike. Odpadel je Naksos, ki je kasneje bil na silo vključen v zvezo – 1. upor – naslednji upori so bili bolj krvavi. Po zmagi na J MA obali sledi ekspedicija proti morskim ožinam, ki so jih obvladovali Perzijci in na tračansko obalo, kjer so imeli Atenci gospodarske interese. Na tračanski obali so ustanovili naselbino. To je vodilo v konflikt s Tasosom in le-ta odpade iz zveze. Začne se vojna na tračanskem območju (Sparta ni sodelovala). Atenci Tasos obkolijo in po dveletni vojni Tasos pade. Pogoji kapitulacije so bili hudi: izročiti so morali vse ladjeve, porušiti obzidje, izguba posesti na kopnem in deleža pri zlatih rudnikih. Otok je bil gospodarsko za več let uničen. Manj uspešni so bili Atenci proti Tračanom – umaknili so se. Vojna med Ahajci in Perzijo je trajala še celo generacijo, kar je pozročilo vedno močnejše ločevanje med V in Z svetom. Po tem obdobju so se Grki in Perzijci odtujili, razlike so se večale v jeziku, kulturi ...; vse vezi se pretrgajo (prej so bile prek Jonije). V času ko je Delsko-atiška pomorska zveza nadaljevala vojno s Perzijo in je bila Sparta zasedena z notranjimi problemi, sta padli dve pomembni osebi: Temistokles (zmagovalec pri Salamini) in Pavzanij (zmagovalec pri Platajah). Po ostrarkizmu Kimona ni bilo več povezovalnih osebnosti med Atenami in Sparto.

Sparta se je v tem obdobju nahajala v težkem položaju, ker se je okrepilo protispartansko gibanje na Peloponezu. Nekateri člani te zveze bi se radi oddaljili in Sparta je vedno težje ohranjala hegemonijo. Ti notranji spori so glavni vzrok za pasivnost Sparte v odnosu s Perzijo. Pavzanijs je moral (476) 3 leta po svoji zmagi zbežati k Perzijcem. Na ukaz eforov se je vrnil v Sparto; zaprl so ga in začel se je proces veleizdaje. Tega mu niso mogli dokazati, očitali pa so mu, da se je povezoval s heloti, in da načrtuje upor. Pavzanijs se je zatekel v tempelj in tam od lakote umrl. Prav tako so spartanski efori obračunali z enim od spartanskih kraljev. Padec Temistoklesa v Atenah ni bil nič manj tragičen. V Atenah so proti njem sprožili proces, češ, da se povezuje s Pavzanijem. Na podlagi tega je Sparta sprožila postopek proti Temistoklesu. Kimon pa je to tožbo podprl. Obsojen je bil na smrt, zadela ga je atimija (odvzem vseh državljanskih pravic, izobčenje), ki je veljala za celoten grški svet. Lahko se je zatekel izven grškega sveta in tako se je zadrževal v Makedoniji, nato pa je odšel k Perzijcem (ti so ga dobro sprejeli) in nato živel v Libiji kot politični begunec.

Problemi v Sparti so se poglobili s hudim potresom (464), ki je sprožil upor helotov – 3. mesenijska vojna. Sparta se je nahajala v težkem položaju in iskala atensko pomoč. Prišlo je do diplomatskega konflikta – atenska vojska je prišla do meje, Spartanci pa so jih zavrnilo saj so že sami obračunali s heloti. Začetek sovražnosti.

RAZVOJ ODNOSOV V GRŠKEM SVETU DO PELOPONEŠKE VOJNE

Atenci so stanje v Perziji izkoristili, ker je bila Sparta v tem času zaposlena z uporom Mesenijcev. Bitka pri Oinoe – spopad med Argosom in Sparto pomeni prvi poraz Spartancev v zgodovini. Atene so se na splošno dobro držale, bile so v ekspanziji. Novo krizno žarišče nastane v srednji Grčiji, kjer se uveljavlja Tebanska država. 455 pomeni vrh v razvoju atenske države. Atenci so celo nadzorovali Egejsko morje, od Aten je bila odvisna Tesalija. Izraz premoči na morju je ekspedicija na J Peloponez okoli Peloponeza (strateško obkolili Sparto). S tem so pridobili postojanko v Ahaji in blokirali Korint. Atene so za tem skušale priti na Z, vmešajo se v Egipt, tam so Perzijci premagali upornike in Atence (455). To je prvi poraz Aten v desetletju in posledice so bile hude. Izgubili so Ciper, sedež Delsko-atiške pomorske zveze se premakne iz Delosa v Atene. Vojna s Perzijo se je zaključila v naslednjem obdobju. Najprej je sledila pomorska bitka pri ciprski Salaminu (450), kjer so Atene premagale Perzijo. Nato sledijo pogajanja v perzijski prestolnici. Grški diplomat se imenuje Kalias, zato je mir, ki je bil kasneje (449) sklenjen, imenovan „kalijev mir“. Bil je kompromisna rešitev in je potrdil obstoječe stanje. Nobena perzijska ladja ni smela pluti v Egejsko morje, v Z MA je bila demilitarizirana cona, da ne bi prišlo do direktnega konflikta. Mir so v Grčiji proslavili z mirovnim kongresom v Atenah in to stanje miru so hoteli razširiti na mir, ki bi veljal po celi Grčiji. Vendar to ne uspe, ker Sparta tega ni podprla. Obdobje po sklenitvi kalijevega miru je prineslo Atencem nekaj porazov. Najhujši (poraz pri Koroneji 447), v srednji Grčiji v vojni s Tebami. Tebanska zmaga pomeni začetek Bojotske zveze, ki postane tretji politični in vojaški faktor Grčiji. Notranje stanje v Delsko-atiški pomorski zvezi se dosti spremeni s prenosom sedeža. Vse večjo vlogo v zvezi so dobivale Atene ker je povzročalo odpor pri ostalih članih zveze. Vodilni politični in gospodarski vlogi je sledila tudi kultura in uveljavljanje atiškega dialekta. Atenski denar je vse bolj izpodrival denar zveze. Razvoj znotraj zveze je bil centralističen, saj so Atene prevzele več funkcij. Posledice so upori nezadovoljnih članov, kar se kaže v krepitvi aristokratskih strank, ker so Atene vedno intervenirale v korist demokratov. Zveza se ni mogla razviti v trdno državno tvorbo, ker ni nikoli razvila državnega aparata (birokracija – malo državnih uradnikov) in pri članih zveze se ni razvil občutek pripadnosti eni državi. V zadnjih letih pred peloponeško vojno se je vse bolj krepila opozicija proti Perikleju. Gre za smešenje Perikla in njegovega kulturnega kroga. Zlasti so si privoščili njegovo ženo. Kljub temu njegov položaj ni bil bistveno prizadet (in to odraža stanje duha v tedanji atenski družbi).

ATENE V PERIKLOVI DOBI

462 so uvedli ustavno reformo, ki pomeni vrh atenske demokracije – proti aeropagu, ki ga je vodilo plemstvo. Nosilec te reforme je bil Efiat. Oblast so si delili: boule, sodišče zapriseženih in ekresija. Boule je imel nadzor nad državnimi funkcijami. S sodiščem zapriseženih je imelo teoretično 6.000 državljanov pravico sodstva. Uvedena je bila tožba protizakonitosti. Avtor te reforme je bil ubit. 461 je na to mesto stopil Perikles. Sledi Periklejevo obdobje – višek. Končno je uvedel dnevnice za člane sodstva zapriseženih, člane sveta in za državne dostojanstvenike, izbrane z žrebom. Ko so celo najvišji med njimi, arhonti, lahko postali pripadniki sloja svobodnjakov (tretji razred po Solonovi ureditvi; le najrevnejši, teti, niso imeli volilne pravice), je atenska demokracija dosegla vrh v svoji zgodovini.

Gonilna sila teh reform je bilo nezaupanje do vodilnih osebnosti. Pomembne osebnosti so tolerirali le kot izvršilce oblasti. Odstranili so vse zaslužne politike prejšnjega časa. Padec Efiata je dal prosto pot demagogom, ki so se vključili v družabno življenje. Biti politik je postalo donosen poklic in s tem je bila dana možnost prodora neprimernih ljudi (demagogi = skorumpirani). Zaradi prodora takšnih ljudi se je demokracija spremenila v anarhijo. Atiška demokracija, ki je izključevala številne sužnje (kar je za antično družbo samo po sebi razumljivo), svobodne prebivalce brez državljanstva (t.i. metoike) in ženski del družbe, je ostala omejena samo na svobodne moške državljane, statistično gledano le kakih 10-20% prebivalstva države. Kljub formalni demokraciji je še vedno formalna prevlada aristokratskih družin. Periklova doba je kazala, da je bila demokracija samo navidezna. (Tukidit: to je vlada enega moža) Perikles je voditelj dokler ne doseže nekaj velikih napak in nato pade. Ocena

njegove osebnosti v historiografiji ni enotna, prvi trdijo, da gre za največjega vodilnega politika, drugo poudarjajo njegove napake. Dejstvo je, da je Periklu uspelo doseči harmonijo med politiko in kulturo.

KULTURA

Periklovo podobo Aten označujejo velike gradnje. Te gradnje se nanašajo na utrdbe (obrambni pomen), na gradnje, ki so služile predstavitvi države in kulturi. V tem času so zgradili obzidje „Dolgi zid“ (Faleronski, Severni zid), Atene so se spremenile v trdnjavo. Ta sistem zidov je bil tako velik, da je v zavarovano območje lahko zateklo prebivalstvo celotne atiške države. Dolgi zid so gradili 5 let do 445. gradnji utrdb je sledila gradnja monumentalnih stavb v Atenah. Na atenskem trgu so zgradili veliko svetišče, Atenin tempelj (do 438). V ta čas pade tudi gradnja kulturnih stavb – Odeon, glasbeno gledališče. Zahteve na finančnem področju so bile velike. Atene so gradile z denarjem Delsko-atiške pomorske zveze. Te gradnje so bile za Atene neizčrpen vir investicij, dohodkov, razcvetela se je vrsta poklicev, vse prebivalstvo Aten je bilo v celoti zaposleno in je imelo primarne dohodke. Povsod so prisotne velike monumentalne slikarije, kjer se preteklost Atencev izzvala iz mitološke preteklosti: boji z Amazonkami, rušenje Troje, upodobitev bitke pri Maratonu, upodobitev bitke pri Oinoe (tu gre za prvo zmago Atencev nad Sparto, drugače je ta bitka brez pomena). V tem času si Atenci gradijo svojo samozavest tudi na podlagi boja s Sparto. Spričo politične, gospodarske in kulturne vloge Aten je jezik oziroma atiški dialekt prevzel vodilno vlogo v zgodovinopisju, znanosti (medicini, tehnični vedi) nasproti dotlej prevladujočemu jonskemu dialektu. Gledališki umetnik Sofokles, ki je leta 468 (v času Atenske zmage nad Perzijo) prvič zmagal nad Ajshilom. Sofoklej je tipičen predstavnik Periklejeve dobe – pomeni vrh v grški književnosti. Drugi vodilni predstavniki tega časa so delali v krogu Perikleja in njegove žene Aspazije, zgodovinar Herodot, filozof Anaksagora, arhitekt Hipodam, ki na svojem področju pomenijo vrh v svoji vedi. To je prvi primer povezovanja kulturnikov, ustvarjalcev v krogu. Kultura v Atenah ni bila dostopna le najvišjim ustvarjalcem, temveč tudi širšim slojem: fantje iz srednjih slojev so obiskovali gimnazijo. Podlaga pouka so bili homerski epi, obiskovanje gledaliških predstav, recitalov je bilo množično. Večina ljudi je znala brati, vendar atiška kultura je bila izrazito moška in Periklova žena je bila izjema, ki je bila pismena.

POLITIKA

Položaj Perikla: vrsto let je bil izvoljen za stratega, funkcija stratega je bila glavna funkcija izvršilne oblasti v Atenah. Bil je več kot državni funkcionar: bistvo njegovega položaja je označil Tukidid. Uvedba delnic je skorumpirala vsaj del atenskega prebivalstva, ker ljudje so šlo pač lažjo pot politika.

Ustanavljanje kolonij – poznali so dva tipa kolonij:

1. **apokije** (apikiai) so bile samostojne skupnosti z lastnimi državljanskimi pravicami po zgledu starih kolonij arhaične dobe
1. **kleruhije** (klerouchiai) pa so bile pravno del atiške države (tako kot pozneje rimske kolonije)

Svoje interesno področje so dosti razširili, želeli so ga razširiti izven atiške zveze v J Italijo. 444 je ustanovljena panhelenska kolonija Turija (Thurioi), prisotni so bili največji kulturniki te dobe, npr. Hipodam iz Mileta, je naredil načrt mesta. Atene so se pojavile v S Italiji kot konkurent Korinta, ki je doslej obvladoval trgovino z Z Atenci.

PELOPONEŠKA VOJNA (vzroki, povodi in prvo desetletje vojne)

VIRI:

- Plutarh - življenjepis
- razni napisi

LITERATURA: atiške komedije, govori, politični spisi. Aristofan z vrsto komedij, ki so odsev tedanjega atenskega življenja. Anonimen spis Atenska država; razvije se ?

Od zgodovinarjev je pomemben Tukidid (460-400), avtor zgodovinske monografije Peloponeška vojna. Je prvi, ki je ločil vzroke in povode za vojno (zgodovina vojne je razdeljena na poletje in zimo. Pritegnjena je še diplomatska zgodovina, ne daje pa slike gosp., kult. in družb. življenja. Umetniško sredstvo so direktni govori, ki jih moramo jemati z rezervo. Imel je več nadaljevalcev; najpomembnejši je Ksenofon (411-362). Plutarh je napisal bibliografijo več pomembnih osebnosti tistega časa. Vrh klasičnega grštva sledi kriza tridesetletnih peloponeških vojn (431-404). Gre za vojni spopad, ki je bil v antičnih razmerah svetovne razsežnosti. Bojišča so bila v Grčiji, Makedoniji, Trakiji, M.A., Siciliji, J Italiji in na področju Jonskega in Egejskega morja. S tem, da je bila v vojno pritegnjena Perzija in Z je to postala svetovna vojna. Zmagovalci so bili Perzijci. To je preobrat, ko grški svet ni več težišče razvoja (4. st. poteka v znamenju Perzije in nato Makedonije). Vojna je škodovala gospodarskemu življenju. Polis se bliža koncu. Atenska pomorska zveza propade. Vojna spremeni naravo grškega človeka (medsebojno sovraštvo, ki se kaže v vojnih grozodejstvih). Ustvarjalnost ni povsem prenehala (Eviprid, Aristofan). Cvetoče duhovno življenje v Atenah, kjer so kljub vojni prirejali vsakoletne igre, medtem je končana gradnja akropole, v Atenah se uveljavi sofistika (Gorgias). Sofisti so postavili temelj znanstvenemu mišljenju; v ospredje postavijo človeka, uvedejo novo pojmovanje sveta. Kombinacija znanstvenega mišljenja in človeka se kaže v spisih Hipokrata, ki se ne zadovoljuje več z metafizičnimi razlagami. Spmembe so prisotne tudi na področju religije, ki se kažejo v sprejemanju tujih božanstev (krizna doba poglobi religiozno življenje). Poleg velikih osebnosti nastopi kot važen zg. fenomen faktor mase, ki jo obvladujejo nizke strasti (sla po maščevanju, intenzivna politična čustva). **VZROKI ZA PELOPONEŠKO VOJNO:**

Demokratična polis – aristokratska polis; Jonci – Dorci; Globoka nasprotja med državama, ki so se kazala že od Perzijskih vojn dalje. Veliki razcvet Aten; strah peloponeške zveze pod vodstvom Sparte; dane druge prednosti (Tukidid).

POVODI:

Glavni povod je bil spor med pomorskima silama = Atene in Korint. Slednji je s pomočjo kolonij obvladoval trgovino med Grčijo in Z. Opora je bil otok Korkyra, ki je obvladal pot proti J Apeninskemu polotoku. Zaradi odlične lege je bil Korint uspešen tudi proti V. Po zmagah nad Perzijo so Korintu začele konkurirati Atene. Postopoma je začel izgubljati tržišča in zato je bil najbolj vnet za vojno. Sparta sprva ni bila voljna za vojno, vendar je bila pripravljena vključiti se vanjo (pomanjkanje prebivalstva, strah pred helotskimi upori, padec gospodarstva, šibkost v primerjavi z Atenami). **KONFLIKTNE SITUACIJE:**

Sredi 30-ih let je prišlo do konflikta v Jonskem morju. Korint je prišel v spor s Korkyro. Atenci so intervenirali na strani demokratične stranke. V spopadu je sicer zmagal Korint, vendar so Atenci preprečili, da bi uveljavil svojo moč na področju Jonskega morja.

Drugo območje interesnih spopadov je Halkidika. Korintska kolonija Potejdaja stopi v Delsko-atiško pomorsko zvezo, odslovijo Korintčane. Tako se je na S izoblikovalo drugo konfliktno območje; Atene zopet podprejo separatistično gibanje.

Tretje področje je bilo v bližini Aten, med Atenami in Megaro. Perikles je Megarcem zaprl vsa pristanišča (trgovske poti) in jih s tem gospodarsko uničil. Posledica tega odloka je stopnjevanje napetosti med Atenami in zvezo. Spartanci so zahtevali izgon Perikla in obnovitev avtonomije atenskih zaveznikov. Kot cilj te vojne so razglasili avtonomijo Grkov s prepričanjem, da ta poziv ne bo ostal brez odmeva. 432 - člani peloponeške zveze na zahtevo Megare in Korinta Atencem naznanili vojno. **OBDOBJA VOJNE:**

431-421 Arhidamova vojna (imenuje se po spartanskem kralju) 421-414 Nikijev mir (Nikias je bil atenski strateg) 415-413 Sicilska ekspedicija Atencev (pomeni preobrat) 414-404 Dekelejska in Jonska vojna (dekelejska po utrdbi v Atiki, ki so jo zavzeli Spartanci in od tam nadzirali Atence) **Prvo desetletje vojne:** Nasprotnika v peloponeški vojni sta se med seboj bistveno razlikovala, kar je posledica prejšnjega razvoja. Atene so bile pomorska velesila z velikimi materialnimi sredstvi. Postojanke, ki so jih iztrgale Korintu, so imele v Jonskem morju, imele so zaveznike na Siciliji in tudi že v srednji Grčiji (Navpaktos), poleg tega na S kot glavnega zaveznika Tesalijo. Po drugi strani pa je bila na kopnem obdana od sovražnih držav, ti spartanski zavezniki pa so bili hujši kot Sparta. Na Peloponezu je le Argos ostal nevtralen, vse ostale države so sodelovale s Sparto - dva tabora. Kopenska vojska peloponeške zveze je bila močnejša; ok. 40.000 vojakov, Atene ok. 13.000 vojakov. Tako je atiška kopenska vojska prišla v poštev le pri obrambi. Na morju pa so imele Atene premoč (več kot 300 ladij), atenske posadke je sestavljali nižji sloji (nepolnopravni državljani in sužnji). Medtem ko peloponeška zveza ni razpolagala s finančnimi rezervami, so imele Atene veliko sredstev (vojna rezerva + davki). Na razliki vojaške moči je temeljil tudi Periklov načrt: atiško kopno naj bi prepustili sovražniku, prebivalstvo pa bi se umaknilo znotraj obzidja; obleganja atenskega zidu s tedanjimi sredstvi je bilo nemogoče. V tem času bi Atenci zmagali na morju, predvidene so bile invazije na

Peloponez. Načrt je temeljil na zelo visoki disciplini in morali prebivalcev (ker bi se morali preseliti) in na odpovedi zunanjih uspehov in v splošnem so se ga držali.

Vojna se začne 431 s tebanskim napadom na Plataje, sledil je vpad Sparte v Atiko, ki ga vodi Arhidamos. Periklej je kljub vsemu hotel ofenzivo. Sparta se umakne in Atenci pošljejo pomorsko odpravo v Jonsko morje. Skoraj povsem enaki so bili dogodki naslednje leto; spet vpad peloponeške vojske v Atiko, ne da bi prišlo do odločitve. Vendar poleti 430 izbruhne med Atenci kuga, ki je trajala 4 leta. Pomorila naj bi 1/3 atiškega prebivalstva. Med prebivalci Atike se je razširilo malodušje in krivca so našli v Perikleju. Jeseni 430 so ga odstavili - proces proti njemu pomeni novo fazo v peloponeški vojni - Atencem gre zgolj za eksistenco. Sparta je vodila močno vojno (usmrtili so vsakega ujetnika). S kapitulacijo Potejdaje (429) se je izboljšal položaj na S, vendar še ne pride do preobrata: Atene se povežejo s Trakijo. Po Periklovem odhodu (umrl leta 429) se pojavi problem; nastane praznina. Glavna osebnost postane Kinon, malo cenjen človek, demagog, grobar atenske demokracije. Kot rival se je uveljavil strateg Nikias. Po 430 je nekoliko manj vojaških operacij zaradi kuge, 428 je odpadel Lesbos in Atenci ga poskušajo dobiti nazaj - 427 je kapituliral ob atenskem obleganju. Kleonov predlog za kruto kazen je skupščina zavrnila, sprejeli pa so vseeno hudo kazen: izguba avtonomije, rušenje obzidja, izguba ozemlja, usmritev 1000 meščanov. K poostitvi vojne prispevajo tudi strankarski boji. V Atenah zaradi delnih uspehov na Z prevzame oblast vojna stranka (Kleon), kar je pomenilo večjo aktivnost. 425 se Atenci izkrcajo v Meseniji, da bi organizirali upor proti Sparti, kar je bilo uspešno, saj je spartanska posadka kapitulirala.

V Sparti pride do preobrata, ki pomeni na bojnem polju izenačitev. Poveljstvo prevzame Brazidas, ki je vodil ekspedicijo po kopnem na S proti Makedoniji in je Atiško zvezo prizadel na občutljivem mestu. Traški del je bil v nevarnosti, pridobijo si celo vrsto atenskih zaveznikov (Amfipolis - mesto, ki ga osvojijo je branil Tukidid (kot strateg). S tem so zlomili atensko moč na S in si pridobili zlate rudnike. Medtem je spodletel tudi atenski napad na Bojotijo. Bitka pri Delionu - spopad 424 med Atenci in Tebanci; zmagajo Tebe (uporabili so taktiko poševne bojne črti), pomeni njihov vzpon. V Atenah številni procesi proti strategom kažejo na to, da niso bili zadovoljni s potekom vojne. Vsebolj močna postaja mirovna stranka. Vojna traja dalje, zlasti na S, kamor Atenci pošljejo vojsko pod Kleonom. Sledi bitka pri Amfipoli (422), ki jo sicer izgubijo, vendar so s smrtjo obeh poveljnikov (Kleon, Brazidas), kar pomeni, da so odstranjene ovire za sklenitev miru. Sparta je zahtevala vrnitev ujetnikov, odstranitev atenskih postojank na Peloponezu. 421 - sklenjen 50-letni mir = Nikijev mir. Za Atene je to uspeh, saj so obdržali vse, kar so imeli pred vojno. Tako se je prvo obdobje vojn zaključilo s kompromisom.

SICILSKA EKSPEDICIJA IN ZADNJE DESETLETJE VOJNE

VIRI:

Glavna sta Tukidid in Plutarh. Sledi obdobje miru do 414, ko ga prekine siciliska ekspedicija Atencev. Dejstvo je, da Nikijevega miru ni spoštovala nobena stran. Peloponeška zveza zaide v krizo. Glavno propagandno vlogo v atiški zvezi odigra Korint (da bi zapletel Sparto v vojno). Sparta doživi več političnih porazov. V Atenah Nikias zgubi ugled, vodilno vlogo prevzame vojna stranka. Vodja je Alkibiad, ki v kratkem času postane vodilna atenska osebnost; cilj mu je popolna izolacija Sparte. Atene sklenejo zvezo s spartanskimi zavezniki, rezultat je vojna Sparte in Argosa - 418 zmagata Sparta. Sledi obdobje hegemonije Sparte. V Atenah pride do krepitve mirovne stranke. Nikias in Alkibiad si prizadevata doseči zunanje uspehe. Velike spremembe pa prinese siciliska ekspedicija, ki spremeni politično situacijo v Grčiji.

Na Siciliji so si poskušale Sirakuze podrediti vrsto jonskih polis. Atene pomagajo (pomeni možnost intervencije na Z, večanje oblasti, blagostanja) z vojaško pomočjo. Poslali so veliko ladjevje (največji ekspedicijski korpus), poveljniki so bili 3 (Lamah, Nikias, Alkibiad) in vsi 3 imajo posebna pooblastila za vodenje operacij. Atene so povsem opustile zadeve v Grčiji in se povsem posvetile urejanju zadev na Siciliji. Ob pripravah je bilo politično vzdušje na višku – poškodbe božjih podob pred odhodom, dejanje ostane nepojasnjeno, vendar je ovadba zadela Alkibiada. Raziskava je bila odložena na čas po povratku ekspedicije, vendar je dejanje zelo vplivalo na potek ekspedicije. Atensko ladjevje je bilo med zavezniki sprejeto z zadržkom. Usodno je bilo to, da strateg (poveljniki) niso imeli enotnega načrta. Atenci so se v upanju na sicilske zaveznike prevarili. Odpoklicali so Alkibiada zaradi svetoskrunstva in moral bi se vrniti v Atene na sodbo, vendar je zbežal v Sparto. Z njegovo odstranitvijo je ekspedicija izgubila glavnega poveljnika. Jeseni 415 je flota pristala v sirakuškem pristanišču in začeli so se spopadi. V naslednjem letu so Atenci zavzeli nekaj strateško pomembnih

točk, zgradili zid in s tem so skušali Sirakuze odrezati od zaledja. Sirakuzam na pomoč pride spartanska vojska, ki premaga Atence in blokira atensko vojsko pred Sirakuzami. Atenska vojska se je znašla obkoljena. Nikias prosi za pomoč Atene, a pomoč pride prepozno. Rezultat spartanskega posega je obnovitev vojn v Grčiji. 414 se začne v Grčiji in na jonski obali Dekelejska in Jonska vojna. Sledi vpad peloponeške vojske v Atiko. Zavzamejo trdnjavo Dekeleja blizu Aten in jih tako nadzorujejo. 413 se siciliska ekspedicija konča s katastrofo. Zaradi sporov med poveljniki so bili Atenci neaktivni, opustijo obleganje. Zaradi luninega mrka so za 1 mesec odložili odhod ladjevja. Sirakuze so naredile blokado, preboj ni uspel. Atenci so izgubili celotno floto in se poskušali umakniti v notranjost. To se izkaže kot katastrofa, ker gre za umik nesposobnih in izčrpanih vojakov. Tako je atenska vojska na J Siciliji kapitulirala (skoraj vsi so pomrli v kamnolomu, kamor so jih odvedli, preživeli so le tisti, ki so jih odpeljali v suženjstvo). Začeli so se tudi procesi proti poveljnikom. Propad vojske je največja katastrofa, ki je kdaj zadela kakšno grško vojsko. Vzroka sta predvsem nepoznavanje položaja na Siciliji in nesposobnost poveljnikov.

Propad siciliske ekspedicije pomeni važen preobrat v vsem sredozemskem antičnem svetu. Neuspeh Aten v Dekelejski in Jonski vojni je povod za povratek Perzije. Politični razvoj Grčije je bil tako v senci Perzije vse do nastopa Aleksandra Velikega. Za politično intervencijo so bili krivi Atenci sami, ker skušajo zanetiti upor v MA proti Perziji. Darej II. Ukaže pobiranje vseh zaostalih davkov od MA mest in finančno podprejo Sparto. Sparta je MA Grke prepustila Perziji in posledica je odpad več Jonskih mest od Aten. V Atenah se začnejo težave, finančne rezerve so izčrpane, neuspehi so krepili protidržavne elemente. Okrepila so se oligarhična društva. Oligarhično gibanje je dobilo težo zaradi zvez z Alkibiadom, ki se je iz Sparte povezal z oligarhi zaradi zveze s Perzijo. Vrne se v Atene in rezultat vsega je, da (411) v Atenah pade demokracija. Ukinjene so bile dnevnice, število polnopravnih državljanov so omejili na 5.000, cilj reform pa je bil okrepiti oblast sveta 400-tih, ki je postajal oligarhičen. To je v bistvu državni udar, take Atene pa niso bile več zanimive za zaveznike. Pride do upora na Samosu. Oligarhi v Atenah so skušali vzpostaviti mir s Sparto. Spričo pritiska demosa, ki je sumil, da snujejo zavezništvo s Sparto pride do padca sveta 400-tih in režima. Atene so dobile novo državno ureditev, ki je nekaj vmes med oligarhijo in demokracijo: Theramenova ustava. Veriga atenskih zunanjepolitičnih porazov se je nadaljevala. Sparta zgradi ladjevje in postane pomorska sila, prvi nastop se je končal s katastrofo, ko so Atenci zmagali (bitka pri Kyzuku 410), kjer je Alkibiad premagal prvo spartansko floto. To je Sparto tako prizadelo, da je hotela skleniti mir, Atenci pa so ponudbo zavrnili. V Atenah se zopet vzpostavi demokracija. Pod vtisom uspehov atenske mornarice so izbrali Alkibiada za stratega (uradno so ukinili vse obtožbe proti njemu in dobi neomejeno poveljstvo). Razmere so se spremenile, ko je Sparta pripravila novo ladjevje in novega stratega Lisandra. Prepričal je Perzijce, da le popolna zmaga Sparte prispeva k uveljavitvi Perzije. Prvi preizkus je pomorska bitka pri Notiumu 407, kjer Spartanci zmagajo. Alkibiad je izgubil poveljstvo, zato je zbežal iz Aten na perzijski dvor, kjer ga ubijejo. V Atenah ga zamenja nov poveljnik in nadaljuje se spartanska ofenziva na morju. Sledi bitka pri Arginuzi 406, ki se je končala s pomorsko zmago Aten, vendar so imeli velike izgube. Po bitki so v Atenah obsodili stratege, češ da niso dovolj skrbeli za svoje mornarje. 406 so Atenci ponovno zavrnili spartansko mirovno ponudbo. Odločilna in zadnja je bila bitka pri Algospotamoi (Trakija) 405. Zmagali so Spartanci in helespontska in traška mesta prestopijo na stran Sparte. Atene so izgubile vse zunanje ozemlje, morali so izročiti ladjevje, dovoliti povratek izgnancev. Sparta je vztrajala, da se podre obzidje, prisilili so jih v vstop v peloponeško zvezo. Konec aprila 404 spartansko ladjevje pride v Pirej in z zavzetjem Samosa se vojna konča. Razpad Atiško-delske pomorske zveze, zrušena je atenska hegemonija.

GRŠKI SVET PO PELOPONEŠKI VOJNI Konec peloponeške vojne je razkril veliko krizo in šibkosti grškega sveta, ki se je kazala na vseh področjih. V vojni so bile mnoge človeške izgube, mnogi deli zemlje so bili opustošeni. Najbolj prizadeta je bila Atika, takoj za njo Peloponez. Ljudje so obubožali, obstajala je pravna negotovost. Vsi ti pojavi so odraz krize, ki zajame grške polis. Le-ta ni bila več sposobna obnove le vprašanje časa je bilo, kdaj bo kot institucija propadla. Ob koncu. 4. st. ni več obstajala. Grški svet in sosednja področja so bila združena v okviru velikih helenističnih vladavin. Tudi na duhovnem področju je prišlo do velikih sprememb. Intenzivno politično življenje in dolge vojne so povzročile odmike ljudi od politike v individualnost, zlasti na področju etike in znanstvenih raziskav. Kar je Grčija izgubila na političnem področju, je nadomestila na duhovnem. Najbolj nadarjeni ljudje se ne posvečajo javnemu političnemu življenju. To se kaže pri Platonu in Aristotelu. V 4. st. sta utemeljila svetovno prevlado grškega duha. Temelje sta postavila v času, ko je bila Grčija politično šibka in je bila le periferija Perzije. Sparta, formalna zmagovalka v vojni, ni bila sposobna na novo urediti grškega sveta. Manjkala ji je nacionalna ideja, ki jo je stoletje pred tem razvila atiška država, in ki se je gojila v Delsko-atiški pomorski zvezi. Sparta je bila konservativna. Kratka hegemonija Teb (371-362) je temeljila na trenutni politični situaciji in na dveh sposobnih reformatorjih. Težišče razvoja se je ob

koncu 5. st. preneslo iz Grčije na V. Perzija je bila kljub notranjim težavam področje, ki je odločalo o grškem svetu. Na Z Siciliji in v J Italiji je zaradi nevarnosti Kartažanov prišlo do povezovanja Grkov pod hegemonijo Sirakuz. Razvije se 'mlajša tiranija', ki je specifičen pojav Grkov na Z in je predhodnik helenistične ureditve.

4. st. se je v Grčiji začelo s smrtjo Sokrata (399). Sokrat, čigar delo pade v obdobje peloponeške vojne, je kot učitelj atiške mladine učil bistvene vrline. Za njegov nastop je značilno to, da se teorija in praksa zlivata v eno. Od njegovih učencev je najpomembnejši Platon, ki je nastopil kot pisec tragedij, vendar ga je doživetje Sokrata peljalo v filozofijo. Po povratku iz Italije je postal osrednja osebnost duhovnega življenja v Atenah. Ustanovil je AKADEMIJO, kjer se je posvetil učenju – temelj izobraževanju in znanstvenemu delu. Platon je utemeljitelj dualizma (duša + telo) vsega obstoječega. Grška polis je takrat še obstajala, vendar nimamo dokazov, da bi se najpomembnejši ljudje vključevali v politično življenje. Nastali so Platonovi spisi Država in Zakoni. Platon je prvi teoretik države.

Upanje preprostih ljudi se je osredotočilo na pomembne ljudi. Spartanec Lisander in sirakuški tiran Dionizij I. Občudovanje preprostih ljudi je utrjevala misel, da le moč posameznika lahko izvleče Grčijo iz težav. Publicisti (pisci: Sokrat, Ksenofon) so poskrbeli, da se razvije kulturna osebnost. Lisander je bil prvi deležen božjega čaščenja, pride do upora in le-ta pade. Osrednja ideja, ki se je v tem obdobju uveljavila, je ideja večnega miru, ki naj bi zajel trajno ves grški svet. *VIRI*: Novci (materialne najdbe so vse bolj važen faktor), politični spisi v obliki političnih govorov (retorika doseže svoj največji razvoj). Največja osebnost je retorik Izokrat. Večina njegovih tekstov pade v 50. in 40. leta in nam slika duhovno ozadje vzpona Makedonije.

Za ta čas piše nekaj pomembnih zgodovinarjev Ksenofont s Heleniko, ki je nadaljevanje Tukididove Zgodovine peloponeških vojn. Napisal je spis o Kirovem pohodu, ki se nanaša na državljansko vojno v Perziji. Kornelius Nepos je napisal serijo kratkih biografij, ki pa se po svojem formatu in vrednosti ne morejo primerjati s Plutarhovimi. Bolj ko je neka družba v krizi, bolj kompliciran je njen razvoj. Ta čas se torej deli: 404 – 386 je obdobje spartanske hegemonije, ki je bila dosti šibka; 386 – 371 je obdobje ravnotežja med Sparto, Tebami in Atenami (druga pomorska zveza); 371 – 362 je obdobje tebanske hegemonije; vojaško so porazile Sparto in zasenčile Atene; Po 362 – pade na predvečer makedonske intervencije. Atene se rahlo dvignejo iz povprečja držav. Sparta je šibka in Tebe so prve na udarcu Makedonije. Pride do kaotičnih razmer in le vprašanje časa je, kdaj bo vmes posegla Makedonija.

EKSPEDICIJA KIRA MLAJŠEGA IN SPARTANSKO-PERZIJSKA VOJNA Znotraj Perzije so nastopili dogodki z velikimi vplivi na Grčijo. Perzija je bila v hudi krizi: propad centralne oblasti, spori med satrapi, spor med kraljem Artakserksom II. in njegovim bratom Kirov. Kirov je začel snovati zaroto proti kralju, prišel je v spor z lokalnimi satrapi in zapletel se je v državljansko vojno. Da bi postal vladar je najel veliko število grških plačancev in sklenil sporazum s Sparto, da ga je podprla. Tako se je Sparta zapletla v vojno znotraj perzijske države. Kirov je dobil vse prehode iz MA v Azijo. 401 pride do bitke pri Kunaxsi-u. S od Babilona med kraljevo in Kirovo vojsko. Kirov je zmagal, vendar je padel, tako je pohod izgubil ves smisel. Po bitki so se Grki umaknili iz J Mezopotamije proti Črnemu morju. (Ksenofon imenuje ta pohod slaven, ker se je pokazala grška prevlada nad Aziji.) Povratak grške vojske je bil nadležen Spartancem in vojake so naselili v Trakiji. Smrt Kira je postavila vprašanje Grkov v MA (zlasti za Sparto). Posledica je vojna med Perzijo in Sparto v MA. Bistveno je, da se prekinejo dobri odnosi med Perzijo in Sparto, kar so izkoristili Atenci in prevzeli mesto Sparte. Spartanci so bili v vojni uspešni, vendar brez bistvenih uspehov (plenilni pohodi). Najbolj prizadeti so bili Jonci, ki so preživljali vojsko. Med vojno je v Grčiji prišlo do povezovanja nasprotnikov Sparte. Razvoj v Grčiji je bil v znamenju Perzijske premoči, to pa je podpirala Sparta; v odločilni bitki pri Korintu Sparta zmaga in hegemonija je obnovljena. Do odločitve v vojni med Perzijo in Sparto pa je prišlo v pomorski bitki pri Knidosu, kjer so zmagali Perzijci. Ta bitka pomeni konec prave spartanske hegemonije. Dejanski zmagovalci so bili Perzijci in Atene, ki so se po vojni dvignile predvsem zaradi interesov Perzije. Pride do uporov znotraj nekdanjih perzijskih zaveznikov. Perzijska hegemonija pride do izraza pri mirovnih pogajanjih, kjer je zmeraj Perzija postavljala pogoje. V času teh razmer se je prvič pojavila ideja miru, ki je postala vodilna. Sledila so dolga pogajanja in rezultat le-teh je tako imenovani kraljevi mir leta 387. Veljal je za ves grški svet (vsebinsko mirovnega sporazuma navaja Ksenofon). Kdor bi rušil mir, bi tvegala napad Perzije. Ta mir nam odraža samozavest perzijskega kralja, ki se kaže že v obliki dokumenta. Je edikt, ki so ga morali sprejeti. Perzija zahteva Jonijo, Ciper in vstop v Egejsko morje. Temu sledi mirovni kongres v Sparti, kjer so vsi podpisali dogovor. Kraljevi mir pomeni enega najglobljih padcev Grčije; Perzija si je vzela to, kar je lahko obvladovala. Razpuščene so vse zveze. Kir je bil carski namestnik v MA. Bil je proti svojemu bratu. 400 - Perzijci napadejo Grke v MA, tem priskoči na pomoč Peloponeška zveza. Perzijcem gre slabo, zato se povežejo z Atenami, Tebami,

Arginci in Korintčani. Sklenejo zvezo proti Sparti in jo premagajo v korintski vojni (335-387, ki se konča s carskim mirom 387 v Suzi. Sparta pride pod Perzijce, prav tako MA, ostala mesta so svobodna.

OBDOBJE SPARTANSKE HEGEMONIJE, VZPON NOVIH SIL (Tebe, 2. pomorska zveza) S porazom Aten je nastopila spartanska hegemonija. Atene so postale član Peloponeške zveze. Hegemonija Sparte je temeljila na povezavi s Perziji; ti so jo finančno podprli. Sparta je bila nesposobna, da bi nadomestila prejšnjo atensko hegemonijo; imela je malo prebivalstva, bila gospodarsko šibka in ni promovirala nikakršne vsegrške ideje, ki bi povedla hegemonu. Napravila je vrsto napak, zaradi katerih je izgubila simpatije med Grki. Nekdanji spartanski zavezniki ugotovili, da spartanska hegemonija ni nič boljša od atenske. Odpor je povzročil politični sistem, ki je temeljil na podpori oligarhične manjšine in ustanavljanju dekalij. V vseh državah so na oblasti oligarhični režimi in v teh državah so spartanske posadke. Sparta je imela neke prvine okupacije, kar so občutile vse države. Ob koncu vojne je uvedla avtonomijo grških polis; samo teoretično. Pojavila se je negotovost, zlasti na morju, ker spartanska mornarica ni bila sposobna nadzorovati morja in pojavijo se morski razbojniki. V sami Sparti je ob vzponu države kot hegemonu prišlo do notranjih sprememb, ki so kazale, da država ni kos vlogi, ki si jo je izbrala. Veliko spartanskih politikov se je dalo skorumpirati zaradi žlahtnih kovin. Večala so se socialna nasprotja. Po padcu Aten je bil Lisander največja osebnost v grškem svetu. Grki so mu postavljali oltarje, mu prinašali darove. Bil je prvi Grk, ki je bil deležen božjega čaščenja svojih sodobnikov. Kmalu je prišlo do odpora proti takemu čaščenju in Lisander je padel.

Mirovni sporazum s Sparto je pomenil v Atenah obnovev oligarhične ureditve - vlade. 404 je bila v Atenah ukinjena demokracija. Oligarhi so najprej oblikovali oblast, ki je bila podobna spartanski ureditvi. 5 eforov. Nato se pojavi prvi izrazit oligarhičen režim (trajal je le 10 mesecev) = režim trideseterice, ki je prevzela vso oblast v državi. Na akropoli je bila spartanska posadka in trideseterica je vzpostavila najtežjo obliko diktature. Vse nezaželene ljudi so s pomočjo ovaduhov spravili s poti. Usmrčenih naj bi bilo ok. 1500 atenskih državljanov. Režim je hotel fizično uničiti vse dejanske in potencialne nasprotnike. Na koncu se je obrnil proti lastnim vrstam. Ukinili so svobodo mišljenja. Da bi odpravili kritike, so prepovedali pouk retorike. Ljudje so bežali v Bojotijo. Skupina atenskih emigrantov je vdrla v atensko državo, premagala spartansko posadko in režima je bilo konec. Namesto režima trideseterice je nastopil nov tip oligarhičnega sistema = kolegij desetih, ki naj bi privedel do sprave med oligarhi in demokrati. Razglašena je bila splošna amnestija. Proti koncu stoletja so Atene zopet postale demokratična država.

V Sparti je bil važen dogodek padec Lisandra. Prišel je v konflikt z eforatom in efori so dosegli, da je bil odstavljen. Njegov padec je vplival na politiko Sparte. Odmikala se je od vsegrške in se približevala peloponeški politiki. Utrdila je hegemonijo na Peloponezu, drugje pa jo je izgubila.

OBDOBJE OD 386 - 371

Kraljevi mir je deloma stabiliziral položaj v grškem svetu. Spartanska prevlada je temeljila na različnih zaveznikih in za krajši čas je obvladovala politično in vojaško področje v grškem svetu. Spartanci so to področje razdelili na več območij, poskus formiranja federativne zveze. Medtem je v Tebah prišlo do prevrata. 379 so Tebanci izgnali spartansko posadko in se osamosvojili. Nekaj let kasneje je prišlo do formiranja 2. Atiške pomorske zveze (378 - natanko 100 let po prvi). Temeljila je na vrsti zavezniških pogodb, od prve pa se tudi precej razlikuje. V drugi zvezi Atene niso bile hegemon, ampak enakopraven član (ker so morale upoštevati določbo kreativnega miru o enakopravnosti) poleg tega pa je druga zveza imela manj članic (v prvi ok. 400 članov, v drugi ok. 70). V tem času so v Atenah izvedli številne koristne reforme, ki so državo gospodarsko okrepile. Spartanski sistem obvladovanja grškega sveta se je s tem rušil. Poleg Sparte, Aten in Teb je obstajala še ena močna država na S - Tesalija. Bila je dosti večja, vendar do tega obdobja ni dosti pomenila, ker je bila notranje šibka. Kot vladar nastopi tiran Jazon. Tako se vključi v boj za oblast tudi Tesalija.

Temu obdobju 15-ih let (od kraljevega miru do hegemonije Teb) sledi 10-letno obdobje, ko so Tebe prva država v grškem svetu.

DOBA TEBANSKE HEGEMONIJE 371 je bil v Sparti sklican mirovni kongres, kjer naj bi uredili politične razmere v Grčiji. Povabili so tudi predstavnike držav z roba grškega sveta, makedonskega kralja, tirana iz Sirakuz. Na tem kongresu pa ni prišlo do dogovora predvsem zaradi nestrinjanja Teb. Nameravali so razpustiti Bojotsko zvezo in vpeljati avtonomijo grških polis. Tu prvič nastopi tebanski politik Epameinondas, ki je bil najbolj zaslužen za dvig Teb. Iznašel je novo taktiko bojevanja. V prejšnjih obdobjih so bitke potekale v obliki dveh vzporednic, zmaga ene strani pa je temeljila na obkoljevanju. On pa uvede poševno bojno črto, odločitve ni prineslo več desno, ampak levo krilo. Odločitev o grški hegemoniji pride kmalu. Sparta pošlje Tebam ultimatum, naj razpustijo Bojotsko zvezo, vendar ga Tebe zavrnejo. Sledi bitka pri Levktri 371, kjer se spopadejo Spartanci in Tebanci. Z novo

taktiko so Tebe popolnoma premagale Sparto in sklenjeno je bilo premirje. Ta bitka pomeni preobrat v grški zgodovini - zlomljena je bila spartanska hegemonija, ki je trajala 40 let. Z bitko so določbe kraljevega miru stopile v veljavo - Grčijo so razbili na majhne tvorbe (avtonomija). To je začetek desetletne tebanske hegemonije (371 -362), ki je bila le navidezna in je bila v primerjavi z atensko in spartansko še bolj šibek pojav. Pomeni padec grškega sveta, zlasti v odnosu do Perzije, padec grških polis, razcepljenost grškega sveta. V tem obdobju je bila samo Tesalija tista, ki bi lahko konkurirala Tebam. Značilni so vnovični poskusi Teb, razširiti vpliv na Peloponez in znova zlom Sparte. To obdobje zaznamujejo številni vojaški pohodi Bojotske zveze na Sparto in le-ta se bori za preživetje. Hud poraz Sparte pomeni razsulo v sami Sparti. V večjem delu peloponeške države se je začel upor proti Sparti. Pride do povezovanja - nastane zveza v Arkadiji, ki se takoj poveže s Tebanci. Od Sparte odpade Mesenija. Tebanska vojska je vdrla na Peloponez in dvignila k upor skoraj ves Peloponez. Zaradi uspehov Teb pride do zveze dveh šibkih: Sparta se začne povezovati z Atenami. Drugi tebanski pohod tako ni bil uspešen. Zvezi proti Tebam se pridruži še Tesalija. Tebanci so poskušali s pohodi proti Tesaliji, ki pa niso bili uspešni. V razmerah vojne pride 386 v Delfih do mirovnega kongresa, na katerega odločitev vplivajo Perzijci. V Grčiji ni bilo sile, ki bi nasprotovala vlogi perzijskega kralja. Izid je bil ugoden za Tebe in rezultat tega je še resnejša povezava Aten in Sparte. Najhujše razmere so bile na Peloponezu, kjer je obstajalo več državnih zvez. 364 pride do spopada med dvema zvezama na Peloponezu v času OI (degradacija panhelenizma). Vojna je potekala na območju stadionov in rezultat je oplenitev templjev v Olimpiji. V povsem kaotičnih razmerah na Peloponezu, so Tebe še četrtič intervenirale na J. Poslale so najmočnejšo armado in 362 pride do spopada pri Mantineiai. Zmagajo Tebe nad Sparto, vendar pade vrsta vodilnih politikov in s tem je konec tebanske hegemonije v grškem svetu. Sovražni strani skleneta splošni mir. Mesenija ostane samostojna, meddržavne zveze pa so preurejene tako, da ne bi ogrožale Sparte. Ta mir je prvi mir v 4. st., ki so ga sklenili Grki sami (brez Perzije).

Bitka pri Mantineji pomeni konec obdobja v grški zgodovini, kjer ima glavno besedo grška polis. Od konca peloponeških vojn so se Grki stalno izčrpavali v vojnah. Rezultat tega je dvig Perzije, ki postane na političnem področju grškega sveta. S propadom tebanske in spartanske hegemonije je usoda Grčije določena. Od 362 se je proces dekadence v grškem svetu še nadaljeval. Skupni mir ni bil nosilni element življenja, ampak le izraz želje po miru dežele, ki je desetletja v vojni. Ideja grških polis ni bila nezdržljiva s skupnim mirom - princip o avtonomiji preprečuje nastanek večjih državnih tvorb. Grška polis je propadla, v naslednjem obdobju se je obdržala na lokalnem nivoju na V obstaja tudi med Rimom, vendar le na nivoju notranje politike). Polis je dosti ustvarjala na kulturnem področju, močno skoncentrirano delovala na majhnem področju, kar je prineslo velike dosežke. Posameznik postane nosilec osebne in politične svobode. Ta sistem se popolnoma razlikuje od Perzijske države, ki je despotska po svoji ureditvi. Polis dvigne zavest Grkov; po kulturnih dosežkih je postavila temelje Z civilizaciji. Zaradi kulturnih dosežkov je v helenistični dobi ostala ekspanzivna, saj so Grki postali jedro svetovnega razvoja.

RAZVOJ SIRAKUŠKE DRŽAVE NA SICILIJI PO LETU 400 VIRI: Platonova pisma (vprašanje pristinosti pisem), Plutarhove biografije, Kornelius Nepos Zgodovina Grkov na Z se v 1/2 4. st. dosti razlikuje od Grkov v matični državi. Pride do koncentracije vojaške in politične oblasti ter krepitve ene državne tvorbe (Sirakuze). To je obdobje 2. ali mlajše tiranije (starejša je bila v 7. in 6. st.). pod Dionizijem I. so Z Grki prevzeli vodstvo razvoja, to je pomenilo premik političnega ravnotežja v Sredozemlju in zaton matične države. Sirakuze so se v tem obdobju dvignile na podlagi uspešnih vojn proti Kartagini. Te vojne so se končale tako, da so Kartažani obdržali Z tretjino otoka, Sirakuze pa so se okrepile in postale hegemon v grškem delu otoka - postanejo največje mesto grškega zahoda. Država je imela veliko ladjevje (ok. 300 ladij). Dionizij je po uspehih s Kartažani skušal izgraditi pomorski imperij, ki naj bi obsegal znaten del Mediterana. Ekspanzijo je najprej usmeril v J Italijo - Magno Graecijo. Dobil je nadzor nad Mesenijsko ožino in obvladoval jug. Druga smer je ekspanzija v področje Jadranskega morja. Prične se grška kolonizacija Jadranske obale (sekundarna v primerjavi z arhaično kolonizacijo - kolonije ustanavlja grška kolonija).

GRŠKA KOLONIZACIJA NA JADRANU Ta sekundarna kolonizacija je bila usmerjena predvsem proti srednji Dalmaciji. Dionizij je prvo kolonijo ustanovil na otoku Issa (Vis) ok. leta 390. Pomagal je tudi pri ustanavljanju kolonije Pharos (Hvar). Terciarna kolonizacija - ko so kolonisti z Visa ustanovili naselbino na kopnem; Tragurlon (Trogir), Epetion. KomPLICIRAN je nastanek kolonije na Korčuli - v zač. 6. st. obstaja majhna naselbina na otoku, ki nastane kot rezultat političnih bojev v Korintu. Zdaj se okrepi s prihodom novih kolonistov iz Sirakuz in nastane Korkyra Nigra (da se loči od istoimenskega otoka v Jonskem morju. Ta grška kolonizacija v Jadranskem prostoru je bila v celoti zelo šibka. Nastalo je nekaj (10) manjših naselbin na otokih in malo na kopnem. Ta kolonizacija je bila tudi zelo pozna in

skoncentrirana na majhen del Jadranske obale. Dežela je le malo privlačna: malo rodovitne zemlje, obala prometno zaprta z gorami, tedanji prebivalci Iliri pa so bili dokaj neprijetni sosedje - vse to je vodilo k majhnemu zanimanju za deželo.

Rezultat majhnega zanimanja pa je zelo malo vedenja o tem področju, kar se kaže pri grških avtorjih: predstavljali so si, da je od S Jadrana do izlive reke Donave zelo majhna razdalja - ime Histra (Istra) so povezovali z Donavo (Islos). Predstavo o ozkem območju na S kaže tudi t.i. Donavska bifurkacija - da je nožna plovba iz Črnega morja v Jadransko morje. Prvi opis Jadranske obale iz 330 prinaša t.i. Periploas, opis pomorske poti - Psevdo Skilax in mlajši Psevdo Skymnos. Iz tega lahko skonstruiramo etnično in politično geografijo na tem področju. Na V Jadranski obali so živele 3 skupine ljudstev: Histri na S, Liburni na hrvaškem primorju, Delmati na J delu - spadali so v širšo Ilirsko skupino. Grška kolonizacija J obale je bila šibkejša, malo poznana. Plinij: Naturalis Historia - govori o velikem številu grških mest na J obali. Na S Jadranske obale (Tržaški zaliv + zaledje), je bila skromna grška prisotnost, ki jo dokazujejo maloštevilni in slabi viri. Ne vemo, kdaj se Grki tu pojavijo.

ELEMENTI GRŠKE NAVZOČNOSTI NA S JADRANU IN DANAŠNJEM SLOVENSKEM OZEMLJU Viri so dvojni: toponimi grškega izvora (etimologija imen je hipoteza) in mitološko izročilo (ki pa je tudi vprašljivo).

Toponimi: ob obali od J proti S. Pola - Pula (mit o Argonavtih, ni arheoloških dokazov), Neapolis - Novigrad (ime kaže, da gre za novo kolonijo, v virih se pojavi zelo pozno, na prehodu 7. v 8. st., ne vemo, kdaj je nastalo), Pyranon - Piran (tako kot pri Novigradu pozna omemba - anonimni geograf iz Ravene), Aegida - Koper (gr. = kozje, omenja jo Plinij), izliv Tirnava pri Devinu - Diomedovo svetišče (Diomedes, rim.: Fonte Tirnavi; šele iz kasne rimske republike, svetišče se opira na osebi iz grške mitologije; imena kraja ne vemo). Notranjost: Nauportus - Vrhnika (kot grška naselbina pri Pliniju, mit o Argonavtih), Emona (kot vezni člen se omenja mit o Argonavtih).

Mitološko izročilo: na ta prostor se navezuje več mitov. Na J Jadran se navezuje mit o Kadmu, na beneški prostor mit o junaku Antenaju, ki naj bi ustanovil Padovo. Mit o Argonavtih, mitični cikel je bil dosti poznan.

Najstarejši avtor je Plinij, ki je na podlagi helenistične učenosti napisal veliko enciklopedijo.

Emona se kot argonavtska naselbina omenja dosti kasneje kot Nauportus. Iz antike imamo 2 vira, iz Bizanca pa 1. Ime samo povezujejo z zgodbo o Argonavtih - izhajalo naj bi iz imena Haimonia - dom Argonavtov v J Tesaliji. Kot argonavtska naselbina se prvič omenja pri avtorjih iz pozne antike. Sozomenos iz 1/2 5. st. iz Fenicije je avtor cerkvene zgodovine, ki jo je pisal med leti 430-450. Na enem mestu je omenil, da so Argonavti na svojem begu iz Črnega morja proti Z ustanovili Emono in svojo ladjo Argo prenesli v Jadran. Zosimos, zgodovinar iz časa ok. 500; napisal je obsežno zgodovino rimskega cesarstva s težiščem v 4. st. Za razliko od Sozomenosa je bil pogan, tako da med njima ni nobene zveze. Zgodbo o Argonavtih opisuje še bolj natančno, uvodoma omenja Emono in njeno lego. Sklicuje se na pesnika Peisandrosa iz J MA iz 3. st., ki je napisal velik ep, kjer je očitno opisal zgodbo o Argonavtih - hipoteza, da je Peisandros vso stvar prestavil iz Nauportusa v Emono, ker je le-ta imela mestni status v rimskem času, medtem ko je bil Nauportus nižjega ranga. Zosimos pravi, da so ladjo prenesli 400 stadijev (1 stadij = 200 m) daleč (od Emone do Jadrana), torej je ta razdalja kar točna. Za Zosimosom ni nikakršnega izročila za srednji vek. Sporočilo Sozomenosa je skoraj dobesedno prepisal bizantinski zgodovinar iz 14. st. z imenom Nikepheros Kalistos (avtor največje cerkvene zgodovine, vendar prepisuje od antičnih avtorjev). Kontekst, v katerem stoji Emona, je popolnoma drugačen. Opisuje gradnjo velike cerkve na področju... **MANJKA!!!**

ČAS HELENIZMA Če primerjamo obdobja med seboj, je helenizem najbolj posebno. Sam izraz se je uveljavil v 1/2 19. st., vzet je iz apostolskih del 6.1. Avtor tega izraza je Oroisen, ki ga je nekoliko po svoje razumel in od njega dalje je splošno sprejet. To je doba, ki vodi od grštva h krščanstvu. Brez helenizma si ne moremo predstavljati krščanstva.

ZNAČILNOSTI DOBE:

Prostorske meje: Grčija + Aleksandrova država = grško politično, kulturno in jezikovno področje se kar naenkrat razširi od Egoja in V obale Sredozemlja vse do Indije (področje Inda do Pakistana), proti Z (J Italija, Rim, Kartagina), na J v Egipt in Sudan, na S pa se meja ne premakne bistveno.

Časovne meje: problem je predvsem pri začetku. 360 po bitki pri Mantineji je grški svet popolnoma na tleh in z nastopom kralja Filipa II. se začne vzpon Makedonije (po kriterijih politične zgodovine.); 336 -

smrt Filipa II. in nastop Aleksandra, ter začetek azijskega pohoda in širjenje države (kriterij je Aleksander); 323 - smrt Aleksandra, ko je ekspanzija zaključena, in ko se nove razmere ustalijo. Konec helenistične dobe pa je po splošno sprejeti periodizaciji propad zadnje helenistične tvorbe - Ptolomajskega Egipta leta 30 pr. Kr., ko ga zavzamejo Rimljani (kriterij iz politične zgodovine). Helenizem se kot kulturni fenomen nadaljuje v cesarstvo in ima približno enako vsebino vse do zmage krščanstva v 3., 4. st. n.št. Šele s pokristjanjevanjem je helenizem dobil neko novo vsebino. Helenizem je v političnem smislu fenomen tri stoletja, v kulturnem pa ½ tisočletja, nato se prevesi v krščansko kulturo, ki se preide v zgodnji srednji vek.

DELITEV NA PODOBDOBJA:

320 - 280 čas diadohov - Aleksandrovi nasledniki se bojujejo za njegovo dediščino; 280 - 200 doba ravnotežja helenističnih sil - vrh helenistične zgodovine, ustalitev razmer, silovit kulturni in gospodarski vzpon; Po l. 200 zaton helenističnega sveta - čas vzpona rimske republike, ki po 200 poseže v sistem helenističnih držav na V in ga v kratkem času tudi podre: 148 uničena Makedonija, 145 Grčija, 133 Azija, 63 prednje azijsko območje (Sirija, Palestina), 30 Egipt.

Z odkritjem V se vse prenese na V (v arhaični dobi vse v Grčiji). Uveljavi se nov tip monarhije - helenistična monarhija (grško - makedonski vodilno sloj v glavnem mestu in množica ljudstva negrškega izvora). Širjenje proti V je prineslo delno kolonizacijo, ki se kaže v ustanavljanju mest po grškem zgledu. Delna zato, ker je to doba, ko je na V že obstajala civilizacija. Ta kolonizacija v svojem stališču ni primerljiva z veliko grško kolonizacijo (takrat so kolonizirali barbarske dežele) in ne pomeni nove pridobitve ozemlja, večji dosežek je na kulturnem področju. Značilni so tesni stiki med Grki in domačo kulturo, ki je bila vseskozi v senci grške. Vpliv se kaže predvsem na religioznem področju, deloma tudi v politiki, zlasti pri legitimiranju vladarjev (Grki so prevzeli princip legitimiranja vladarja po božji milosti). Tako nastane nov svet, nova ekumena, ki je različen od pokrajine do pokrajine.

Nekaj let po bitki pri Mantineji se na robu grškega sveta oblikuje nova sila, ki prevzame vodilno vlogo v grškem svetu - Makedonija pod Filipom II. (359-336). Preobrazba grškega sveta je vidna na vseh področjih. Grški svet je bil politično razbit, neenoten, po koncu tebanske hegemonije vlada kaos. Povečuje se vloga gospodarskega razvoja (na čelu se pojavijo finančni strokovnjaki), pride do razcveta trgovine (zlasti pomorske), začetek bančništva. Socialne razmere so bile težke - nasprotja med bogatimi in revnimi. Bogati sloji so bili obremenjeni z liturgijami - brezplačne storitve za državo. Revni so se navadili na preskrbo iz javnih državnih sredstev (država je premožne sloje obremenila v korist revnih). To nasprotje je vplivalo tudi na zunanjo politiko. Socialni nemir se kaže v vrsti pregonov, ubojev, izgnanstev. Iz pregnancev se izoblikuje proletariat - iz tega sloja so se rekrutirali poklicni vojaki, ki so bili udeleženi v vseh vojnah. V 5. st. sta vojna in kuga močno zmanjšali število prebivalcev, v ½ 4. st. pa se je kljub obdobju vojn število prebivalstva povečalo (naravni prirastek in majhne vojne izgube). Tako pride do relativne prenaseljenosti. Nekateri misleci so tako pred nastopom Filipa in Aleksandra videli v MA grško kulturno področje. Gospodarski razvoj Perzije je šel navzdol, pa vendar spričo razdrobljenosti Grki niso bili sposobni kolonizacije. Pobuda pride od drugod. Po tem stanju imamo tu nekaj poskusov združevanja, kar kaže na propadanje polis (Arkadijska zveza, Etolska zveza). Če ne bi vsega prehitela Makedonija, bi bile državno -pravne razmere podobne onim na začetku grške zgodovine (plemenska država - povezovanje na osnovi starih plemenskih zvez).

Panhelenska miselnost se odraža v politični publicistiki. To je vzpon retorike, ki operira z motivi iz mitologije. Nova doba se kaže v kultu visokih osebnosti, ki jih začno po božje častiti. Umetniki so v 5. st. obiskovali dvor sicilskih tiranov, zdaj se to območje poveča, kulturno središče postane makedonska prestolnica Pela. Atene so v tej dobi glavno središče omike, vendar ob drugih središčih na periferiji grškega sveta. Grška omika se je v tem času razširila tudi na Perzijski polotok, kamor so vabili grške učenjake. Nov čas se kaže tudi v odnosu človeka do sveta.

Eudoxos (matematik, filozof, geograf, politik, fizik) - prvi med helenskimi učenjaki, ki so bili polihistorji. Napisal je spis Phalnomena o nebeških pojavih, ki ni ohranjen, vendar je znano, da ga je Aratos prelił v verze.

Aristotel (delal med leti 347-322) - v Atenah ustanovil filozofsko šolo, uvedel je odločilen preobrat k empiričnemu raziskovanju. Z vključitvijo učencev v znanstveno delo in z zbiranjem materiala je tudi začetnik ideje znanstvene organizacije. Na vseh področjih znanja je s pomočjo učencev zbral podatke in jih opisal v spisih. Zbral je 156 državnih ustav posameznih grških polis (ohranila se je samo atenska), vse podatke o zmagovalcih na Pidijskih igrah - zbral je zapise o dramskih predstavah v Atenah. V raziskave je vključil tudi človeka (začetnik psihologije). Po Aristotelu imamo več polihistorjev, vendar noben ni vreden toliko.

Hiter vzpon se kaže tudi v vzgoji - oblikovanje novega vzgojnega ideala. Pravi Helen je deležen atiške vzgoje. Pojem grštva je zožen. Najbolj imenitno postane to, kar je atensko. Uveljavi se izraz klasičen (= izbran, najboljši). Nanašal se je na najboljše, glavne dosežke atenske kulture.

Sredi 4. st. se začne proces asimilacije Grčije in izoblikuje se svojevrstna kultura na obalah MA in predvsem na Cipru.

NASTANEK IN RAZVOJ MAKEDONSKE DRŽAVE DO FILIPA II.

VIRI:

Dosti je arheoloških.

Atiški govorniki: Izokrat - govornik, politični publicist, ki je usmerjen promakedonsko; sporno je, koliko so njegovi teksti vplivali na politiko makedonskega kralja. Demosten - največji govornik starega sveta, ki se kaže kot politik iluzij brez občutkov za stvarnost, zaradi česar je tudi kot govornik manj cenjen; bil je usmerjen protimakedonsko, uporabljal je odkrite laži, vpletene v tekst, z namenom zavajanja. Plutarhovi življenjepisi.

S Filipom je makedonski narod prevzel glavno vlogo, z Aleksandrom pa tudi svetovno oblast. Pri Makedoncih gre za mlad narod brez pomembne zgodovine. Bili so narod kmetov in Grki jih nikoli niso šteli za sebi enakovredne. Vprašanje izvora Makedoncev in moderne raziskave kažejo, da gre za grško ljudstvo (izvori imen so grški). V času močne panilirske teorije (2/2 19. st.) so rekli, da gre za mešan ilirsko-grški narod, vendar je to opuščeno. Tukidid poroča, da so Makedonci sorodni Epircem (torej skupina SZ Grkov). Za zgodovinski razvoj je pomembno, da so zaradi dolge izolacije postali samostojna enota v političnem in kulturnem smislu.

Najstarejša obdobja so skoraj neznana. Začetki države so J od kasnejše Makedonije ob meji s Tesalijo. Od tam so prodrli na S in ustanovili prestolnico Aigai. Prvi makedonski kralj - Perdikas je živel v zač. 7. st. Od konca 6. st. so razmere bolj poznane. Ok. 500 in malo pred tem so se Makedonci začeli širiti proti V (prešli so Vardar in se selili proti Strumici). Najpomembnejša osebnost je bil Aleksander I. Filhelen (1/2 5. st.), ki si je zelo prizadeval za širjenje grške kulture. Na svoj dvor je poskušal dobiti grške kulturnike. Za svoj rod je trdil, da je izhajal iz peloponeškega Argosa - dinastija Argeadov, ki vlada Makedoniji do konca diadohov → to je izmišljeno, vendar je s tem postavil svoje korenine v center Grčije. Kralj Ahelaios I. (414-400) je izvedel pomembno vojaško reformo in razširil državo do Solunskega zaliva. Po njegovi smrti je dežela zabredla v notranje razprtije (boji). Kot nevaren sosed se pojavi Halkidijska zveza in tudi Iliri.

Makedonija je bila po strukturi fevdalna monarhična država. Kraljeva oblast se je čutila v osrednjih pokrajinah, v goratem delu pa so vladali domači knezi. Država je imela nekaj obale, vendar je bila tipično kontinentalna. Gospodarstvo je bilo agrarno, imela je veliko gozdov - izvoz lesa. Kralj je bil vrhovni poveljnik vojske, vrhovni svečenik in vrhovni sodnik, ki se je v vojni opiral na plemstvo. Poleg kralja je obstajala še vojaška skupščina (vsi svobodni državljani sposobni opravljati vojaško službo), ki je potrdila kralja z aklamacijo, posegala v nasledstvo, če je prišlo do težav. Bila je sodišče za primere veleizdaje. Kraljeva oblast se v času helenizma okrepi (božanski atributi), skupščina pa izgublja vlogo, katero prevzame garnizija v prestolnici.

Pred 5. st. so Makedonci ustanovili zvezo makedonskih, ilirskih in traških plemen.

Spodnja - v ožjem smislu ob Aigai → Pela

Zgornja - Iliri

V Makedonija - Trakija(?)

DOBA FILIPA II. (359-336)

Filip je nastopil v kaotičnih razmerah. Pred njim je prišlo do težav na prestolu. Makedonci so doživeli hud poraz z Iliri in padel je kralj. To so izkoristili Tračani in Pejoni, da so vdrali na makedonska ozemlja. Nastopil je Filip kot varuh za svojega nečaka, spravil s poti vse pretendente in se polastil oblasti. Premagal je Ilire in razširil državo, širi se tudi moč knezov v goratem delu Makedonije. Nato ga potrdi tudi vojaška skupščina. Takoj je začel z reformo vojske, ki je postala najmočnejša; jedro je bila falanga. Okrepljena konjenica. To je tudi centraliziralo državo.

Spričo šibke Grčije (zaton Aten in pomorske zveze), je Filip začel s posegom proti J. najprej je zavzel nekaj mest na makedonski obali (člani zveze). Pidna postane glavno makedonsko pristanišče. Nato je šel v ekspanzijo proti V, proti Tračanom. Iz te dobe je pomembna ustanovitev novega mesta, kolonije Philippi - prvič v grški zgodovini imamo primer, da mesto dobi ime po človeku (utrditev božjega čaščenja). Ta ekspanzija je pomembna, ker je Makedonija prišla do zlatih rudnikov, nekdanj atenskih. Začne se masovno kovanje denarja, ki začne izrinjati perzijski denar iz svetovne trgovine. Proti širjenju Makedonije so se povezali vsi nasprotniki: traški + ilirski + peonski knezi + Atenci. V spopadu se že pokaže premoč Makedonije. Peoni postanejo vazali in Makedonija si pridobi nova mesta na S Egejih - postane pomembna pomorska sila. S tem je prva doba ekspanzije v času Filipa končana.

Drugo obdobje širjenja Makedonije je od 356 - 346, ko se je Filip angažiral proti Grčiji. Povod za poseg so bile anarhične razmere v srednji Grčiji. Tam je izbruhnil spopad med Fokijci, Bojotijci in Tesalci - to je t.i. sveta vojna, ker so se bojevali za prevlado v Delfih. Kot poveljnik na strani Fokijcev je nastopil Philomelos. Premagali so deželo Lokris in Fokijci so se polastili Delfov; s pomočjo njegovih zakladov so oborožili vojsko. Drugi državnik je bil Onomarchos. Sveta vojna se je razširila v Tesalijo (na S) in to je bila priložnost za Makedonijo; Bojotijci prosijo Filipa za pomoč. Odločitev je padla 352 v bitki na Žafranovem polju v J Tesaliji. V tej bitki so Makedonci premagali Fokido. Rezultat tega je pomemben za razvoj; ne le, da je Filip dobil pozicijo v srednji Grčiji, dobili so veliko število ujetnikov (3000 vojnih ujetnikov je dal utopiti, ker so oskrunili tempelj - kazen po božjem pravu - Filip je hotel nastopati kot varuh pravnega reda). Postane gospodar Tesalije; prodor proti J mu ni uspel.

V odnosu do grškega sveta postane vprašljiv odnos halkidijske zveze in grških polis na V (Trakija, Helespont). Pri stopnjevanju konflikta je bilo ključno to, kako se bodo opredelile Atene. V atenski politiki je prišlo do razcepa med skupino proti konfliktu in protimakedonsko skupino z Demostenom na čelu. Pri tem spopadu (Makedonija - Grčija) se moramo zavedati, da interesi Aten segajo na S (Halkidika in morska ožina). Filipov poseg proti Halkidijski zvezi je bil dokaj uspešen (350 - 348) in grška mesta na Halkidiki so padla pod Makedonijo, bila so vključena v makedonsko državo. Ta pridobitev je imela velik pomen, saj je Makedonija dobila v svoj okvir stara grška mesta in s tem se še bolj utrdijo pogoji za povezovanje med Grki in Makedonci. Zaradi uspehov Filipa je skušal Demosten zagnati atensko politiko. Filip gre na pohod proti Trakiji in dobi ozemlje na V. Po uspehih je Filip predlagal mir, ki je bil sklenjen v grško škodo. Utrdil je svoje pozicije v srednji Grčiji. Makedonija postane sestavni del grške skupnosti.

346 - Filokratov mir; s tem mirom sta si obe strani hoteli zagotoviti čas za pripravo na končni obračun.

FILIPOVA ZADNJA LETA VLADE IN NASTOP ALEKSANDRA VELIKEGA

Ključno obdobje je zadnje 10-letno obdobje (346 - 336) Filipove vlade. Pride do pohodov proti sosedom. Najprej je utrdil mejo proti Z z Iliri; 344 jih je premagal in s tem se je meja premaknila na Z. Po tem sledi nova ureditev v Tesaliji - tesneje so jo povezali s svojimi upravnimi pokrajinami. Tako postane sestavni del antične Makedonije. Ti uspehi Makedoncev so sprožili nemire v Atenah. Demostenova politika je bila povezati se s komerkoli proti Makedoniji. (Medtem pride do preobrata v Egiptu, ki ga osvojijo Perzijci in to pomeni krepitev Perzije, rezultat pa je manjša agresivnost Makedonije). Filip je širil oblast proti morskim ožinam in dokončno osvojil Trakijo. Prodor je izzval nasprotovanje v Atenah in skušali so si pridobiti Perzijo na svojo stran. Ob ključnem dejanju Makedonije, osvojitve Trakije, je postalo jasno, da bo prišlo do spopada z Atenami. 340 se začne vojna z Atenami. Demosten je skušal ustvariti koalicijo s celim grškim svetom. Sledi spopad pri Haironeji 338, kjer so bili Grki poraženi (monarhična država premaga koalicijo majhnih držav) in s tem je bila tudi odločena usoda Grčije. To je konec svobode grškega sveta. Po zmagi se Filip ni maščeval, ampak je želel združitev zaradi boja s Perzijo. Kaznoval je le Tebe. Demosten je moral zbežati iz Aten, ki so izgubile tudi nekaj ozemlja, važno pa je, da je druga pomorska zveza ukinjena. Pojavi se problem ureditve na J grškega sveta: kako se bo Makedonija obnašala do Sparte (?) - vzeli so ji del ozemlja in omejena je bila na Lakonijo, izgine iz vrha grških držav (jeseni 338). Po zmagi je sledil kongres grške

polis na Korintu, kjer so ustanovili Panhelensko zvezo in razglasili splošni mir. S tem so prepovedali kakršenkoli spor med državami, uzakonili so svobodo plovbe in ustanovljen je bil svet, ki je bil neke vrste vlada te zveze. Po miru sledi ustanovitev zavezništva med Makedonijo in Zvezo.

Temu kongresu je sledilo imenovanje Filipa za poveljnika v bodoči vojni proti Perziji. Povod za to vojno je bil zastarel, saj je znano, da so Perzijci 480 uničevali tudi templje in zdaj so kot povod utemeljili idejo, da se morajo maščevati zaradi požiga svetišč. Vojna je bila utemeljena kot maščevalna; gre za sveto vojno. Filip je imel funkcijo poveljnika s posebnimi pooblastili (več kot navaden strateg). Tako se začne vojna. Del makedonske vojske prekorači Helespont, kjer se je vsa stvar zaustavila zaradi Filipove smrti 336. Bil je žrtev atentata (za atentatom naj bi bila njegova bivša žena in del makedonskega plemstva). Postavil je temelje za sina Aleksandra. Pomembno je odkritje Filipove grobnice: I.M. Andronikos, *Archeology* 31, 1978, 33/II

Nasledi ga sin Aleksander (336-323).

VIRI:

Imamo dvojno tradicijo, ki se kaže v poznih virih. Eno izročilo slavi Aleksandra kot osebnost nadnaravnih zmožnosti in se odraža v legendi. Druga tradicija je pod vplivom stoikov in zmanjšuje pomen A. kot osebe, pač pa pripisuje uspehe njegovi usodi. Imamo upodobitve A., njegove novce, malo pa je izvernih dokumentov, sodobna zgodovinska dela so v celoti izgubljena, ohranjenih je več del po njegovi smrti (najvažnejše je napisal Ptolemajos, in to delo je uporabljala Arianos, ki je opisal Aleksandrov pohod). Sporen vir so Aleksandrova pisma (72). Diodoras Sicilski - najstarejši tekst, Curtius Rufus - *Historiae Alexandri Magni* (deli knjig so izgubljeni), Flavius Arrianus - *Anabasis Alexandru* (temeljno delo za poznavanje azijskega pohoda) in Indike (plovba po Indu do Perzijskega zaliva), Plutarh - *Aleksandrov življenjepis* (tudi v Slo). Temeljno delo je monografija angleškega zgodovinarja W.W. Tarn: *Alexander the great* (1948), kjer so isti viri kot danes, z izjemo napisov in odkritja Aleksandrove grobnice.

PRED POHODOM 336-334:

Aleksander je bil rojen 356 in na njegov razvoj je vplivala njegova mati Olimpija, odnosi z očetom niso bili tesni. Med njegovimi učitelji se omenjajo učenjaki, tudi Aristotel (od 341 dalje). Po njegovi zaslugi se je navdušil za grško kulturo, zlasti za Iliado. Po treh letih sta se razšla, vendar je bil vpliv na Aleksandra izreden. Aristotel pa je kasneje nanj naslovil dva svoja spisa. Kot 16-letni mladenič je ustanovil prvo mesto s svojim imenom v Trakiji (=Aleksandropolis). Sledil je konflikt z očetom in z mamo je moral zapustiti Makedonijo (ni bil vpleten v očetov atentat). Ko je stopil na prestol je izvedel čistko možnih atentatorjev. V Grčiji zaradi Filipove smrti začne delovati opozicija proti Makedoniji z Demostenom na čelu. Aleksander je hitro interveniral v grški prostor in se dal oklicati za hegemon Grčije in bil je pooblaščen za vojno proti Perziji. Aleksander je šel v začetku podobno razvojno pot kot oče. Najprej je hotel urediti odnos do sosedov. Sledi pohod proti Tračanom (S, SZ- Bolgarija), kjer je pokazal vojaški talent in pride do spodnje Donave (na S bregu žrtvuje bogovom in s tem jo je posvetil kot mejo države). Temu sledi pohod proti Ilirom (Albanija), nato poseže v Grčijo in zavzame Tebe (jedro upora). Tebe je kaznoval s porušenjem mesta, Atene pa, ki so simpatizirale z uporniki, so se kazni izognile tako, da so obtožile Tebe.

ALEKSANDROV POHOD V AZIJO (Od Helesponta do Perzepolis)

POGOJI ZA POHOD PROTI AZIJI:

Finančni pogoji so bili slabi, vendar je bil prepričan, da bo v Perziji našel vse potrebno za oskrbo armade (30.000 pešcev in 5.000 konjenikov). Ker je bilo makedonsko ladjevje šibkejše, je moral doseči zmago na kopnem = kopenski pohod. ¼ armade je pustil doma za zaščito in vzdrževanje oblasti. Svojemu vojvodu Antipatru dal v upravo Makedonijo in Trakijo in poveljevanje preostali vojski.

Azijski pohod po ciljnih delimo na 2 dela:

1. pohod do perzijske prestolnice (dosegel v treh letih, 331)

2. pohod na V do Indije in povratek v Mezopotamijo.

Pohod do prestolnice je bil t.i. sveta vojna (požig templjev v Grčiji), drugi del pohoda pa je spremenil svoj smisel in ima osvajalni značaj, za katerega ni imel ideološke osnove. Ta del je bil tudi težji zaradi naravnih pogojev (visoke gore Afganistana, puščave v Aziji, nastop monsunskega deževja). Dela se razlikujeta v tem, da je do Perzepolis nastopal kot makedonski kralj in hegemon Grčije, od tu dalje pa se je kot vladar spremenil. Postajal je perzijski kralj, oddaljil se je od makedonske državne tradicije, odtujil se je grštvu. Za pohod so bile tudi v Perziji ugodne razmere: 336 zavlada Darej III., ki v kasnejšem izročilu nastopa kot enakovreden nasprotnik, vendar je to napačno, saj je bil povprečen vladar in država je bila šibka (težave s satrapi). Perzija je razpolagala s številčno, a slabo armado - boljši del so bili grški najemniki.

Aleksandrove priprave so se končale spomladi 334. Makedonci so brez problemov prešli morsko ožino v Dardanelah. Obramba MA je bila v rokah tamkajšnjih satrapov. Sledi prva bitka = bitka pri Graniku, kjer Perzijci izgubijo (lokalna vojska). Aleksander je bil skoraj ubit. Za nadaljevanje vojnih operacij je pomembno, da Makedonija ni imela mornarice, zato je osvajala po kopnem. Aleksander je želel ustvariti predstavo, da prihaja kot osvoboditelj izpod Perzije. Od Granika je šel na področje Jonije. Ko je zavzel Sarde (Lidija), je deželo osvobodil in ji vrnil meje. Sledi zavzetje Eleza in priključitev Jonije in Eolije k svoji državi. Ni jih vključil direktni v korintsko zvezo, temveč je formiral posebne zveze. Na pohodu ob MA obali je naletel na odpor Mileta, čemur je sledilo njegovo zavzetje. S tem je bil zaključen pohod za 334.

Potem se priključi Karija (JV MA). Po nadaljevanju pohoda proti J, je prodiral v notranjost MA in je z armado prezimil v Gordionu. Dosegel je izjemne uspehe, saj je zrušil oblast Perzije v MA. Perzijci so bili zlomljeni. Po odpoklicu grških najemnikov in perzijske vojske je MA postala nepomembno bojišče.

Sledi pohod v prednjeazijski del: iz Gordiona proti gorovju Taurus (vendar vmes ni osvajal- Kapadokija, Pont - tam je bila kasneje vrzel v državi). V priobalni Siriji je bila bitka pri Isu novembra 333, ki je odločila usodo prednje Azije. Posebnost te bitke je, da sta šli vojski preko gorskih prehodov druga mimo druge, zato so zamenjali bojno črto. Med zasledovanjem je Aleksander razgnal celo perzijsko vojsko. Makedonci so zajeli Darejev tabor z njegovo družino. Zmaga je imela odmev zlasti v Grčiji, kjer so pričakovali perzijsko zmago. V nadaljevanju je A. še naprej osvajal po kopnem predvsem priobalne pokrajine (da perzijska mornarica ne bi prišla do izraza). Feničani so se vdali, odpor je naredilo le mesto Tir(os). Makedonci so morali mesto na otoku povezati z dolgim nasipom, da so lahko vdrli vanj. Mesto je padlo avgusta 332.

Sledi sporen del pohoda, to je pohod v Egipt. Ta je A. oddaljil od pravih ciljev in je dal Perziji možnost reorganiziranja, po drugi strani pa bi bilo osvajanje perzijske obale brez Egipta brez smisla. Tako sledi po zavzetju Tira pot na J (J Sirija in Palestinska obala), obiskal naj bi Jeruzalem. Na odpor je naletel v Gazi, Egipt pa se je predal brez boja, saj so bili tam Perzijci osovraženi. Svečeniki v Memfidi so Aleksandra okronali z dvojno krono dežele in tako je postal naslednik faraonov in ne Perzijcev. Egipčani so postali zavezniško ljudstvo A. Tam se je zadržal več časa, na obali je ustanovil 331 Aleksandrijo, ki je bila zelo pomembno mesto z odlično lego, ki je nudila pogoje za pristanišče - imenujemo jo tudi metropola starega sveta. Gradnjo v mestu je vodil grški arhitekt in je bilo grajeno načrtno po receptu za izgradnjo novih mest. Pomembno je, da je bilo prebivalstvo polietnično (Grki, Perzijci, Makedonci, Egipčani, Judje). Težko pojmljiv je pohod v oazo Siva, kjer je bilo Amonovo svetišče. Hotel se je prepričati ali je božji sin. Tako dobi status božjega sina in začne se spreminjati vladarska funkcija (kulturna molčečnost) in odnos do Grkov. Gotovo je, da se je počutil kot izvrševalec božjega poslanstva, kar je naredilo vtis nas grški svet - pojavilo se je poslanstvo, ki ga je označilo kot Zevsovega sina. Na poti v Sivo je A. sprejel predajo Kirenajke. Upravo Egipta je decentraliziral, izločil je Arabijo in Libijo. Na čelo uprave je postavil Grke in Makedonce. V Egiptu je bil leto in pol. Spomladi 331 je zapustil Egipt, šel prek Sirije do Evfrata, čez Tigris in se približal transki planoti. V od Evfrata se je odprla prava Azija s težkimi naravnimi pogoji. Sledil je spopad pri Gavgameli v oktobru 331. Odločila se je usoda cele Azije. Ponovno je s pomočjo taktike zmagala Aleksandrova vojska nad številčno močnejšo perzijsko. Darej je zopet zbežal; tokrat v centralno pokrajino (čez Kurdišlan v Medijo). Po tej zmagi si je Aleksander nadel naslov kralj Azije. Naslednji cilj so bile prestolnice Ahemenidov (Babilon, Suza, Perzepolis) - vse so padle brez boja. V Babilonu je opravil tudi žrtvovanje bogu Marduku, ker je tam nastopil kot osvoboditelj. V Suzi je zajel centralno zakladnico in bistveno za nadaljnji gospodarski razvoj države je, da je to takoj spravil v promet (koyal v denar,...). Nato je zavzel

osrednjo prestolnico Perzepolis. Tu je ukazal požig kraljeve palače. Prvič na pohodu se pokaže takšno obnašanje - to je bilo simbolično dejanje, ker je zaključil maščevalni pohod zaradi požigov templjev.

ALEKSANDROV POHOD OD PERZEPOLIS DO INDIJE

Sam makedonski kralj je imel visoke cilje. Čutil se je vladarja svetovnega imperija. Ideal je postal vladar perzijske države in ni slučaj, da je dal obnoviti grob Kira Starejšega. S tem je bila zmaga popolna. Vsi načrti korintske zveze so bili izpolnjeni, vendar se vojska ni vrnila (ambicije, spremembe značaja,...). Odpustil je grške kontingente, večji del jih je ostal pod orožjem. Kot kralj Azije je skušal ujeti Dareja. Ujel ga je na S Irana, a ne živega, saj ga je ubil eden od satrapov, ki ga je štel za njegovega ujetnika (satrap Besos). To je odločilen preobrat, saj je postal legitimni naslednik kralja Dareja in je skušal maščevati njegovo smrt. To je čas preobrata Aleksandra kot osebe in kot vladarja.

Sledi triletna vojna. Pohod v Iran, ko je hotel zavzeti V gorate pokrajine (Afganistan). To je bil najtežji del pohoda. Pod vodstvom satrapa Besosa so iranska ljudstva vodila odpor proti Makedoncem. Boj je še povečal verski fanatizem Irancev. Leta 330 - 327 niso potekala v stilu velikih bitk, ampak se je vojna spremenila v gverilo. Zdaj je prednost Makedoncev splahnela. Aleksander je oblikoval manjše gibljive enote in se tako prilagodil terenu. 330 je prodiral na V, kjer je ustanovil 2 Aleksandriji, 329 je prekoračil gorovje Hindokus. Besos se je umaknil na S, kjer ga je Aleksandrov general Ptolemej zajel in ga obravnaval kot veleizdajalca in ga ubil (umrl je mučne smrti - po staroperzijskih običajih). Nato je Aleksander dosegel skrajno SV mejo Ahemenidske države in ustanovil Aleksandrijo. Naslednje leto (328-327) so bili težki boji v centralni Aziji. Proces Aleksandrovega preoblikovanja se je nadaljeval in se je odrazil v njegovi poroki z iransko princeso Roksano, kar je bila gesta sprave z Iranom. Politika stapljanja dveh delov ni uspela, ker so bili satrapi proti povezovanju. Odnos do Makedoncev in Grkov se kaže v dogodku, kjer so zaradi spremembe osebnosti izgubili življenje njegovi trije sodelavci, zaslužni za uspehe; bili so usmrčeni zaradi domnevne zarote. Prišlo je do notranjih razprtij na dvoru, saj je Aleksander zahteval proskinezo. Posledice notranjega razkola so bile sovražne kritike filozofov, tako da se je odtujil tudi z Aristotelom.

Sledil je indijski pohod. To je strateško gledano težko utemeljiti, saj se pojavljajo podobna vprašanja kot pri Egiptu (verjetno je hotel priti do oceana, ki naj bi mejil na Indijo). Pohod je postal prava raziskovalna ekspedicija. Z območja Afganistana je navezal stike z indijskim kraljem. Sledili so boji na SZ Pakistana, s katerimi so si izbojevali dostop do doline Inda. Srečali so se s čudno kulturo, saj predtem zvez med Indijo in ostalim svetom ni bilo. Ob reki Hidaspes je bojeval zadnjo bitko proti indijskemu kralju Poru leta 326. Aleksander je dosegel zmago, zajel je Pora in ga postavil za vazalnega kneza. Ustanovil je še 2 mesti.

Nadaljeval je pohod proti V, kjer je na porečju Inda dosegel skrajno točko pohoda. Tam jih je zajelo 70-dnevno monsunsko deževje in s tem je bilo konec pohoda (prvič v življenju je A. opustil zastavljeni cilj). Opustil je cilja Ganges in ocean. Če gledamo celoten pohod, je to izreden vojaški podvig (v 8 letih 18.000 km). Po povratku do Inda je začel z gradnjo indskega ladjevja, ki je bilo dokončano konec 326 in je pod vodstvom admirala Nearha plulo po Indu navzdol. 325 je Aleksander dosegel delto Inda, kjer je opravil daritev rečnemu bogu (simbolično) in s tem simbolično zaključil pohod. Območje je razdelil na enote in ga vključil v svojo državo. Aleksandrovo zanimanje za geografijo je bilo podlaga za Nearhovo pomorsko ekspedicijo do Perzijskega zaliva. Vmes je pisal tudi dnevnik, ki je podlaga za Ariadnov spis Indike.

Povratek na Z je potekal v treh delih:

1. po pomorski poti do Perzijskega zaliva
2. po kopnem proti Z
3. bolj proti S

Ob vходу v Perzijski zaliv so 3 armadne skupine vzpostavile stik.

V A. so zoreli novi načrti, namreč še pred zaključkom pohoda je delal načrte za osvojitve Z ekumene. Te načrte je skupščina po njegovi smrti opustila. Najprej so z ladjevjem obpluli Arabijo, dosegli Afriko, od tam v Španijo, Italijo in vse to območje S Afrike in Z Evrope priključili aleksandrijski državi. 324 je A. dosegel perzijsko prestolnico Perzepolo in s tem zaokrožil osvajanje.

Rezultat pohoda je osvojitve ogromnega ozemlja (od Jadrana do porečja Inda na V in na S od spodnje Donave do Sudana na J).

Dolga odsotnost na V je imela posledice, saj so nastali problemi v upravi. Prihajalo je do uporov in kršitelje je A. strogo kaznoval, vendar je bilo tak teritorij težko nadzorovati. Trije dogodki nam razodevajo njegov odnos:

1. 324 masovne poroke v Suzi (10.000 njegovih vojakov in sodelavcev naj bi se poročilo s Perzijskimi; sam se je poročil s hčerko Dareja III.)
2. odlok o vrnitvi političnih emigrantov v Grčijo, kar je neskladno z ustavo korintske zveze in tu se kaže kot absolutističen vladar. Odlok je imel posledice.
3. Zahteva po božji častitvi - apoteoza. Postalo je jasno, da se je A. izneveril evropski tradiciji.

Zadnji dve dejanji sta povezani, saj so emigranti videli v njem dobrotnika. Težave je imel tudi v Grčiji, kjer se je pritoževala Sparta. V Atenah je bil Demosten, ki je bil proti Makedoncem. Štab je preselil v Babilon (kot glavno mesto sveta), kjer so ga pričakala mnoga poslanstva. V Grčijo je poslal zahtevo, da ga počastijo kot heroja in neradi so se mu pokorili. Ker mu niso upali nasprotovati, so se 323 pojavili grški odposlanci v Babilonu. Tam je začel s pripravami na Arabsko ekspedicijo, vendar je sredi priprav zaradi mrzlice ali pljučnice umrl. Zaradi zgodnje smrti je njegovo delo ostalo le v fragmentih. Zapustil je ogromno državo, ki ni bila stabilna in homogena - po njegovi smrti je razpadla.

POMEN ALEKSANDROVEGA POHODA

Aleksandrova država ima kot teritorij vseskozi drugačno podobo, z isto podobo sploh ni obstajala.

SVETOVNA DRŽAVA ALEKSANDRA VELIKEGA:

Država razdeljena na 3 dele:

Makedonsko kraljestvo - kralj je bil naslednik starega patriarhalnega kraljestva in je bil odvisen od odnosov z visokim plemstvom.

Azijsko kraljestvo - kralj je absolutni vladar.

Panhelenska zveza - grške dežele - so majhne, vendar je tu položaj kralja še šibkejši.

Najboljše zrcalo države po sestavi je vojska = Makedonci, delno Grki, glavna armada pa se je s pohodom spreminjala. Ta proces je bil viden po letu 330 (Perzopolis) - od tedaj je vpisoval najemnike iz vrst Azijcev in na koncu pohoda je bil ta del enakovreden ostalim v armadi.

Notranja organizacija azijskega kraljestva kaže na povezovanje makedonskih in iranskih elementov. Do zavzetja prestolnic je Aleksander za upravnike osvojenih dežel vedno imenoval Makedonce, v drugem delu pa tudi perzijske velikaše, ki pa so imeli podrejeno vlogo.

Aleksander je ob začetku pohoda razglasil, da prihaja kot osvoboditelj. Postopanje z Lidijci in Karijci kaže, da je s tem mislil resno, saj jih je razglasil za svobodne. V drugem delu pohoda se je v državni ideologiji navezal na perzijske tradicije. Odnosi do Perzijcev so temeljili na stvarni politiki, kar nam

kaže tudi to, da je mislil o pohodu na Z resno, saj bi pri tem potreboval Perzije. Idejo o povezovanju je skušal zgraditi do tega, da bi prišlo do stapljanja ljudstev (svatba v Suzi). Računal je tudi na preseljevanja celih ljudstev iz Azije v Evropo.

Novo dobo v zgodovini Grkov je pomenilo ustanavljanje mest. To je čas tretje velike grške kolonizacije, ki se razlikuje od prejšnjih v tem, da gre za koloniziranje v razvitih deželah in da je bila bolj šibka. Realiziranih novoustanovljenih mest je 20; ustanovil naj bi jih več kot 70. Osnovni namen je vojaški, pomen pa je bil večji. Glavna značilnost je, da nosilni element ni makedonsko prebivalstvo, temveč grško (vojaški najemniki). Nekatera od mest so imela zelo veliko vlogo (npr. Aleksandrija v Egiptu). Drugo obdobje ustanavljanja mest spada v obdobje po Aleksandrovi smrti, in sicer v prednji MA.

S helenizacijo V je grški jezik postal svetovni jezik (nadomesti aramejščino).

Z osvojitvijo Ahemenidske države so nastali pogoji za promet in trgovino. Oblikoval se je velik gospodarski prostor. Materialni pogoji za to so bili dobri po nastanku nove svetovne valute (perzijski zaklad je spravil v obtok z emisijo novcev). V praksi je bil bimetalni sistem (dvojna veljava). Uveljavi se srebro kot državna valuta in dolgo obstane (tudi v Rimu). Z emitiranjem denarja se je povečal denarni obtok in zato nastopi doba hitrega gospodarskega razvoja. Širi se grška omika.

Je edina država, ki ni imela konkurenta; A. se po vseh uspehih ni imel s kom boriti. A. država pomeni nastanek helenistične (absolutne) monarhije, ki temelji na vladarskem kultu (od božjega čaščenja vodi pot k helenističnemu vladarskemu kultu - 40 let po A. smrti - pomeni fuzijo grškega in makedonskega z azijskim. S tem se državni sistem popolnoma spremeni.

BOJI ZA ALEKSANDROVO DRŽAVO (DO 301 pr. Kr.)

VIRI: šibki

Tragiška historiografija (literarna, poudarjanje velikih osebnosti, iskanje motivov) in pragmatična historiografija, ki je nadaljevanje Tukidida in doseže vrh s Polibijem.

Prvič se pojavi, da vzhodnjaki pišejo v grščini; Manelho iz Egipta, ki je napisal kroniko Egipta. To delo je antičnemu izobraženemu človeku odprlo poznavanje Egipta. Delo je skozi celo antiko, vse do dešifriranja hieroglifov, bilo podlaga znanja o Egiptu. Ne le, da se je grški jezik širil, prestiž jezika je bil tako velik, da so tudi na Z pisali v grščini (tudi v Rimu in Kartagini).

Boj za Aleksandrovo državo se je pričel takoj po smrti, kar je bilo razumljivo, saj je tako velika država težko obstala. Aleksandrova smrt je sprožila vprašanje nasledstva (podoba o razpadu na 3 dele je zgrešena). Gre za daljši proces (40 let), ko se izoblikujejo 3 helenistične države, ki so nosilec razvoja. Boj za dediščino je po eni strani prizadevanje za ohranitev države v celoti, po drugi pa razdelitev na manjše dele. Odločitev o usodi države je padla na skupščini vojske v Babilonu. Aleksandrov polbrat naj bi postal novi kralj z imenom Filip III. (nesposoben). Ob kralju, ki je bil le figura, so si Aleksandrovi strategji in generali razdelili območja nadzora nad deli države. Teh imen je več: Perdikas (azijski kralj) - 321 ubit; na njegovo mesto pride Antipatres, Antipatres (strateg Evrope), Krateros, Ptolemajos (Egipt), Emenes (centralni del MA), Antigonos (v MA), Lisimarhos (Trakija). Spopadla sta se dva koncepta: enotna ali partikulirana država. Slednji zmaga in z njim tudi Ptolemajos, Antigonos, Lisimarhos. V teh bojih je kralj igral pasivno vlogo, drugače pa je z dvorom - ženske (mak. Olimpija, dve ženi, sestra Kleopatra, žena Filipa III.) so imele zelo veliko vlogo. Vse so zastopale idejo enotne države in vse so končale nasilne smrti. Oblikujejo se krizna območja, t.i. grško vprašanje (Kdo bo gospodar nad Grčijo?), sirska vprašanje (gre za problem posesti nad J Sirijo in Palestino) - azijski kralj/egipčanski kralj. Preobrat k vrsti partikularnih držav je potekal v več stopnjah.

POTEK PROCESA IN POMEN:

Eno od pravil v prvem obdobju je, ko se v spopadu jasno izoblikuje območje najmočnejšega, se začno vsi skupaj jasno povezovati proti njemu. Najmočnejši v Aziji je bil Antigonos, ki se je bojeval proti

Selevkosu in Kasandru. To prvo obdobje je zaključeno z mirom 311. Po sporazumu je Antigonos postal le upravnik Azije, ostali so dobili potrjen teritorij (Kasander dobi Evropo kot regent za mladoletnega Aleksandra, Lizimah Trakijo, Ptolomejos Egipt).

Z uničenjem makedonske kraljeve hiše nastane 5 držav:

1. AZIJSKO KRALJESTVO (Antigonos) - obsega območja od Egeja do Evrata. Središče se pomakne v sirske prostor, kjer je ustanovljeno mesto Antigoneja. 312 se oblikuje ozemlje Selenkona na V (Tigris - Ind). Izoblikovanje države znotraj kraljestva je le-to prizadelo in je sedaj razdeljeno na 2 dela.
2. EGIPT + CIRENAJKA, PALESTINA, J SIRIJA, CIPER (Ptolemajos) - že od začetka je bila močna tvorba in se je skušala utrditi na egejskih otokih.
3. EVROPA + MAKEDONIJA Z GRČIJO (Kasander) - ni bila močna.
4. TRAKIJA + MORSKE OŽINE (Lisimarhos) - ima ambicije proti Donavi.
5. Peta tvorba je država v AZIJ (Selevkos) - vse države so težile na Z, le ta je bila obrnjena na V. Selevkos si je 308 z vojsko podvrgel iranski V in prodril do Indije, tam pa je na področju Inda in Gangesa prišlo do oblikovanja močne državne tvorbe (kralj Čandragupta) in ta država je preprečila Selevkosu širitev. Pride do vojne, v kateri je Selevkos poražen, Indija osvoji področje Inda. Sklenejo sporazum, ko je Selevkos dobil iz Indije 500 bojnih slonov, kar ima nadaljnjo vlogo v boju.

VOJNE MED DIADOHI DO KONSOLIDACIJE VELIKH HELENISTIČNIH DRŽAV (301 - 281) - DOBA UTRDITVE HELENISTIČNIH DRŽAV

Izoblikuje se koalicija proti Antigonu in vanjo vstopi Selevkos. Antigon ima najmočnejšo državo in najboljše izgleda za nasledstvo (pomemben je njegov sin Demetrius Polioketes). Rezultat je velika vojna, ki se zaključi 301 z bitko pri Ipsu. To je vojna, kjer vsi napadejo Antigona. Selevkos je pripeljal tudi slone. Ta spopad pomeni katastrofo za Antigona. Sledi delitev plena. Lisimarhos razširi območje iz Trakije v MA, Selevkos dobi Sirijo, Kasandros pa nič. Ptolemajos svoje ozemlje razširi do J Sirije in meji na Selevkosa. Z bitko pri Ipsu je začetek sirskega vprašanja. Rezultat so vojne med Selevkosom in Ptolemajosom. Vojska je temelj oblasti diadohov, armada postane jedro gospodarskega življenja. Z bitko je tudi konec ideje Aleksandrove države.

Izoblikuje se sistem držav, ki obstaja do vpada Rima. Imamo sistem 4-ih držav. Izoblikuje se še ena tvorba, ki nima teritorija, a obstaja - bitko pri Ipsu preživi Demetrius Polioketes, ki ima močno mornarico, obvladuje otoke, ima postojanke na kopnem in ruši sistem 4-ih držav. Gojil je ambicije na Z (Sicilija, Italija). Da bi blokiral moč diadohov, je začel navezovati stike z Grki (Sicilija). Tako se je izoblikovala država 'pomorski imperij' od Fenicije do Sicilije. Njegov pojav je izrazit od 301-286. Ko je skušal priti na kopno, je izgubil in propadel.

Prizadevanja diadohov so se križala v tem, da so vsi hoteli postati kralji Makedonije. Rezultat tega je epidemija makedonskih kraljev. Zanj se je oklical 306 tudi Demetrius. Naslov makedonski kralj je postal izraz prestiža oz. vladarske legitimacije. (305 še Ptolemej, Kasander, Selevkos, Lizimah)

Sistem 4-ih držav + pomorski imperij je bil zelo krhek, vsi so si bili konkurenti. Pride do napetosti med Lizimahom in makedonskim kraljem. Drugo krizno območje je grško vprašanje, kjer se križajo interesi Kasandra in Demetriusa. Notranja nasprotja znotraj Lizimahove družine je porušil sistem 4 + 1 - pride do trajnega konflikta med Lizimahom in Ptolemejem. Sledi velik spopad in oblikuje se koalicija proti Lizimahu, jedro koalicije je Selevkos. 281 pride do bitke pri Kurupediju, ki prinese razčiščenje situacije. Selevkos zmaga nad Lizimarhom, ki pade. Selevkos nastopi kot kralj Makedonije. Bitka je pomembna zato, ker je, ko Selevkos odide v Evropo žrtev atentata, ki ga je pripravil princ iz dinastije Ptolemejcev.

Ok. 281 umreta 2 diadoha. Rezultat tega je, da je ta generacija, ki se je 40 let bojevala, legla v grob in konflikti so se rešili. Po 281 nastopi nova generacija diadohov, ki je bila bolj miroljubna. Pojavili so se novi problemi: izgradnja državnega aparata in vladarskega kulta. Z njimi se oblikuje pravo helenistično kraljestvo.

1. Ptolemajsko kraljestvo = EGIPT + PALESTINA + J SIRIJA + CIPER;
2. Selevkidska kraljevina = AZIJA od Inda do Sirije + PALESTINA + del MA;
3. Kasandrovo kraljestvo = MAKEDONIJA + BALKANSKA GRČIJA;
4. Lizimahovo kraljestvo = TRAKIJA + S MA (281 odvzame Selevkos);

VIRI: Arij, Kornelij Nepos, Plutarh, Kurcij Ruf,...

ZAHODNI GRKI V ČASU PIROVIH VOJN

Pirove vojne (280 - 275) pomenijo spopad med Z (Rim, Kartagina) in V, ki je v letih po Korupediju dosegel notranje ravnovesje. S temi vojnami je bila presežena delitev sredozemskega sveta na V in Z polovico. Rim je s temi vojnami postal gospodar J Italije. **POMEMBNO!!!** → stik z grško kulturo. Pirov pohod je tudi za grški helenistični svet velikega pomena: s propadom Pirove ekspedicije je propadel poskus združitve Grkov na Z in s tem poskus oblikovanja helenistične države. Samo vprašanje časa je bilo, kdaj bo Rim posegel na helenistični V. (To se zgodi ¾ stoletja kasneje, ko Rim postane gospodar Z Sredozemlja).

POVOD:

T.i. tarentinska vojna (Rimljani vojaško podprli grško mesto Turije - navzočnost rimske vojske izzove reakcijo Tarenta, ki prosi za pomoč epirskega kralja Pira). Pirova vojna je prvi dogodek v italjski zgodovini, za katerega se je zanimalo helenistično zgodovinopisje (= helenistični svet prek vojne s Pirov spoznaval novo nastajajočo velesilo na Z).

Pomlad 280 - Pir se izkrca v Tarentu. Sledi spopad z rimsko vojsko = bitka pri Herakleji (poleti 280) → Pir zmagaja; utrpel velike izgube. Na njegovo stran stopijo sprte grške skupnosti v J Italiji. Pomembno je zavezništvo z južnoitaljskimi ljudstvi (Lukani, Brustiji, Samniti). Rimu ostanejo zvesta od njega odvisna ljudstva.

POGAJANJA:

Pir zahteva avtonomijo za Lukane, Brustije in Samnite - to za Rim pomeni izničenje rezultatov stoletnega postopnega prodiranja na J. Bitka pri Avskulu (traja 2 dni) - 279; Pir spet zmagaja, a ima ponovno velike izgube. Rim se poveže s Kartagino, Pir pa s Sirakuzami. S tem je Pirov pohod prerasel v vojno za prevlado v Z Sredozemlju.

278 - Pir prišel z vojsko na Sicilijo - oklican za hegemon in kralja. Njegov sicilski pohod se začne z velikimi zmagami nad Kartažani (obdržijo le nekaj utrdb). Rezultate ogrozi ohladitev odnosov med sicilskimi Grki in Pirov zaradi stroge vojne discipline, ki jo Grki razumejo kot omejevanje svobode.

275 - Pir zapusti otok zaradi poslabšanja odnosov z Grki in novih težav v J Italiji → Rimljani so se okrepili. Sledi bitka pri Maleventu (preimenovan v Benevent zaradi izida bitke). Bitka na bojnem polju ostane neodločena, vendar Pir sklone zapustiti Italijo.

272 - Pir pade kot žrtev nepomembnega cestnega spopada.

S Pirovim odhodom iz Italije je bil grški svet J Italije prepuščen Rimljanom. 272 - pod rimsko oblast pade Tarent, 270 Regij (kot zadnje grško mesto). Od 270 naprej so v Lokrih kovali novce z oznako ROME, kar je pomenilo, da so pod rimsko oblastjo.

Ustvarjena je bila podlaga za grški kulturni vpliv in za postopno stapljanje grške in rimske kulture. Kljub temu, da so Grki izgubili politično moč in svobodo, so na kulturnem področju še vedno zmagovali nad Rimom. Na začetku rimske književnosti je bil tarentski Grk Livij Andronik, ki je v latinščino prevedel Odisejo. Izguba svobode južnoitalske Grke prizadene predvsem na gospodarskem področju. Rim s posameznimi grškimi polis sklene vrsto sporazumov in določi njihove obveznosti. Grške polis nosijo glavno breme pri gradnji rimske mornarice v prvi punski vojni, ki se prične 6 let po dokončni rimski osvojitvi J Italije.

Grki na V Siciliji (združeni v sirakuški državi) so v tej dobi doživeli še zadnje obdobje mirnega razvoja v svoji zgodovini. Hieron II. je med leti 275/274 izvedel državne reforme. Državo je spretno vodil v času velikega rimsko - kartažanskega spopada v prvi punski vojni; v prvem delu se je nagibal na kartažansko stran, ob zaključku pa je bil rimski zaveznik. Po njegovi smrti in rimskem zavzetju Sirakuz (212) tudi ta del postane rimska provinca. Konec grške zgodovine v J Italiji in na Siciliji označuje propad grške polis in njena vključitev v veliko državno tvorbo. Razlika: na Z to ni helenistična država, temveč na drugačnih osnovah zgrajena rimska republika.

Grki so v naslednjem obdobju opravili pomembno civilizacijsko poslanstvo (postali so posredniki grške kulture italiskemu svetu in s tem bistveno sooblikovali novo civilizacijo, ki se je porajala v okviru rimske države. Z vključitvijo grških prvih prehodna rimska civilizacija ni spremenila svojega bistva, vendar je bistveno obogatila svojo vsebino.

OBDOBJE RAVNOTEŽJA HELENISTIČNIH DRŽAV (281- 201)

VIRI: zelo slabi, predvsem Plutarhovi življenjepisi, napis kralja Ašoka, ki govori o širjenju budizma na Z.

260 je konec vojne med diadohi in stabilizirajo se 3 države. 280 nastopi druga generacija diadohov: Ptolemajos II. (Egipt), Antiohos I. (Selevkidsko kraljestvo), Antigonos Gonates (Makedonija). Uveljavila se je ideja ravnotežja sil, kar pomeni pokop ideje o samostojnosti držav. Države prihajajo med seboj v različne stike. Vse so bile orientirane na V, tako da se niso zanimale za razvoj Z Sredozemlja, čeprav je to čas vzpona rimske republike.

Propad države Lizimaha je imel slabe posledice, saj propade gospodarski prostor in v političnem smislu nastane vakuum. Poleg tega začnejo vdirati še Kelti, ki so že za Aleksandra prodrli do spodnje Donave in so po 281 silovito vdirali v J dežele. Keltski prodor v srednje podonavje se je začel sredi 5. st. V 2/2 4. st. so se ustalili J od Donave. Kot najemniki so bili udeleženci bojev diadohov (zlasti Makedonije), nato pa prodrejo v grške dežele. Na vojnem področju so bili slabi (slabo orožje), kljub temu pa so Kelti izjemno dosti dosegli. Prišli so ravno takrat, ko je bila v sistemu držav velika luknja (propad Lizimahove države). Najprej so napadli Makedonijo (279 pustošijo po Makedoniji), nato vdrejo v Grčijo, kjer so se povezali. Prodrli so do Delfov, ki jih niso uničili. Obrnili so se proti S, prešli morske ožine in ostali v MA. Po 4-letnih pustošenjih so bili 275/274 poraženi od Antiohosa I. v t.i. Slonovi bitki. Nato so se naselili v MA, vendar so še plenili. Na območju azijskega kraljestva se pojavi nemirno ljudstvo.

V času vojn med diadohi sta bili 2 krizni žarišči: Sirija in Grčija. Gre za to, kdo bo obvladoval Grčijo in Palestino in kdo bo vladar grških dežel.

SIRSKO VPRAŠANJE se je reševalo v vojnah med Selevkidi (Antioh I.) in Ptolemejci (Ptolemej II.) - t.i. sirske vojne. Do konca 3. st. so bile 4 sirske vojne, vmes pa še Laokidina vojna = 3. sirska vojna. Zadnja je potekala do 217 z bitko pri Rafiji v Palestini, katere rezultat je bil to, da je Egipt kljub izgubam obdržal posesti v Siriji in Palestini. Bitka je pomembna, ker je to preobrat v razvoju Egipta - veliko angažiranje domačih vojakov, ne tujcev, ker so se hoteli otresti Ptolemejcev.

GRŠKO VPRAŠANJE - gre za spopade med Makedonijo (Antigonos Dozon) in Grčijo (različne vojaške zveze). Rezultat je bitka pri Selasiji 222, ko Makedonija stre upor Grkov (strahovito poraženi Spartanci).

Poleg teh kriznih žarišč je značilno postopno propadanje SELEVKIDSKE DRŽAVE, ki je bila prevelika za obstoj. Znotraj države se začno oblikovati manjše države. To je potekalo na dveh področjih: najprej v MA, nato na Daljnem vzhodu (Afganistan, Indija, Iranska planota). Selevkidski državi ostane le prednjeazijski prostor (260 se izloči Kapadokija (V MA), Bitinija in Pontos (S MA), Baktrija (dan. Afganistan), kasneje tudi območje Iranske planote v Partsko državo - začetnik nove dinastije = Aršak (247 prva omemba države). Aršak je zavladal nad velikim območjem (kot dan. Irak) in ta država postane od sredine 3. st. najmočnejša v Z ekumeni, ki je močnejši sosed Helenom in enakovreden nasprotnik Rimu (obstaja do 3. st. n. št.). Z vsem tem se je Selevkidska država zelo zmanjšala.

Helenistični svet se je delil na 2 kroga, ki sta se ujemala le na obrobju. Prvega sta sestavljali Makedonija in Grčija (bilo je bolj orientirano proti Z; stiki z Rimom; poskušajo se širiti v JZ Balkan med Ilire), drugega pa Ptolemejska in Selevkidska država (zaradi lastnih problemov skorajda ne posegata v dogajanje na Z). Začne se vzpon srednjih in manjših držav, predvsem iz območja Selevkidske države.

SELEVKIDSKA DRŽAVA

Kaže se tradicija stare Perzije. Prebivalstvo je bilo zelo pisano; 4 glavne skupine:

1. Iranska ljudstva (Pakti, Bakti,...);
2. Semitska ljudstva - prednji V (Babilonci, Sirci, Feničani, Judje, Arabci,...);
3. MA ljudstva;
4. Grki, Makedonci - imajo vodilni položaj;

Organizacija države je ustrezala organizaciji stare Perzije. Podložniki kralja (kralj = božji predstavnik, gospodar zemlje) so se delili na kategorije:

- Dinasti - veliki fevdalci, zlasti na območju MA iz Irana, ki so bili na svojih območjih dokaj samostojni; cerkvene države znotraj kneževine.
- Poleis (mesta) - izven nadzora Selevkidskih kraljev. Imajo avtonomijo, se povezujejo.
- Ethne (ljudstva) - prebivalstvo azijskega izvora, neposredno podrejeno kralju.

Tudi upravna ureditev je v grobem podedovana od Perzije - satrapije, ki se kasneje delijo na manjše enote.

Najbolj je poznan položaj grških mest. Selevkidi so jih podpirali, razmerje med mesti in kraljem je temeljilo na zavezniški pogodbi (nista bila enakopravna). Ko je v 2. st. država propadala, so se mesta osamosvojila. Selevkidi ustanovijo nova mesta: Selevkedeja ob Tigrisu (namesto Babilona), Antiohija v Siriji; stara mesta, ki dobijo grško ime (Karkemiš = Evropos). Možnosti v gospodarstvu so v mesta pritegovale mnoge grške trgovce, umetnike,...

V manj urbaniziranih deželah so Selevkidi ustanovili nove naselbine na podlagi starih vojaških mest. Na podlagi tega bazira v 2. st. pojav grške Bakhirije. Steber moči države je bila vojska (najemniki, poklicni vojaki, rezervisti; dosti veliko število vojakov; nikdar nimajo pomembne mornarice; makedonska falanga je elita; stroški so se poravnali z davki, redni davki, 1/10 [dekata], venčni denar [denar, ki ga pobirajo ob nastopu novega kralja - mišljeno kot darilo], domene [kjer so delale velike množice ljudi]).

Grški jezik se je razširil in izrinil aramejski in druge vzhodne jezike. Značilna je preslojitev prebivalstva - najvišji sloj je grško-makedonski (neugodno razmerje do domačinov), višji sloj je tudi iranski; mnogi so dosegli visoke položaje in jih tudi obdržali.

Kasneje sledi krčenje Selevkidske države na ozemlje Sirije in Palestine. Propade leta 63 z rimsko ofenzivo v ta prostor, ko je Pompej zaključil 'čiščenje' tega prostora.

PTOLEMAJSKA DRŽAVA V 3. ST.

Ptolemajski Egipt je bil teritorialno najbolj zaključen. Višek doseže za časa Ptolemeja II. Gospodarsko in kulturno je bil močnejši kot Selevkidi. Poleg matičnega ozemlja je imel še zunanje postojanke in je bil glavna pomorska država.

Bila je homogena tudi glede prebivalstva. Tanka mak.-gr. plast je vladala velikemu narodu Egipčanov (ljudstvo je lažje sprejelo tujca, zato tudi ni večjih uporov). Vseskozi je bila navzoča tudi faraonska uprava: svečeništvo, pisarji. Zaradi goste naseljenosti Egipta, tu ni ustanovljeno veliko novih mest. Država je bila razdeljena na cca. 40 okrajev (= nomoi), ki jih je vodil poseben upravnik (= monarhes). Ob sebi ima pisarja (= ekonom). Okraji se delijo na neke vrste občine (= topoi) te pa na posamezne vasi (= komai). V 70-ih letih 2. st. uvedli nove upravne enote (= epistrategije). Zunanje posesti upravljali strategji (neke vrste podkralji).

Država je centralizirana, kralj ima vsa pooblastila, podložnik ima pravico pritožbo nasloviti na kralja - birokratizacija države. Sodstvo je centralizirano. Vojska: mak.-gr. oficirji; najemniki - najprej od povsod, kasneje se ob pomanjkanju vojakov bojujejo tudi Egipčani = domačini; močno ladjevje - pomorska mesta; vojna mornarica - poleg kralja ji poveljuje tudi vojni minister. Duhovščina - cerkvena država v državi. Ptolemejci so samo ekonomsko nadzirali cerkev; v vero se niso spuščali.

Domačini so morali opravljati še liturgijo (brezplačna dela - tlako), če je bilo treba. Kmalu niso zmogli več bremena, ki jim ga je nalagala država - anahoreza. Ptolemajski vladarji so bili najbogatejši vladarji helenističnega sveta. Imeli so ogromna zemljišča, ki jih obdelujejo kmečki zakupniki. Zaradi izpopolnjenega davčnega sistema dobivajo tudi dohodke iz zemljišč. Pod kraljevim monopolom so vse glavne proizvodnje: olje, tekstil, rude, papir, ... Rodovitnost zemlje + namakanje = žitnica sveta.

MAKEDONIJA POD ANTIGONIDI IN RAZVOJ GRČIJE V 3. ST.

Država Antigonidov je tretja velika helenistična državna tvorba v Makedoniji in Grčiji. Po ozemeljskem obsegu in po številu prebivalcev je bila najmanjša med velikimi državnimi tvorbami. Makedonija je imela fevdalno strukturo. Kralj je največji veleposestnik. Glavna opora države so bili številni mali posestniki, ki so v vojni služili kot vojaki v falangi. Med Makedonijo in Grčijo so v tej dobi obstajale tesne politične in gospodarske vezi. Solun (makedonsko pristanišče) se razvije v največje pristanišče v Egejih, ima tesne stike s trgovskimi središči kot sta Rodos in Delos. Kot mestno središče po pomenu izstopa Demetriada v Tesaliji. Nasprotje med Grki in Makedonci je bilo stalnica političnega življenja te države v 3. st. Skupna makedonsko - grška državna tvorba se na evropskih tleh ni nikdar razvila. Grki v selevkidski in ptolemejski državi so živeli popolnoma drugače kot tisti v Evropi. Moč Makedonije v času Antigona Gonata temelji na makedonski ljudski vojski (gojili spomin na Filipa II. in Aleksandra). Poznejši Antigonidi pritegnili v vojaško službo številne najemnike, ki so sestavljali vojaške posadke v Grčiji. Antigonidska država je bila po zgradbi dualistična. Obsega Makedonijo in grške dežele s središčem makedonske oblasti in uprave v Korintu. Makedonija in Tesalija sta bili razdeljeni na številna okrožja (merides) pod upravo okrožnih namestnikov (epistatai). V goratih predelih zgornje Makedonije ostala stara ureditev (oblast je v rokah domačega plemstva). Makedonska mesta niso imela avtonomije, pač pa vlogo upravnih središč posameznih okrožij. Makedoniji priključene dežele (V = Trakija, S = Peonija, grške pokrajine) so v kraljevem imenu upravljali strategji. Grške pokrajine je upravljal podkralj (= običajno najožji kraljev sorodnik) z rezidenco v Korintu.

243 - izguba Korinta (zavzame ga Ahajska zveza) = hud udarec za makedonsko oblast v Grčiji. Pri Grkih so makedonske vojaške posadke osovražene in tako tudi tiranski režimi, ki so jih podpirali Makedonci.

224 - Antigon Dozon ponovno pridobi Korint - okrepi se makedonska oblast nad Grčijo.

Od 262 do 229 so tudi Atene pod makedonsko oblastjo. Najšibkejša točka antigonidske Makedonije je njena nezmožnost, da bi povezala v državno celoto Makedonijo in zunanja ozemlja (pridobljena v času Filipa II.). 'Makedonsko kraljestvo' se mi nikoli izoblikovalo. Oblast Makedonije nad Grčijo je temeljila na prisili, kar so do njene končne ukinitve izkoriščali vsi njeni nasprotniki. Makedonija je v helenističnem svetu kot edina 'nacionalna' država z ljudsko vojsko več kot eno stoletje pomembna sila.

168 - poraz (pri Pidni) proti Rimljanom - stre vojaško moč Makedonije in jo kot državno tvorbo povsem marginaliziral, dokler se 148 ni zaključil njen obstoj.

KULTURNOZGODOVINSKA PODOBA HELENISTIČNEGA SVETA V 3. ST.

Helenistično kulturo na prvem mestu predstavlja književnost. Jezik je bil jonski antični dialekt, prilagojen novim potrebam, imenovan splošen, skupen (koine dialektos). Nekateri pesniki so v nekaterih delih zadržali tradicionalni jezik ali narečje (npr. Homer).

POEZIJA:

Helenistična tragedija se vsekakor ni mogla meriti s klasično. Cvetela je predvsem komedija, katere glavna predstavnika sta Filemon in Menander. Namesto prejšnje drame in epa se je bolj uveljavljala lahka poezija: elegije (ljubezenske, mitološke), himne, ljubezenske, poučne, satirične, zabavne pesmi. Pri ljubljene so bile pastirske pesmi, popularen je bil epigram.

Kalimachos - Kalimah (310 - 240) - upravnik aleksandrijske knjižnice. Napisal je ok. 800 del. Ohranjenih je nekaj njegovih himen in epigrafov.

Theokritos - Teokrit (310 - 245) iz Sirakuz. Znamenite so njegove idile (eidyllia - naziv za lirsko pesniško obliko).

PROZA, FILOLOGIJA:

Helenistična proza je bila zelo raznolika. Filologi so izdajali Homerjeve pesmi s komentarji klasične drame in druga dela klasične književnosti. Kalimah je sestavil veliko zgodovino grške književnosti.

Središče helenistične retorike so bile Atene, Rodos in nekatera mesta v MA. Atiška retorika je bila mogočna, v znamenju Demostena. Maloazijski retoriki pa so oboževali bleščeč in kičast govor. Rodos se je zavzemal za srednjo pot med obema.

FILOZOFIJA:

Ni bila samo predmet preučevanja, ampak je bil to tudi princip stvarnega življenja. Platonovi nasledniki so ustanovili v Atenah 'Srednjo akademijo' ('Stara' je bila Platonova, Speusipova, Ksanokratova, Kratesova), katere predstavnik je bil Arkesilas in 'Novo akademijo', katere predstavnik je bil Kamead.

Stoicizem: temelje mu je dal Zenon. Poleg njega so bili pomembni še Kleant, Hrizio. Etično in sociološko poimenovanje stoicizma je bilo zelo napredno: svetovljanstvo, trditve o enakosti ljudi, žigosanje bogatih, iskanje pravice, skrb za revne. Glavno načelo stoicizma je: vrlina je sama sebi plačilo (Virtus sibimetipsi merces). Etika stoikov je vplivala na socialne reformatorje - Kleomen v Sparti, brata Grakh v Rimu, Aristonik v Pergamu. Ideja je v odrekanju želj, vendar tudi v prenašanju slabega, če je treba.

Epikurejstvo: Epikur (342-270) zavrača mitološko izročilo o nastanku sveta, ki ga zastopa Heziod, ampak Demokritovi in Leukipovi teoriji o atomih dodaja še svojo o mehanskem nastanku sveta. Ni bil ateist pa tudi ne verjame v bogove glede ustvarjanja in delovanja sveta. Trdil je, da je človek srečen, če zadovolji vse naravne potrebe – nedonizem = uživanje kot edino dobro.

MATEMATIKA IN NARAVOSLOVJE:

Temeljita na dosežkih staroegipčanskih in prvih grških matematikah in fizikah.

Evklid: ustanovil aleksandrijsko matematično šolo, zbral do tedaj znano znanje iz matematike in ga izdal v delu 'Stoicheia' (= Elementi).

Arhimedes (287 - 212) je učenec aleksandrijske šole. V matematiko je uvedel sistem znakov, primernih za označevanje števil, dal temelje hidrostati, iznašel zakon o specifični teži telesa. Svoje znanje uporabil tudi za izboljšanje vojne tehnike.

Eratosten: začetnik znanstvene geografije in zgodovinske kronologije. Izračunal je obseg Zemlje v delu 'Geographika'.

Aristarh: ugotovil, da se Zemlja vrti okoli Sonca (Kopernik in Galileo sta v 16. st. to znanstveno potrdila).

Hiparh: zastopal tezo o geocentrični ureditvi vesolja. Izračunal je približno razdaljo Zemlja – Luna - Sonce. Sestavil prvi atlas neba.

V tej dobi je mnogo napredovala tudi medicina. Herofil in Erasistrat sta uvedla anatomijo in fiziologijo. Preučevali so mozeg kot središče živčnega sistema.

ARHITEKTURA:

Urbanizem se je v tem obdobju najbolj razcvetel. Mnoga helenistična mesta so zgrajena načrtno. Mesto je imelo pravilne ulice, ki so se sekale pod pravim kotom. Dve glavni ulici sta se sekali v sredini mesta, kjer je bil trg (agora).

V tem obdobju je bilo zgrajenih več svetišč: Didymeion, Olimpleion, (Zevsovo svetišče v Atenah), Artemision.

Helenistični arhitekti so se najraje postavljali s postavljanjem veličastnih mestnih spomenikov. Posebni okras helenističnih mest so bili stebri, dvorane na stopnicah, kjer so se zbirali meščani, bazilike.

Kraljevski dvor je bil kompleks zgradb, dvorišč, raznovrstnih prostorov z vrtovi.

KIPARSTVO:

Znameniti spomeniki: Afrodita, marmorni kip z otoka Melosa. Nike (= zmaga) iz Semotrake, kamor jo je podaril Demetriji Poliorket. Tyche iz Antiohije. Bronasti Pozejdon, ki so ga dobili iz morja pri otoku Melosu.

GLIPTIKA:

Gr. 'glypho' - vrezujem. Je umetnost vrezovanja majhnih ornamentov v drago kamenje (diamant, safir, ...) ali drugi primeren material (slonova kost, korale, školjke, ebenovina, jantar, minerali,...). Gliptično obdelan kamen imenujemo gema, to je v ožjem smislu kamen, obdelan s tehniko dolbenja (konkaven ornament). Kameja pa je kamen s pravim (konveksnim) reliefom. Najznamenitejša je kameja t.i. Tazza Fameso - okrogli oniks. Medtem ko so se geme uporabljale bolj za pečate, uhane, verižice, vaze,...

MOZAIK:

Je slika, sestavljena iz raznobarnih kamenčkov, stekla ali drugega materiala. Najstarejši mozaik na grških tleh je v Delfih. Originalnih helenističnih mozaikov se je ohranilo razmeroma malo pa še to le v fragmentih.

Najznamenitejši antični mozaik je odkopan v Pompejih v 'Casa del Fauno'. To je največji in po vsebini in delu najvrednejši antični spomenik te vrste. Tu je prikazana bitka Aleksandra Velikega z Darejem po delu nekega helenističnega slikarja.

ZNAČILNOSTI HELENISTIČNIH DRŽAV

Helenistične države na tleh Aleksandrove države so nastale z osamosvojitvijo (šteje se kot državna last, so se posedovale). Helenističnim državam na V je z izjemo Makedonije manjkal nacionalni značaj. Vlada majhen sloj tujcev nad množicami domačinov. Tujci so bili odvisni od vladarja, zato so mu bili zvesti. Vsi prebivalci helenistične države so kraljevi podložniki (dejanski status se razlikuje, ker so bili Grki in Makedonci pritegnjeni v upravo). Glavna značilnost držav je ozemeljska velikost. Ta velikost je postavila vladarje pred organizacijske probleme. Odprla so se področja za gospodarske in politične načrte, države so bile namreč dosti naseljene, saj so bile na območju starih kultur. Z Aleksandrovo osvojitvijo arhemenidske države je nastalo helenistično kraljestvo. S tem se izoblikuje nov tip vladarja: stapljanje makedonskega vojaškega kraljestva + ahemenidsko azijsko kraljestvo + prevzem tradicij Babiloncev in Asircev. Tako so na nastanek novega vplivale vse stare države.

Skupne in bistvene značilnosti helenističnih držav:

□ Ustanavljanje dinastij

Obstoj le-te je temeljil na legitimnosti. Neka družina na more vladati, če je ne priznajo. Da bi ustvarili legitimnost, so povezovali diadohe z bogovi in Aleksandrom. Gre za idejo o pravici posebnih izjemnosti, s čimer so filozofsko utemeljevali monarhično pravo diadohov, češ da so bili zaradi svojih sposobnosti dani svetu, da vladajo (mnogi stoiki so bili v 3. st. dobrodošli na kraljevskih dvorih).

□ Status vladarja

... je v odnosu do podložnikov izredno dvignjen (božja volja - prejšnja točka). Stoiki so ustvarili sliko idealne države na Zemlji; to je prisposoba pastirja in črede - vladar in podložniki.

Simboli kraljeve oblasti so:

- * **Diadem:** prvi ga je uporabljal Aleksander. Zgled je dobil pri perzijskih vladarjih - prodre tudi v Indijo. Je glavni simbol kraljeve oblasti; iz njega se razvije krona.
- * **Upodobitve na novcih:** podoba vladarja z diademom.
- * **Pečatni prstan:** nosi ga le vladar in z njim potrjuje zakone.
- * **Večni ogenj:** znak večnosti vladarjevega dostojanstva, ki je gorel poleg prestola.
- * **Štetje po kraljevih letih vladanja.**

Vse te elemente so posredovali Rimu (prevzeli so simbole in ideologijo).

□ Sovladarstvo

Poleg kralja postane suveren še nekdo. Prvi primer je Antigonos z Demetriosom. Smisel sovladarstva je, da živeči monarh poskrbi za nasledstvo na prestolu (največkrat sin). Sovladar je zadolžen za vladanje v delu države, ob kraljevi smrti pa postane kralj cele države.

□ Udeležba žena pri vladanju

Je dosti pomembna, zlasti se to kaže v Egiptu.

□ Poroke znotraj vladarskih dinastij

To pomeni, da se vladar poroči z enakovrednim vladarjem druge države. S tem izključijo možnost drugih, da bi prišli na oblast. Razvije se družba, sloj kraljev.

□ Institucije telesne straže, pažev, dvorjanov

Paži so bili vrstniki princev, ki so živeli skupaj z vladarsko rodbino in so imeli status sorodnika. Iz tega sloja so se izoblikovali visoki funkcionarji in kraljevi zaupniki.

□ Vladarski kult

Helenistični vladarski kult je notranja vez v državi z raznolikim prebivalstvom. Je izraz absolutistične oblike države in ta kult morajo izvajati vsi pripadniki države, ne glede na vero. Kdor tega ni izvajal, je veljal za nelojalnega državljana, kar je bila veleizdaja. Kasneje pride do konfliktov s tistimi skupinami, ki so odklanjale tako čaščenje zaradi monoteizma - Judje (upori Makabejcev proti Selevkidom), rimska država je preganjala kristjane.

V Egiptu je razlika med egiptovskim in helenističnim kultom. Faraoni nosijo stare naslove (božji sin), ptolemajski vladar pa je za Grke in Makedonce le vladar, ki ni dobil božjega čaščenja. Ptolemajos II. se je dal nasloviti z naslovom 'bog - odrešenik'. Uveljavila se je ideja povzdigniti pokojne med bogove. Ptolemajos II. je uvedel tudi kolektivni vladarski kult, kjer je skupen naslov 'božanski brat in sestra'.

S statusom boga je kraljeva oblast postavljena v višjo, nadzemeljsko sfero - najprej v Egiptu, nato Selevkidi in po 50-ih letih tudi Makedonci. Ob tem čaščenju obstaja tudi pravilo za božje čaščenje Aleksandra (311 - uvedeno v Egiptu). Poleg tega se razvije v Aleksandriji čaščenje Aleksandra kot mestnega boga, zaščitnika mesta.